

3 | 07

Justitiële verkenningen

Victimologie, slachtofferschap en samenleving

verschijnt 9 maal per jaar jaargang 33 mei

BJu

Boom Juridische uitgevers

Justitie

**Wetenschappelijk Onderzoek-
en Documentatiecentrum**

Colofon

Justitiële verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie en Boom Juridische uitgevers. Het tijdschrift verschijnt negen keer per jaar.

Redactieraad

drs. A.C. Berghuis
prof. dr. mr. E. Niemeijer
mr. dr. M. Malsch
prof. dr. mr. L.M. Moerings
mr. drs. M. Schuilenburg
mr. drs. P.J.J. van Voorst

Redactie

drs. M.P.C. Scheepmaker
mr. drs. P.B.A. ter Veer

Redactieadres

Ministerie van Justitie, WODC
Redactie Justitiële verkenningen
Postbus 20301
2500 EH 's-Gravenhage
fax: 070-370 79 48
tel.: 070-370 71 47
e-mail: p.ter.veer@minjus.nl

WODC-documentatie

Voor inlichtingen: Infodesk WODC,
070-370 65 53 (09.00u.-13.00u.)
E-mail: wodc-informatiedesk@minjus.nl
Internet-adres: www.wodc.nl

Abonnementen

Justitiële verkenningen wordt gratis verspreid onder personen en instellingen die beleidsmatig werkzaam zijn ten behoeve van het ministerie van Justitie. Degenen die in aanmerking denken te komen voor een gratis abonnement, kunnen zich uitsluitend schriftelijk wenden tot bovenstaand redactieadres. Andere belangstellenden kunnen zich richten tot Boom Juridische uitgevers. De abonnementsprijs bedraagt € 132 (excl. btw, incl. verzendkosten) voor een plusabonnement en € 83 (incl. btw en verzendkosten) voor een folio-abonnement. Een plusabonnement biedt u naast de gedrukte nummers tevens

het online-archief vanaf 2002 én een e-mailattendering. Het plusabonnement kunt u afsluiten via www.bju-tijdschriften.nl. Of neem contact op met Boom distributiecentrum via 0522-23 75 55 of bdc@bdc.boom.nl. Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Valt de aanvang van een abonnement niet samen met het kalenderjaar, dan wordt over het resterende gedeelte van het jaar een evenredig deel van de abonnementsprijs in rekening gebracht. Het abonnement kan alleen schriftelijk tot uiterlijk 1 december van het lopende kalenderjaar worden opgezegd. Bij niet-tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd. Gratis abonnementen kunnen desgevraagd te allen tijde beëindigd worden.

Administratie

De abonnementenadministratie wordt verzorgd door Boom Juridische uitgevers, Postbus 85576, 2508 CG Den Haag, tel.: 070-3307033, fax: 070-3307030, e-mail: info@bju.nl, internet: www.bju.nl

Ontwerp

Tappan, Den Haag

Omslagfoto

Veronique de Viguerie/WPN/
Hollandse Hoogte

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Inhoud

Voorwoord	5
<i>J.J.M. van Dijk, M.S. Groenhuijsen en F.W. Winkel</i>	
Victimologie; voorgeschiedenis en stand van zaken	9
<i>M. Groen</i>	
De spiraal van schaamte en geweld	30
<i>A. ten Boom en K.F. Kuijpers</i>	
Wat wil het slachtoffer?	39
<i>J.R. Blad</i>	
Slachtoffer-dadergesprekken als vorm van rechtshandhaving	50
<i>M.S. Groenhuijsen en A. Pemberton</i>	
Het slachtoffer in de strafrechtelijke procedure; de implementatie van het Europees Kaderbesluit	69
<i>H.M. Verrijn Stuart</i>	
Van slachtofferisme naar veiligheidspopulisme	92
Summaries	108
Internetsites	111
Jaarnaal	116
De WODC-rapporten	125

Voorwoord

De gestaag groeiende aandacht voor slachtoffers van criminaliteit sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw heeft op verschillende terreinen geleid tot groei en culminatie van kennis en tot institutionalisering. Dat geldt bijvoorbeeld voor de wetenschap, voor de hulpverlening en voor de positie van slachtoffers in het straf(proces)recht. De victimologie heeft zich internationaal ontwikkeld tot een zelfstandige discipline met eigen handboeken en wetenschappelijke tijdschriften. Slachtofferenquêtes zijn uitgegroeid tot een nuttig en veelgebruikt instrument om zowel inzicht te krijgen in de omvang en aard van de criminaliteit als in het verschijnsel slachtofferschap op zich. Slachtoffers van criminaliteit kunnen een beroep doen op tal van voorzieningen, zoals gespecialiseerde hulpverlening en – in ernstige gevallen – het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Politieagenten, officieren van Justitie en anderen die beroepsmatig in contact komen met slachtoffers, hebben veelal speciale trainingen gevolgd in de omgang met slachtoffers. Speciale slachtofferunits bij de internationale straftribunalen zorgen voor de opvang en begeleiding van slachtoffers/getuigen en de rechten van slachtoffers in de strafvorderingsprocedure zijn tot op Europees niveau wettelijk vastgelegd.

In dit themanummer van *Justitiële verkenningen* maken we de balans op van deze ontwikkeling. Tevens komen tal van nieuwe vragen en inzichten op de genoemde terreinen van victimologie, hulpverlening en straf(proces)recht aan bod.

Op een breder maatschappelijk en sociaal-psychologisch niveau besteden we voorts aandacht aan de mogelijke neveneffecten van de grote aandacht voor slachtoffers. Uit de vorig jaar verschenen overzichtsstudie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Wittebrood, 2006) blijkt dat de stijging van de criminaliteit sinds de jaren zeventig gelijke tred houdt met de toename van de bevolking, waarbij de toename van de aangiftebereidheid is verdisconteerd. De laatste jaren is zelfs sprake van een lichte daling van de criminaliteit, behalve als het gaat om geweldsmisdrijven. De kans om slachtoffer te worden van een delict is nagenoeg gelijk gebleven. Verscheidene auteurs hebben erop gewezen dat de angst voor slachtofferschap als legitimatie van een repressief veiligheidsbeleid kan dienen, waarin preventie en monitoring van risicogroepen centraal staan (zie bijvoorbeeld Van Swaanin-

gen, 2004 en Moerings, 2003). Tegelijkertijd lijkt er tussen groepen burgers – zowel nationaal als internationaal – strijd te ontbranden over wie zich eigenlijk slachtoffer mag noemen, zo laat Verrijn Stuart in dit themanummer zien.

We beginnen het thema met de ontstaansgeschiedenis van de victimologie, beschreven door Van Dijk, Groenhuisen en Winkel, die vervolgens de ontwikkeling van het vakgebied tot nu toe analyseren. Duidelijk wordt hoezeer grondleggers als Hans von Hentig en Benjamin Mendelsohn in hun ideeënvorming werden beïnvloed door hun ervaringen in de Tweede Wereldoorlog. Aanvankelijk was er veel aandacht voor de vraag in hoeverre slachtoffers van misdrijven medeschuldig zijn. Later verschoof de aandacht naar hulpverlening en het streven naar een beter begrip van slachtoffers en hun behoeften, ondermeer via slachtofferenquêtes. De auteurs gaan tevens in op de vraag hoe de victimologie zich als multidisciplinaire wetenschap verhoudt tot de disciplines als psychologie en sociologie. Zij geven kort de discussies weer over de precieze grenzen van het vakgebied en over de vraag of een beperking tot slachtoffers van criminaliteit wenselijk is.

De bijdrage van Groen laat zien tot welke inzichten het psychologisch onderzoek naar en de behandeling van daders van huiselijk geweld hebben geleid. De interactie tussen dader en slachtoffer en de – vaak onderschatte – rol van schaamte in patronen van huiselijk geweld staan centraal. Emoties als trots en schaamte zijn nauw verbonden met de structuur en de ontwikkeling van sociale relaties. Doorgaans wordt woede als gevolg van schaamte onderdrukt, maar wanneer relaties onder druk komen te staan kunnen agressieve emoties en gedragingen de kop opsteken. Doorbreking van geweldspatronen kan alleen door ook aandacht te besteden aan de – veelal weggestopte – emoties van schaamte van zowel dader als slachtoffer. De auteur gaat tevens in op de verschillen tussen schuld en schaamte en bespreekt de uit de forensische psychologie beschikbare kennis over dit onderwerp, met aandacht voor de dadertypologie van Dutton. Ten slotte wordt stilgestaan bij de perspectieven van deze benadering voor gezinstherapie en justitiële bestraffing.

De vraag ‘wat wil het slachtoffer?’ kan worden gezien als een logisch uitvloeisel van de gesignaleerde verschuiving van de onderzoeksfocus naar adequate hulpverlening. Vanzelfsprekend moeten de antwoorden die slachtoffers geven op die vraag, serieus worden genomen. Maar, zo laten Ten Boom en Kuijpers in hun bijdrage zien,

het voorzien in die geuite behoeften is niet noodzakelijkerwijs een garantie voor een voorspoedige verwerking van de traumatische gebeurtenis. Voorts valt op dat de behoeften van slachtoffers zeer uiteenlopend zijn. Een aanmerkelijk grote groep redt zich op eigen kracht en met hulp van het eigen sociale netwerk. Voor sommige slachtoffers van criminaliteit is een correcte behandeling door de politie bij de aangifte al toereikend, terwijl andere uitgebreide informatie op prijs stellen over de voortgang van opsporing, vervolging en berechting van de dader. Daarnaast gaan de behoeften uit naar financiële compensatie en psychologische hulp.

De ervaringen tot nu toe met mediation in strafzaken laten zien dat een beperkte groep slachtoffers baat kan hebben bij een of meer gesprekken met de dader. Blad bespreekt op kritische wijze het recent ontwikkelde Nederlandse beleid ten aanzien van slachtoffer-dadergesprekken. Het Kaderbesluit van de Europese Unie over 'de status van slachtoffers in de strafrechtelijke procedure' legt de lidstaten uitdrukkelijk de verplichting op mogelijkheden te ontwikkelen tot bemiddeling in strafzaken. De auteur betoogt dat het huidige beleid geen duidelijkheid biedt over de vraag of het resultaat van slachtoffer-dadergesprekken van invloed zou kunnen zijn op de strafrechtelijke procedure. Hij bepleit dat wettelijk wordt vastgelegd bij welke categorieën van delicten via mediation bereikte overeenkomsten of schikkingen een dergelijk gevolg kunnen hebben. Op die wijze, meent de auteur, zal bij slachtoffers, daders en de samenleving begrip ontstaan voor de bijdrage die de nieuwe herstelrechtelijke praktijken kunnen leveren aan handhaving van de strafrechtelijke normen.

Groenhuijsen en Pemberton gaan vervolgens in bredere zin in op het Europese Kaderbesluit over 'de positie van slachtoffers in de strafrechtelijke procedure' en analyseren de implementatie van het besluit. Het Kaderbesluit kan worden gezien als een mijlpaal ten opzichte van oudere, vrijblijvende 'soft law'-instrumenten van ondermeer de Verenigde Naties en de Raad van Europa. De auteurs bespreken de voortgang en de resultaten tot nu toe en besteden aandacht aan de wijze waarop de Europese Commissie nagaat of de wetgeving in de lidstaten voldoet aan de eisen die het kaderbesluit stelt. Zij concluderen dat het kaderbesluit een positief effect heeft gehad op de positie van slachtoffers in de Europese Unie, maar dat de resultaten in kwalitatieve zin vooralsnog niet anders zijn dan die van eerdere 'soft law'-instrumenten.

In de laatste bijdrage aan dit themanummer van Verrijn Stuart worden twee verschillende maatschappelijke ontwikkelingen met elkaar in verband gebracht aan de hand van hedendaagse filosofen als Badiou en Žižek en de socioloog Garland. De grote aandacht voor slachtoffers en mensenrechten sinds eind jaren tachtig in (internationaal) strafrecht en samenleving heeft gefunctioneerd als legitimatie voor een preventief veiligheidsbeleid waarbinnen overheden – daarbij geholpen door terroristische dreiging – steeds meer repressieve wetgeving invoeren. Het slachtofferdenken heeft bovendien – zowel intern als wereldwijd – geleid tot omhelzing van het slachtofferschap door grote groepen burgers, die eisen dat hun veiligheid wordt gegarandeerd. Mede onder invloed van de teloorgang van religie in westerse samenlevingen heeft het besef van onvermijdelijkheid van menselijk lijden plaatsgemaakt voor een verbitterde zoektocht naar ‘verantwoordelijken’ en ‘schuldigen’, die de maatschappelijke solidariteit ondermijnt, aldus de auteur.

M.P.C. Scheepmaker

Literatuur

Moerings, M.

Straffen met het oog op veiligheid, een onderneming vol risico's

Leiden, 2003

Swaaningen, R. van

Veiligheid in Nederland en Europa; een sociologische beschouwing aan de hand van David Garland

Justitiële verkenningen, 30e jrg., nr. 7, 2004

Wittebrood, K.

Slachtoffers van criminaliteit; feiten en achtergronden

Den Haag, SCP, 2006

Victimologie

Voorgeschiedenis en stand van zaken

J.J.M. van Dijk, M.S. Groenhuijsen en F.W. Winkel*

Oorlog is de moeder van alle dingen suggereerde Heraclitus van Efese al zo'n 2500 jaar geleden. Deze, op het eerste gezicht nogal wrange notie, blijkt in belangrijke mate ook toepasbaar op de victimologie. De officiële erkenning in de jaren tachtig van de posttraumatische stressstoornis, een kernindicator van ernstige emotionele problemen bij de verwerking van slachtofferervaringen, geldt als een belangrijke mijlpaal in de ontwikkeling van de (psychologische) victimologie.¹ Feit is dat die erkenning mede een directe afgeleide is van de ervaringen van Amerikaanse veteranen die aan de oorlog in Vietnam deelnamen. Feit is evenzeer dat daarmee de geschiedenis zich herhaald heeft. Belangrijke ideeën van de grondleggers van de victimologie, onder wie Hans von Hentig en Benjamin Mendelsohn, zijn – blijkens het eerste deel van deze bijdrage – mede sterk gekleurd door hun ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog. In aansluiting op deze schets wordt uitgebreider ingegaan op de huidige victimologische stand van zaken. Naar onze mening voldoet het huidige domein in voldoende mate aan de gangbare methodologische criteria om het als een zelfstandige academische discipline aan te merken. Die stelling wordt vervolgens verder toegelicht aan de hand van een aantal concrete voorbeelden van onderzoek. Achtereenvolgens wordt daarbij aandacht besteed aan hulpverlening die echt helpt, wordt het slachtoffer nader in beeld gebracht via de bevindingen uit slachtofferenquêtes, en wordt afgesloten met een empirisch gefundeerde beschouwing over de strafprocessuele rechten van slachtoffers van misdrijven.

* Prof. dr. Jan van Dijk, prof. dr. Marc Groenhuijsen en prof. dr. mr. Frans Willem Winkel zijn allen verbonden aan Intervict, Universiteit van Tilburg.

1 Zie verder: Tilburg Research. Research Magazine 2006, 4, 1. Intervict-themanummer over victim empowerment. Kan worden gedownload via: <http://www.uvt.nl/onderzoek/tilburgresearch/oktober06.pdf>.

De grondleggers

Het slachtoffer van criminaliteit is als onderzoeksthema opgekomen in de slagschaduw van het nationaal-socialisme. De biografieën van de grondleggers van de victimologie, Hans von Hentig en Benjamin Mendelsohn, illustreren deze situering. De verschijning van het boek *The criminal and his victim* van Ridder Hans von Hentig in 1948 (Von Hentig, 1948) wordt algemeen gezien als het begin van de victimologie. Van een systematische wetenschappelijke studie van slachtofferschap is echter nog geen sprake in dit boek. Het slachtoffer komt pas aan het eind van het boek in beeld, en dan nog in een soort bijrol: het gaat om de bijdrage die het slachtoffer levert aan de totstandkoming van het delict. Overigens had dezelfde Von Hentig al in 1941 een artikel gepubliceerd in een Amerikaans tijdschrift onder de titel: *On the interaction between perpetrator and victim*. Hiermee is de focus van zijn victimologie goed weergegeven: het gaat om de psychodynamische achtergrond van ernstige misdrijven.

De verklaring voor Von Hentigs bijzondere belangstelling voor de andere kant van het misdrijfverhaal is te vinden in zijn persoonlijke ervaringen. Von Hentig diende als officier in het Duitse leger tijdens de Eerste Wereldoorlog. Nadat hij bevel had gegeven het vuur te openen op een Engels marineschip dat het Suez kanaal binnenstoomde, raakte hij door het tegensalvo van de Engelsen ernstig gewond. Terwijl hij in een militair hospitaal in Jerusalem werd verpleegd, stelde hij zichzelf de vraag: 'Why in history has everyone always focused on the guy with the big stick, the hero, the activist, to the neglect of the poor slob who is at the end of the stick, the victim, the passivist – or maybe, the poor slob (in bandages) isn't all that much of a passivist victim – maybe he asked for it?' (Mueller, Adler, 2004). De tweede gebeurtenis die Von Hentig aan het denken zette was een persoonlijke uitnodiging van de toenmalige rijkskanselier Adolf Hitler om eens te komen praten. Hitler bood hem een hoge positie aan in de partij zodat hij als rolmodel zou kunnen fungeren voor andere jonge geleerden van goeden huize. Von Hentig reed nog dezelfde nacht in paniek naar Zwitserland om van daaruit politiek

asiel aan te vragen in de Verenigde Staten.² Von Hentig was voor de tweede keer in zijn leven, waarschijnlijk mede door eigen toedoen, 'slachtoffer' geworden en verwerkte deze ervaringen vervolgens in zijn criminologische werk. Dat hij zijn eerste publicaties over de rol van slachtoffers in het Engels heeft uitgebracht in de Verenigde Staten en niet in nazi-Duitsland zal zeker hebben bijgedragen aan zijn latere erkenning als de grondlegger van de victimologie. In de oerpublicaties van Von Hentig over de interacties tussen dader en slachtoffer komt het begrip victimologie nog niet voor. Dit begrip is voor het eerst gebruikt door de Roemeense, later Israëliische strafrechtsgeleerde Benjamin Mendelsohn. Deze publiceerde in 1937 een verhandeling over de verdediging in strafzaken waarin ruim aandacht wordt besteed aan de eventuele medeschuld van het slachtoffer. Met zijn ontluikende ideeën over slachtoffers was Mendelsohn aan het goede adres bij Anna Freud, zo blijkt uit een briefwisseling met de wereldberoemde kinderpsychiater en dochter van Sigmund Freud. Anna Freud schrijft in 1954 dat het door Mendelsohn aan haar toegestuurde manuscript over de dader-slachtoffer twee-eenheid (the penal couple) grote indruk op haar heeft gemaakt. Het betoog had haar doen denken aan de roman *Nicht der Mörder, der Ermordete is schuldig* van een Oostenrijkse auteur. Ze adviseert hem het artikel op te sturen naar de *Journal of the scientific study of delinquency*. Ze heeft nog wel een klein punt van kritiek: 'the word "victimology" sounds not at all good in English'. Het nieuwe geïntroduceerde begrip 'victimology' zou een samentrekking zijn van Engelse en Latijnse woorden en daar zouden Engelsen volgens haar niet van houden.³ Desondanks publiceerde Mendelsohn twee jaar later, in 1956, een artikel in een Frans tijdschrift waarin het begrip victimologie wordt gebruikt als aanduiding voor een nieuwe wetenschappelijke discipline, hoogstwaarschijnlijk het artikel dat hij

- 2 Naar Von Hentig is de prijs vernoemd die driejaarlijks door de World Society of Victimology wordt uitgereikt voor bijdragen aan de ontwikkeling van de victimologie. Toen Irene Mellup, zelf een holocaust survivor, werd verteld dat zij de Hans Von Hentig prijs zou ontvangen was haar eerste reactie: 'ik hoop maar dat hij geen nazi is geweest' (Mueller, Adler, 2004). Deze vrees was dus geheel ongegrond.
- 3 A. Freud verkeerde kennelijk in de onjuiste veronderstelling dat het begrip victim in victimology Engels is. In werkelijkheid is het ontleend aan het Latijnse woord victima dat offer betekent. Ze heeft overigens goed aangevoeld dat het begrip victimologie problematisch is, niet om puristische redenen maar vanwege de connotaties met offerdieren.

eerder in een Engelse versie aan Anna Freud voorlegde. Mendelsohn introduceert hierin een typologie van de mate van medeschuld van slachtoffers, die grote overeenkomsten vertoont met de interactionistische benadering van Von Hentig.

Hulpverlening centraal

Van enige reflectie op zijn eigen ervaringen als slachtoffer van antisemitisme is in deze vroege publicaties van Mendelsohn nog geen sprake. De trauma's van de jodenvervolgning zouden zich pas in het midden van de jaren zestig manifesteren in publicaties over de slachtoffers van de holocaust. Gelijktijdig onderging zijn opvatting over het werkteerrein van de victimologie een drastische bijstelling en uitbreiding. De eigen schuld van het slachtoffer verdwijnt als thema naar de achtergrond, overigens zonder ooit geheel te verdwijnen. De nadruk komt te liggen op het belang van een adequate hulpverlening aan slachtoffers van alle vormen van slachtofferschap, dat wil zeggen van misdrijven, oorlogsmisdrijven, ongelukken en natuurrampen. Mendelsohn houdt vast aan zijn humane, psychiatrische oriëntatie maar deze wordt niet meer aangewend ter verontschuldiging van de dader en *blaming* van het misdaadslachtoffer. Mendelsohn dient naar het ons voorkomt allereerst, naast Von Hentig, te worden erkend als medegroundlegger van de strafrechtelijke of interactionistische victimologie. Op grond van zijn latere artikelen zou hij tevens moeten worden aangemerkt als de grondlegger van de brede of algemene victimologie, gericht op hulpverlening van slachtoffers.

Eén van de internationale pioniers op het terrein van de victimologie was ook de Nederlandse criminoloog Willem Nagel. In zijn proefschrift over de criminaliteit in Oss wordt reeds enige aandacht aan de slachtoffers van misdrijven besteed als wel in Nederlandstalige artikelen in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Nagel was een belangrijke figuur in het Nederlandse verzet tegen de Duitse bezetters en hij kreeg na de oorlog onder het pseudoniem J.B. Charles landelijke bekendheid als criticaster van de in zijn ogen al te gretige rehabilitatie van voormalige nazi's en meelopers tegen de achtergrond van de Koude Oorlog. Evenals Mendelsohn verlegde hij in zijn latere artikelen de aandacht meer en meer naar slachtoffers van dictaturen en machtsmisbruik. Anders dan Mendelsohn bleef Nagel echter gereserveerd staan

tegenover de hulpverleningsvictimologie die hij aanduidde als ‘een vriendelijk zijspoor’. Nagel was meer geïnteresseerd in de behoefte aan vergelding en eventueel verzoening van slachtoffers. Het geëigende forum voor het slachtoffer is in Nagels ogen de rechtzaal. In dit opzicht is zijn victimologie meer verwant aan het klassieke boek van Stephan Schaefer over *The victim and his criminal* uit 1965. Ook Schaefer was overigens een in de jaren dertig uit Duitsland naar de Verenigde Staten gevluchte criminoloog.

De hier besproken grondleggers van de victimologie, Von Hentig, Mendelsohn, Nagel en Schaefer, zijn allen gevormd door de Tweede Wereldoorlog. Duidelijk is dat de opkomst van de discipline voortvloeit uit de naoorlogse preoccupatie met vragen over goed en fout, vergelding en verzoening. Deze vragen zijn vervolgens toegepast op het terrein van de gewone criminaliteit. De vroegste victimologie kan worden omschreven als een poging om misdrijven te analyseren en normatief te duiden als intermenselijke conflicten, met alle ambivalenties van dien. Met enige vertraging heeft de victimologie zich vervolgens ook gericht op de traumatische gevolgen van de holocaust voor de overlevenden en de noodzaak van wetenschappelijk onderbouwde hulpverlening. De victimologie is een vrucht van de intellectuele verwerking van de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. Het zal dan ook geen toeval zijn dat de belangstelling voor victimologie vaak bijzonder groot is onder studenten in landen die in post-conflictsituaties verkeren zoals thans Bosnië, Kroatië en Servië.

Victimologie als wetenschappelijke discipline

Waren de eerste victimologische publicaties sterk theoretisch of zelfs beschouwend van aard, in het laatste kwart van de vorige eeuw heeft de systematische wetenschappelijke studie van slachtofferschap een hoge vlucht genomen. De victimologie is in hoog tempo empirisch geworden. Duizenden publicaties op dit gebied hebben het licht gezien, over de hele wereld werden leerstoelen en vakgroepen in het leven geroepen, en allerlei beroepsorganisaties van victimologen werden opgericht. Dit leidde vervolgens tot gespecialiseerde tijdschriften (internationaal en regionaal) en een actief wetenschappelijk forum, zich manifesterend in grote reeksen symposia, congressen en allerhande andere podia. Tegen

deze achtergrond is het opvallend dat in de afgelopen decennia met grote frequentie de vraag is opgeworpen naar het eigen wetenschappelijk statuut van de victimologie. Waarom is dit eigenlijk het geval? Waarop berust de onzekerheid over het bestaansrecht van de victimologie als een eigenstandige nieuwe tak van wetenschap? In de eerste plaats lijdt de victimologie onder de omstandigheid dat het intrinsiek een interdisciplinaire benadering van de bestudeerde objecten kent. De resultaten daarvan zijn veelal met argwaan bekeken door vertegenwoordigers van de diverse monodisciplines (vergelijk De Been, 2005, 27ff). Het amalgaam van vakgebonden taalgebruik en van verschillende en steeds wisselende methoden valt buiten traditionele beoordelingsmaatstaven en wordt dan niet zelden vanuit een meer vertrouwd referentiekader bekritiseerd. Het wetenschappelijke forum is in dit opzicht verwonderlijk conservatief, terwijl je zou verwachten dat het is gericht op innovatie en dus welwillend is jegens nieuwe benaderingen en denkwijzen. Dit verschijnsel wordt nog versterkt door het gegeven dat binnen de gevestigde wetenschappelijke monodisciplines een tendens zichtbaar is in de richting van steeds verdergaande (over)specialisatie. In de sociologie en de psychologie bijvoorbeeld worden de probleemstellingen die op een academisch zuivere wijze (kunnen) worden onderzocht, almaar kleiner. Teneinde de methodologische zuiverheid te bevorderen wordt menselijk gedrag bijvoorbeeld ontleed in – en dan voor experimenten gereduceerd tot – enkelvoudige discriminerende factoren, die in een quasi-laboratoriumsituatie kunnen worden onderzocht. Dat kan de methodische zuiverheid zeker bevorderen, maar het is de vraag of een dergelijke academische habitus nog wel ruimte biedt voor de erkenning dat ook ‘echte’ problemen van ‘gewone’ mensen zich moeten lenen voor betekenisvol wetenschappelijk onderzoek. Waarschijnlijk is juist voor die vraagstukken een multidisciplinaire aanpak onontbeerlijk, wat ingaat tegen de dominante stroom van diepteonderzoek naar als ‘fundamenteel’ gedefinieerde miniatuurvraagstukken (vergelijk De Boer e.a., 2006).

Een voorbeeld. In het onderzoeksprogramma van Intervict is een project opgenomen over de gevolgen van slachtofferschap (door strafbare feiten) voor het verloop van de arbeidsloopbaan van betrokkenen. Het is evident dat kennis over dit soort economische consequenties van delicten van het grootste belang is voor de samenleving en voor het overheidsbeleid ten aanzien van slachtof-

fers. Niettemin moet ook worden vastgesteld dat die kernvraag heel moeilijk te onderzoeken valt. Verschillende typen databestanden moeten beschikbaar zijn en aan elkaar worden gekoppeld, en inzichten uit diverse disciplines moeten worden samengebracht om tot enigszins generaliseerbare bevindingen te kunnen komen. De marge van onzekerheid in de te bereiken uitkomsten kan gemakkelijker groter zijn dan in een meer traditionele onderzoeksomgeving wordt nagestreefd. Dat kan dan tot gevolg hebben dat een dergelijk project door de bestaande monodisciplines van de hand wordt gewezen als te breed van opzet of te gecompliceerd om op een wetenschappelijk verantwoorde wijze te worden aangevat. Sceptis over de wetenschappelijke status van de victimologie komt niet alleen van buitenaf. Op elk groot symposium van de World Society of Victimology bijvoorbeeld worden vele voordrachten gehouden over sluitende definities van het begrip 'slachtoffer' en over de typen slachtoffers die al dan niet zouden moeten worden betrokken in het onderzoek.

In dit verband kan inspiratie worden geput uit het werk van de wetenschapsfilosoof Karl Popper: 'The development of thought since Aristotle could be summed up by saying that every discipline, as long as it used the Aristotelian method of definition, has remained arrested in a state of empty verbiage and barren scholasticism, and that the degree to which the various sciences have been able to make any progress depended on the degree to which they have been able to get rid of this essentialist method. (This is why so much of our "social science" still belongs to the Middle Ages.) ... The attempt to solve a factual problem by reference to definitions usually means the substitution of a merely verbal problem for the factual one' (Popper, 1966).

Volgens Popper kan vooruitgang in onderzoek nooit worden bereikt door te starten met definities. In plaats daarvan moeten we beginnen met problemen. Als een reëel probleem in kaart is gebracht, is er vervolgens behoefte aan een theorie om het probleem te benaderen of op te lossen. Vervolgens zal blijken dat de theorie niet alle aspecten van het probleem omvat, waardoor we op zoek moeten naar een betere theorie. Inmiddels zal dan het oorspronkelijke probleem zijn veranderd, alleen al door de enkele poging het theoretisch in de vingers te krijgen. Volgens Popper kan vooruitgang in de wetenschap het beste worden gemeten in termen van de afstand tussen de oorspronkelijke probleemstelling en de situatie na de eerste ronde

van pogingen om een antwoord te vinden met behulp van theoriegebonden empirische testen.

Victimologie als idee en als onderzoeksdomein heeft in de loop der jaren inmiddels overbekende onderzoeksvragen opgeleverd als: welke vormen van slachtofferschap door criminaliteit doen zich voor? Hoe vaak? Tegen wie worden de delicten gepleegd? Welke rol spelen slachtoffers zelf hierbij? Welke negatieve gevolgen hebben misdrijven voor de getroffensten? Hoe kan de verwerking van een strafbaar feit worden bevorderd en langs welke wegen kan het daaruit voortvloeiende leed worden beperkt? Wat is het beste antwoord op slachtofferschap? Welke personen, instanties en autoriteiten hebben in dit verband een verantwoordelijkheid? Wat zijn eventuele onbedoelde neveneffecten van interventies?

Aan de hand van enkele concrete voorbeelden, respectievelijk ontleend aan de psychologische, criminologische, en juridische victimologie zullen we nu dieper ingaan op de theorievorming binnen de victimologie en de gehanteerde onderzoeksmethoden.

Naar een hulpverlening die echt helpt

In de jaren zestig zag de psychiatrie zich geconfronteerd met steeds meer mensen die met ernstige psychische problemen kampten als gevolg van pijnlijke ervaringen in het verleden. Later kwamen daar de Vietnamveteranen bij en de slachtoffers van seksueel geweld. Begrippen als psychotrauma en posttraumatische stress kwamen op. Slachtoffers met chronische emotionele verwerkingsproblemen (posttraumatische stressklachten) bleken het gebeurde kennelijk noch op eigen kracht, noch met steun van hun sociale netwerk te boven te komen. De hulpverlening wordt deels aangeboden door professionals, deels door vrijwilligers (voor de Nederlandse sociale kaart van de slachtofferhulp zie Maas-Waal, 2006). Aan de victimologie de taak om de effectiviteit van de geboden hulp wetenschappelijk te toetsen en voorstellen voor verbetering te doen. De thans gangbare hulpverlening, inclusief die van Slachtofferhulp Nederland, laat ten aanzien van slachtoffers met een objectief identificeerbare hulpbehoefte vooral op twee punten nog veel te wensen over. Ten eerste wordt het overgrote deel van die slachtoffers niet actief benaderd en weet ook zelf de weg naar de hulpverlening niet te vinden. Een oplossing zou zijn de invoering van een stelsel

van screening waarbij vooral slachtoffers met een verhoogd risico op chronische klachten actief worden benaderd. Risicotaxatie kan, ook door leken zoals politiemensen die aangiftes opnemen, snel en in een vroegtijdig stadium worden uitgevoerd met behulp van empirisch gevalideerde instrumenten, zoals de Scanner en de Trauma Screening Questionnaire (TSQ; Winkel, Spapens e.a., 2006). Bovendien zijn ook nog diverse initieel gevalideerde instrumenten beschikbaar voor specifieke categorieën slachtoffers met hoog risico op blijvende klachten, bijvoorbeeld de Brief Spousal Assault Form for the Evaluation of Risk (BSafer). Daarmee kan ook het risico op herhaald slachtofferschap vroegtijdig in beeld worden gebracht. Verdere verfijning van deze instrumenten is een uitdaging, maar voorspog is men niet algemeen overtuigd dat zulke instrumenten op grote schaal zouden moeten worden ingevoerd.

Het tweede kernprobleem is dat slachtoffers met een hoog risico op blijvende klachten geen passend en bewezen effectief hulpaanbod krijgen. Toch zijn in de afgelopen decennia tientallen experimentele studies uitgevoerd op basis waarvan een geloofwaardig antwoord kan worden gegeven op de vraag welke hulp werkt, welke niet, en welke zelfs averechts werkt.⁴

De *bottomline* van dergelijke studies is dat cognitieve gedragstherapie werkt. Achter dit wat abstracte etiket gaan diverse uitgebreid geprotocolleerde psychologische behandelingen schuil, waaronder Langdurige Blootstelling (Prolonged Exposure, ontwikkeld door Edna Foa), Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR; ontwikkeld door Francine Shapiro), en cognitieve verwerkingstherapie van Anke Ehlers en Pat Resick. Vooral langdurige herhaalde blootstelling ('prolonged exposure') aan de traumatiserende gebeurtenis blijkt klachten bij slachtoffers te verminderen door een overigens nog nauwelijks begrepen gewinnings- of uitdovingsmechanisme. Let wel: een dergelijk effect wordt zichtbaar nadat slachtoffers aan zo'n tien of meer sessies hebben deelgenomen. Veelbelovend lijkt ook de techniek van EMDR waarbij het slachtoffer

4 Een systematisch overzicht van dergelijke studies wordt geboden in de 22e Praktijk Richtlijn van het Britse National Institute for Clinical Excellence (NICE), gepubliceerd door de Royal College of Psychiatrists en de British Psychological Society (BPS). Het rapport is vrij beschikbaar via het Internet (www.nice.org.uk). *Post traumatic stress disorder; The management of PTSS in adults and children in primary and secondary care (2005)*. London: Gaskell and the BPS.

leert zich te ontspannen bij de herinnering van het gebeuren. Voorts is er substantiële evidentie voor de stelling dat eenmalige *debriefing* van slachtoffer na het gebeuren niet werkt (Van Emmerik e.a., 2002). Daarnaast is er op zijn minst initiële evidentie voor de notie dat sommige vormen van hulpverlening zelfs averechts, dat wil zeggen klachtversterkend werken. Dat geldt onder meer voor emotionele *debriefing*, vooral ten aanzien van slachtoffers met hyperreactieve klachten (Sijbrandij e.a., 2006) en binnen het kader van lotgenoten-contactgroepen, vooral ten aanzien van slachtoffers met een pessimistische levensoriëntatie en een sterke sociale vergelijkingsoriëntatie (Winkel, 2006). Averechts kunnen ook uitwerken dader-slachtofferbemiddeling, vooral bij slachtoffers die het verbale en nonverbale gedrag van de dader weinig geloofwaardig achten (Winkel, Schweizer e.a., 2007).

Dader-slachtofferbemiddeling

Dader-slachtofferbemiddeling, of *restorative justice*, staat de laatste jaren in het middelpunt van de belangstelling. Recentelijk is een serie 'herstelrechtelijke' studies uitgevoerd door een groep experimenteel criminologen (Angel, 2005; Strang, 2002; Sherman, Strang e.a., 2005; Sherman en Strang, 2007). Deze onderzoeken wijzen uit dat slachtoffers die aan een herstelrechtelijke bemiddeling hebben deelgenomen, tevredener zijn en minder klachten hebben dan slachtoffers wier zaak op de traditionele strafrechtelijke manier is afgedaan. Dit resultaat laat echter nog vele vragen open. Immers, het feit dat conventionele afdoening bij slachtoffers secundaire victimisatie tot gevolg kan hebben is algemeen bekend en vormde juist mede een belangrijke reden tot het initiëren van herstelgerichte procedures. Uit onderzoek van Orth en Maercker (2004) blijkt bijvoorbeeld dat onvrede met een vonnis het herstel van slachtoffers met posttraumatische klachten vertraagt. Een alternatieve verklaring voor de door de Sherman/Strang-groep gerapporteerde bevindingen (klachtreductie en minder woede bij slachtoffers die aan herstelbemiddeling deelnamen) kan derhalve zijn dat de controlegroep verslechtert. Voorts kan niet worden uitgesloten dat de gunstiger uitkomsten binnen de experimentele groep het gevolg zijn van een zelfselectiebias: slachtoffers kunnen immers niet tot deelname aan een ontmoeting worden gedwongen. Uit ander onderzoek (Winkel, 2004) blijkt dat slechts een kleine groep slachtoffers bereid is om aan

herstelbemiddeling deel te nemen, vooral uit 'prosociale' motieven. Men wil bijvoorbeeld een bijdrage leveren uit sociale motieven. De alternatieve hypothese dat deze slachtoffers ook al vóór het bemiddelingsgesprek minder kwaad en meer vergevingsgezind tegenover de dader waren kan niet worden uitgesloten.⁵ Uit de dissertatie van Angel (2006) blijkt dat er *noch* binnen de controlegroep, noch binnen de experimentele groep sprake was van posttraumatische klachten. Verreweg de meeste slachtoffers in de studie hadden in het geheel geen last van een verwerkingsprobleem. Kortom: victimologisch gezien weten we empirisch nog steeds niets definitiefs over de helende werking van slachtoffer-dadergesprekken.

Het slachtoffer in beeld

Criminaliteit was vroeger datgene waarmee de politie of de rechtbanken zich bezighielden en werd gemeten door aantallen processen-verbaal of veroordelingen te tellen. De politisering van het criminaliteitsprobleem in de jaren zeventig van de vorige eeuw in de Verenigde Staten en West-Europa heeft hierin verandering gebracht. De staat werd gedwongen om naar de direct betrokken burgers, dat wil zeggen de slachtoffers te luisteren. Dit kwam allereerst tot uitdrukking in de ontwikkeling van de slachtofferenquêtes als alternatieve kennisbron voor criminaliteit. Slachtofferenquêtes worden uitgevoerd op landelijk en plaatselijk niveau (Goodey, 2005; Walklate, 2007). Er is ook een internationale slachtofferenquête die inmiddels sinds 1988 in vijf golven is uitgevoerd in tachtig of meer landen (Van Dijk, Manchin e.a., 2007). De resultaten hebben in veel landen waaronder Engeland, Schotland, Ierland, Australië en Nieuw-Zeeland en Nederland geleid tot discussies over (de aanpak van) criminaliteit en over het nationale beleid in internationaal perspectief. Ook beleeft het analyseren van macro-oorzaken van criminaliteit – in de negentiende eeuw een bloeiend onderzoeksgebied – een renaissance op basis van de uitkomsten van deze enquêtes (Van Wilsem, 2004; Van Dijk, 2007). De slachtofferenquêtes

5 In het door Strang (2002) uitgevoerde onderzoek blijkt weliswaar dat respondenten in de experimentele groep aangaven dat hun woedegevoelens en dergelijke waren afgenomen na de conferentie maar dit resultaat kan het gevolg zijn van een vertekende herinnering achteraf. Ook Strang heeft geen echte voormeting verricht.

zijn uit het hedendaagse discours over criminaliteit in de Westerse wereld niet meer weg te denken. Het criminaliteitsprobleem is godeldeels een slachtofferprobleem geworden. In het verlengde van de slachtofferenquêtes liggen tevens onderzoeken naar de ervaringen en opinies van slachtoffers met betrekking tot politie en justitie en naar onveiligheidsgevoelens (Wittebrood, 2006). De methodologie van slachtofferenquêtes is inmiddels bijna een zelfstandig kennisgebied geworden (Hough en Maxfield, 2007).

De slachtofferenquêtes hebben tevens kennis opgeleverd over de risicokenmerken van slachtofferschap: niet kwetsbare oude dames, maar jeugdige, welvarende en veel in het uitgaanscircuit verkerende jongemannen lopen de grootste risico's, vooral indien ze ook zelf delicten plegen (Wittebrood, 2006). Van grote theoretische en praktische betekenis is ook de ontdekking van herhaald slachtofferschap. Mensen die slachtoffer zijn geweest van een misdrijf lopen een verhoogd risico om kort daarop wederom slachtoffer te worden. Dit is deels een gevolg van hun risicovolle levensstijl. Maar het kan ook worden veroorzaakt door het besluit van de dader om het voor een tweede keer te proberen bij een slachtoffer dat de eerste keer een goede buit opleverde of dat zich niet sterk verweerde. Een kwart of meer van de slachtoffers van ernstige delicten is recidivist. De implicaties van deze treurige statistiek voor de hulpverlening en rechtspraak zijn nog zeer onvoldoende doordacht (Van Dijk, 2000; Groenhuijsen, 2004).

Victimisering

Meer recent is de hier aangestipte victimisering van het discours over misdaad en straf zelf onderwerp van theoretische reflectie geworden (Boutelier, 2000). Nogal wat commentatoren zijn van mening dat de aandacht voor het slachtoffer inmiddels te ver is doorgeslagen (Buruma, 1994). Maar anderen vrezen juist dat de victimologische hervormingsbeweging op een glazen plafond van diep in de westerse cultuur verankerde vooroordelen is gestoten. Het slachtofferbeeld zou in de westerse wereld bewust of onbewust in verband worden gebracht met de duldzaam lijdende Christusfiguur (Van Dijk, 2006).

Deze associatie zou westerse deskundigen ervan weerhouden te pleiten voor meer rechten in de strafrechtelijke procedure. Aan het slachtoffer wordt dan, zoals in Nederland, een geclausuleerd

spreekrecht gegeven. Over de straf mag het slachtoffer zich beslist niet uitlaten (waarom eigenlijk niet? Slaan dan bij de rechter de stoppen door?). Als nieuwe probleemstelling in de criminologische victimologie dient zich aan hoe en waarom individuen tot slachtoffer worden *gelabeld* en wat de positieve en negatieve consequenties hiervan zijn voor henzelf en hun omgeving (Rock, 2002; Walklate, 2007). De *labelling* tot slachtoffer kan voor iedereen problematische gevolgen hebben.

Vigerende westerse slachtofferbeelden sluiten bovendien wellicht niet aan bij het victimologische zelfbeeld van leden van etnische minderheden (Spalek, 2006). De westerse victimologie zou bijvoorbeeld te weinig aandacht hebben voor de spirituele dimensie van slachtofferschap, wat de geringe participatie van etnische minderheden in slachtoffervoorzieningen zou kunnen verklaren. Communicatiestoornissen liggen wellicht ook ten grondslag aan de geringe successen van de opvang van slachtoffers van vrouwenhandel. Sommige vrouwen worden wellicht aangemerkt als slachtoffers van vrouwenhandel en geforceerde prostitutie, terwijl zij zichzelf meer zien als migrerende sekswerkers die zijn uitgebuit door hun werkgever.

Zowel Spalek als Goodey wijst er verder op dat slachtofferschap van internationale misdrijven zoals genocide of milieuvervuiling meer aandacht vereist met het oog op vormen van collectief slachtofferschap en de vergoeding van massaschades (Goodey, 2005). Dit vereist nieuwe onderzoeksmethoden zoals de ontwikkelingen van sociale indicatoren van collectieve misdaadschades.

Gefundeerde rechten van slachtoffers

Een typisch juridisch-victimologische vraagstelling is de kwestie over welke rechten slachtoffers van misdrijven zouden moeten beschikken in het strafprocesrecht. Dit is onmiskenbaar een normatieve vraag, die een onderzoeksmethode in de hand werkt waarbij verschillende – en onderling vaak onverenigbare – belangen worden geïdentificeerd en afgewogen. Dit proces van wegen van strijdige belangen krijgt een academische dimensie vanaf het moment dat het wordt geleid of gestuurd door een onderliggende theorie. De term ‘theorie’ heeft dan deze betekenis: een coherente en complete visie op de vereisten van een vigerende rechtsorde en op de mogelijkheden en beperkingen van de flexibiliteit die dat systeem

toestaat (Groenhuijsen, 2005). Het type kennis dat langs deze weg wordt bereikt kan niet worden gekwalificeerd als waar of onwaar, maar als 'geldig' of 'niet overtuigend'. Binnen de victimologie wordt dit typisch juridische afwegingsproces aangevuld en ondersteund door een empirische dimensie. Als we bijvoorbeeld kijken naar de vraag naar de wenselijkheid van een mondeling spreekrecht voor slachtoffers ter terechtzitting, zal de jurist vooral de voor- en nadelen daarvan bedenken vanuit een door het rechtssysteem gedictieerd perspectief. De victimoloog doet vervolgens onderzoek naar de empirische realiteit van de in het vooruitzicht gestelde voor- en nadelen en naar de condities waaronder voordelen kunnen worden vergroot of nadelen beperkt.

We bespreken nu een aantal voorbeelden van een duidelijke wisselwerking tussen de empirische bevindingen van de victimologie enerzijds en de hervorming van het strafprocesrecht anderzijds (zie uitvoeriger Groenhuijsen, 1998).

Victimologie en strafprocesrecht

Al heel lang is bekend dat de gevolgen van misdrijven voor slachtoffers veelal ingrijpender zijn dan tevoren was verwacht (zo reeds Smale, 1980). Aangetoond is dat de essentie van slachtofferschap dan vooral moet worden gezocht in een geschokt vertrouwen in de omgeving. Het slachtoffer verliest vaak zijn oude geloof in een rechtvaardige wereld.

In het slachtofferbeleid van de afgelopen twintig jaar is op verschillende manieren met dit inzicht rekening gehouden. Ten eerste heeft justitie vanaf de invoering van de richtlijnen-Vaillant in 1987 systematisch geprobeerd de strafrechtelijke procedure zó in te richten dat het vertrouwen van het slachtoffer in de samenleving zoveel mogelijk wordt hersteld. Politie en justitie moeten zich solidair tonen met het slachtoffer door hem met begrip en respect te bejegenen. Men dient zich bewust te zijn van het gevaar van 'blaming the victim' en dit dus actief te vermijden (zie Van Dijk 1990).

Ook het fenomeen van de secundaire victimisatie heeft geleid tot aanpassingen binnen het systeem. Daarmee wordt bedoeld dat het slachtoffer door handelingen van personen of instituties binnen de justitiële keten het gevoel krijgen dat ze voor een tweede keer tot slachtoffer worden gemaakt. Deze nieuwe schade wordt vaak aan-

gericht door personen die handelen met de beste bedoelingen. Om die reden worden sinds eind jaren tachtig bij de politie en het OM trainingen gegeven in het omgaan met slachtoffers. De rechterlijke macht heeft zich echter consequent verzet tegen iedere vorming van verplichte bijscholing op dit punt.

Naast het gebrek aan kennis was er evenwel lange tijd een meer structurele oorzaak van secundaire victimisatie in het Nederlandse strafproces. Het slachtoffer speelde een rol als aangever, als getuige, eventueel als beledigde partij, maar er waren geen voorzieningen die hem in staat stelden om 'erkenning' te krijgen als slachtoffer. Als een slachtoffer zich buitengesloten voelt heeft dit negatieve gevolgen, zo wijst onderzoek uit. Dit geldt des te sterker voor de Nederlandse situatie, omdat in ons stelsel zo weinig getuigen ter terechtzitting worden gehoord. Het kwam daarom vroeger vaak voor dat het slachtoffer uit de krant moest vernemen dat 'zijn' dader was aangehouden of veroordeeld.

Het is evident dat ook op dit punt de afgelopen decennia grote stappen vooruit zijn gezet. Eerst de slachtoffercirculaires van eind jaren tachtig en daarna de wet-Terwee (1993/1995) hebben belangrijke verbeteringen gebracht. Met de invoering van het mondeling spreekrecht per 1 januari 2005 en vooral door het thans aanhangige wetsontwerp 30143 zullen de meest voorkomende oorzaken van secundaire victimisatie effectief kunnen worden tegengegaan.⁶ Ook op het terrein van schadeloosstelling van slachtoffers is er empirisch victimologisch onderzoek verricht dat de Nederlandse praktijk heeft beïnvloed (Van Dijk en Groenhuijsen, 1993).

Victimologie zelfstandige discipline

Gezien de graad van theoretische en methodologische coherentie waarmee de zojuist weergegeven problemen zijn onderzocht kunnen we spreken van een voldoende zelfstandig wetenschappelijk statuut van de victimologie. Dit wordt onder andere gestaafd door de inhoud van de reeks handboeken die gedurende de afgelopen

6 Het is interessant om te vermelden dat de considerans van het Kaderbesluit slachtofferzorg voor het eerst in een officieel wetgevingsdocument het reële gevaar van secundaire victimisatie articuleert: 'Victims' needs should be considered and addressed in a comprehensive, coordinated manner, avoiding partial or inconsistent solutions which may give rise to secondary victimisation'.

jaren is verschenen in de belangrijkste wereldtalen (Wemmers; Goodey, 2005; Spalek, 2006; McMillan; Manzanera; Morosawa; Schneider, Walklate, 2007). Wetenschapsfilosofen zijn het erover eens dat het aantal handboeken een belangrijke indicator is van de maturiteit van een academische discipline.

We moeten dan nog steeds antwoord geven op de vraag of het object van de victimologie aan helderheid inboet als gevolg van het voortdurende debat over het al dan niet includeren van bepaalde groepen slachtoffers in de marge van het vakgebied. In een recente publicatie in de *International review of victimology* is bijvoorbeeld opnieuw betoogd dat er geen fundamentele bezwaren tegen bestaan om ook andere vormen van lijden erbij te betrekken, ongeacht de oorzaak daarvan (Garkawe, 2004). Voor dat standpunt is in abstractie best iets te zeggen. Maar wij moeten herhalen: wetenschap is probleemgestuurd.

Een voorbeeld. Zou victimologie ook moeten gaan over slachtoffers van extreme armoede – gelet op de omstandigheid dat armoede onmiskenbaar de grootste moordenaar is die er bestaat? De vraag waar het dan om gaat is of de armoedekwestie vruchtbaar kan worden benaderd door middel van slachtoffer-*surveys*, en door concepten en theorieën te gebruiken als slachtofferprecipitatie, PTSS, herhaald slachtofferschap of herstelrecht? Stel dat het antwoord bevestigend is, dan zou de bestaande victimologische theorievorming wellicht kunnen worden aangepast en het bereik van de victimologie kunnen worden verbreed. Maar als het antwoord op die vraag ontkennend is – zoals wij menen – dan moet de conclusie luiden dat deze nieuwe probleemvelden buiten het werkterrein van de discipline liggen. Het kan immers niet zomaar worden verondersteld dat slachtoffers van allerlei ander onheil dezelfde noden of belangen hebben als slachtoffers van misdrijven. Wellicht hebben de verschillende categorieën méér gemeenschappelijk dan we instinctief denken, zoals wel is betoogd in oudere literatuur over een algemene theorie over slachtofferschap (Young, 1986). Maar dit kan niet worden beslist op basis van meta-theoretische reflectie. Alleen empirisch bewijs kan uitsluitsel geven over de vraag welke delen van bestaande theorievorming relevant zijn voor welke categorieën van slachtoffers.

Tot slot: trends en aanbevelingen

Als een belangrijke trend in de victimologie zien we dat de algemene slachtofferenquêtes van weleer in toenemende mate worden vervangen door gespecialiseerde *surveys* naar slachtofferschap van vrouwen, ondernemers, kinderen, vluchtelingen, burgers in oorlogssituaties en zo meer. Methoden van onderzoek moeten aan de nieuwe vraagstellingen worden aangepast. Er treedt met andere woorden differentiatie op binnen de victimologische benadering, ook met betrekking tot de hulpbehoefte van slachtoffers. Tot op heden zijn te veel problemen bestudeerd en te veel theorieën ontwikkeld over slachtoffers van misdrijven in het algemeen.

In de tweede plaats menen wij dat de economische aspecten van slachtofferschap tot nu toe onvoldoende zijn onderzocht. Er bestaan data over de kosten die door misdaad worden veroorzaakt voor individuen en maatschappij maar het zijn slechts ruwe schattingen. Het zou bijvoorbeeld nuttig zijn meer kennis te verkrijgen over de kosten-batenratio van de hulpverlening aan slachtoffers van misdrijven, bijvoorbeeld in termen van snellere herintreding in het arbeidsproces of invloed op de professionele loopbaan op langere termijn. Voorts zouden betere schattingen moeten worden gemaakt naar de impact van criminaliteit op samenlevingen, ook in ontwikkelingslanden.

Zoals gezegd, de victimologie is mede voortgekomen uit reflectie op de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. Victimologie is tot op de dag van vandaag een bij uitstek actiegerichte discipline. Volgens sommigen vormt dit een belemmering. Donald Cressey heeft in een vaak geciteerde aanklacht geschreven dat 'Victimology is characterized by a clash between two equally desirable orientations to human suffering: the humanistic and the scientific ... The humanists' work tends to be deprecated because it is considered propagandistic rather than scientific, and the scientists' work tend to be deprecated because it is not sufficiently oriented toward social action. Each set of victimologists would probably be better off if it divorced the other and formed alliances outside the shadow of the victimology umbrella' (Cressey, 1992).

Is dit waar? Geeft Cressey bruikbaar advies? Wij denken van niet. Uiteraard moet er een helder conceptueel verschil worden gemaakt tussen victimologie als academisch werkveld aan de ene kant en belangenbehartiging van slachtoffers aan de andere kant. Maar

waarom de zaak zo op de spits drijven? Waarom zouden wetenschap en praktijkmensen elkaar niet – in hun verscheidenheid – kunnen inspireren en verder kunnen helpen?

Zoals John Dussich eerder heeft geschreven: 'Victimology is not an exercise to amuse the curious, it is not an activity to enhance the careers of scholars, and it is not a ritual to soothe the conscience of politicians. In the final analysis it is a sincere endeavour to improve the human condition' (Dussich, 2003; Garkawe, 2004). Het verbeteren van de situatie van mensen die zijn getroffen door misdrijven kan nooit een substituut zijn voor strikte standaarden van wetenschappelijk onderzoek; het is wel een bonus voor hen die in staat zijn deze standaarden in acht te nemen.

Literatuur

Angel, C.M.

Crime victims meet their offenders; testing the impact of restorative justice conferences on victims' post-traumatic stress symptoms

Ann Arbor, MI, Proquest Information and Learning company, 2006 (diss.)

Been, W. de

Realism revisited

Tilburg UP, 2005

Boer, Y. de, A. de Gier e.a.

Building bridges; researchers on their experiences with interdisciplinary research in the Netherlands

RMNO/KNAW/NWO&COS, 2006

Cressey, D.

Research implications of conflicting conceptions of victimology

In: Fattah, E.A. (red.), *Towards a critical victimology*, New York, St. Martin's Press, 1992, p. 57-73

Dussich, J.

History, overview and analysis of American victimology and victim services education

Paper submitted at the 11th International Symposium on Victimology 13-18 July 2003, zie www.victimology.co.za/papers.htm

Dijk, J.J.M., M.S. Groenhuijsen

Schadevergoedingsmaatregel en voeging; de civielrechtelijke invalshoek

Nederlands juristenblad, afl. 5, 1993, p. 163-167

Dijk, J.J.M. van

Telganger uit roeping; over de verzetshouding van J.B Charles
Hollands maandblad, 1975/335, p. 13-20

Dijk, J.J.M. van

Eigen schuld, dikke bult? Over de neiging het slachtoffer verantwoordelijk te stellen voor zijn/haar lot

In: J. Soetenhorst-de Savornin Lohman (red.), *Slachtoffers van misdrijven*, Arnhem, 1990, p. 11-24

Dijk, J.J.M. van

Implications of the international crime victims survey for a victim perspective

In: A. Crawford en J. Goodey (red.), *Integrating a victim perspective within criminal justice*, Aldershot, Ashgate, 2000

Dijk, J.J.M. van

The mark of Abel; reflections on the social labelling of victims of crime

Tilburg, University of Tilburg, 2006 (oratie), uitgebreide Nederlandse versie verschijnt in de zomer van 2007 bij Maklu Uitgevers, Antwerpen

Dijk, J.J.M. van

World of crime; breaking the silence on problems of crime, justice and development across the world

Thousand Oaks, SAGE Publications, CA, 2007 (te verschijnen)

Dijk, J.J.M., R. Manchin e.a.

The burden of crime in the EU, research report; a comparative analysis of the EU international crime survey

EU, ICS, 2005

Emmerik, A.A. van, J.H. Kamp-huis e.a.

Singler session debriefing after psychological trauma; a meta-analysis Lancet, 360e jrg., 2002, p. 766-771

Fattah, E.A. (red.)

Towards a critical victimology New York, St. Martin's Press, 1992

Garkawe, S.

Revisiting the scope of victimology; how broad a discipline should it be?

International review of victimology, nr. 11, 2004, p. 275-294

Goodey, J.

Victims and victimology Harlow, Longman, 2005

Groenhuijsen, M.

The development of victimology and its impact on criminal justice policy in The Netherlands

In: E. Fattah en T. Peters (red.), *Support for crime victims in a comparative perspective; a collection of essays dedicated to the memory of prof. Frederic McClintock*, Leuven, 1998, p. 37-54

Groenhuijsen, M.

Herhaald slachtofferschap; een victimologisch begrip met grote crimineel-politieke betekenis Delikt en delinkwent, 2004, p. 111-117

Groenhuijsen, M.

Het slachtoffer in het brandpunt van dynamiek en stabiliteit van het systeem van strafprocesrecht In: A. Hartevelt, D.H. de Jong e.a. (red.), *Systeem in ontwikkeling; liber amicorum G. Knigge*, Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2005, p. 171-187

Hentig, H. von

The criminal and his victim
New Haven, Yale University
Press, 1948

Hoffman, H.

What did Mensehohn really say?
In: S. Ben David en G. Kirchhoff,
International faces of victimo-
logy, Mönchengladbach, WVS
publishing, 1992

Hough, M., M. Maxfield

Surveying crime in the 21th
century
Criminal Justice Press/ Willan,
2007

Mueller, G., F. Adler

Victimology; from Hans Ritter
Von Hentig to Irene Mellup
In: E. Vetere en P. David, *Victims*
of crime and abuse of power,
United Nations, 2005

Nagel, W.H.

The notion of victimology in
criminology
Excerpta criminologica, 3e jrg.,
1962, p. 245-247

Orth, U., A. Maercker

Do trials of perpetrators retrau-
matize crime victims?
Journal of interpersonal
violence, 19e jrg., nr. 2, 2004,
p. 212-227

Popper, K.

Conjectures and refutations
London, Routledge & Keegan
Paul, 1972 (4e druk)

Popper, K.

The open society and its enemies
London, Routledge & Keegan
Paul, 1966 (5e druk)

Rock, P.

On becoming a victim
In: C. Hoyle en R. Young (red.),
New visions of crime victims,
Oxford, Clarendon Press, 2002

Schaefer, S.

The victim and his criminal
New York, Random House, 1965

Sherman, L.W., H. Strang e.a

Effects of face to face restorative
justice on victims of crime in four
randomized, controlled trials
Journal of experimental crimi-
nology, 1e jrg., 2005, p. 367-395

Sherman, L.W., H. Strang

Restorative justice; the evidence
London, Smith Institute, 2007

Smale, G.

Slachtoffers van ernstige vermo-
gens- en geweldsmisdrijven, deel
II; de niet-materiële problemen
Groningen, Criminologisch
Instituut, 1980

Spalek, B.

Crime victims; theory, policy and
practice
New York, Palgrave/Macmillan,
2005

Strang, H.

Repair or revenge; victims and
restorative justice
Oxford, Clarendon, 2002

Sijbrandij, M., M. Olf e.a.

Emotional or educational de-
briefing, a randomised controlled
trial
British journal of psychiatry,
189e jrg., 2006, p. 150-155

Wilsem, J. van

Crime and context; the impact of individual, neighborhood, city and country characteristics on victimization

Nijmegen, Radboud Universiteit, 2003 (diss.)

Walklate, S.

Imaging the victim of crime
New York, Open University Press, 2007

Winkel, F.W.

Dader-slachtoffer confrontatie; een analyse vanuit het perspectief van de criminologische en victimologische psychologie

In: H. Baartman en M. Bruning (red.), *Van je familie moet je het hebben; nieuwe perspectieven in de jeugdzorg en het jeugdstrafrecht*, Amsterdam, SWP, 2004, p. 119-134

Winkel, F.W.

Peer Support Groups; evaluating the mere contact / mere sharing model and some impairment hypotheses

Victimology; international perspectives, 2e jrg., nr. 1, 2006, p. 101-114

Winkel, F.W., A.C. Spapens e.a.

Tevredenheid van slachtoffers met 'rechtspleging' en slachtofferhulp; een victimologische en rechtspsychologische secundaire analyse

Nijmegen, Wolf, 2006

Winkel, F.W., S. Schweizer e.a.

Victim-offender dialogue; an analogue study examining the impact of apology on anger
Tilburg, Intervict, 2007

Winnik, H.Z.

Two unpublished letters of S. Freud

Israel anal. of psychiatry and related disciplines, 12e jrg., nr. 1, 1974

Wittebrood, K.

Slachtoffers van criminaliteit; feiten en achtergronden
Den Haag, Sociaal Cultureel Planbureau, 2006

Young, M.A.

Stress, trauma and crisis; the theoretical framework of victimization reconsidered

In: K. Miyazawa, M. Ohya, *Victimology in comparative perspective*, Tokyo, Seibundo Publishing Co, 1986, p. 188-198

Zech, E., B. Rime

Is talking about an emotional experience helpful? Effects on emotional recovery and perceived benefits

Clinical psychology and psychotherapy, 12e jrg., 2005, p. 270-287

De spiraal van schaamte en geweld

M. Groen*

Dit artikel handelt over schaamte. Schaamte is een onderschat gevoel dat samenhangt met gewelddadig gedrag in families. De consequenties van dat gevoel kunnen een spiraal van gewelddadig gedrag op gang brengen die de verhoudingen in die families uit hun voegen trekt en gevangen houdt in een dynamiek van zichzelf reproducerend geweld. Schaamte is misschien wel het meest sociale gevoel van alle emoties, het functioneert als een signaal wanneer de belangrijke bindingen bedreigd worden. Er zijn daders en slachtoffers van familiegeweld. Mannen zijn meestal de daders. Volgens de statistieken wordt ongeveer 80% van het gewelddadige gedrag door mannen gepleegd. Vrouwen zijn de slachtoffers. Uit onderzoek blijkt dat een op de negen vrouwen hard wordt geslagen en een op de vijf vrouwen wel eens een klap heeft gehad (Römkens, 1992). Het Intomartonderzoek (1997) wijst uit dat ongeveer de helft van onze bevolking wel eens vernederd en beschaamd wordt. Uit deze cijfers volgt dat familiegeweld niet als een individuele ontsporing moet worden beschouwd maar dat het een structureel verschijnsel is, dat past in het sociaal psychologisch patroon van de moderne samenlevingsvormen. Ik zal me in deze bijdrage richten op de dynamiek van emoties en gedragingen die door dit geweld wordt opgeroepen.

Psychologische visies op schaamte, woede en schuld

Psychoanalytische studies wijzen erop dat schaamte pijnlijk is omdat iemands identiteit in het geding is. Dat is bij schuld niet het geval. Daar gaat het oordeel over de daad zelf. Schuld is goed te maken of in te lossen, bij schaamte is dat veel moeilijker. Daar is sprake van een

* Drs. Martine Groen is psycholoog/psychotherapeut en mediator. Samen met J. van Lawick schreef zij het boek *Intieme oorlog*.

fundamenteel tekortschieten, en dat geeft een gevoel van falen, van niet-toereikend zijn. Het niet voldoen aan een beeld dat je van jezelf hebt of waarvan je denkt dat anderen het van je hebben, geeft een gevoel van schaamte. Het zelfbeeld wordt geschonden. Bij schaamte staat het zelf centraal dat veroordeeld wordt, bij schuld is het niet het zelf maar een daad die negatief beoordeeld wordt.

Lewis (1971) brengt naar voren dat schaamte een overheersend gevoel is. In de therapie sessies die Lewis heeft geanalyseerd, blijkt schaamte meer dan andere gevoelens, zoals trots, liefde, woede, verdriet of angst een bepalende rol te spelen. Een opmerkelijke ontdekking in het werk van Lewis is dat schaamte die niet herkend en erkend wordt en zich in het onbewuste afspeelt, vaak leidt tot agressie en vervolgens tot schuldgevoel over die agressie. De schaamte wordt ontkend en verdrongen om de pijn niet te hoeven voelen en leidt tot een gevoel van vervreemding. De omgebogen schaamte kan terugkomen in een obsessieve vorm, waarbij de met schaamte beladen scènes zich steeds in het innerlijk herhalen. Dit innerlijk repeteren van de scènes is een afweer tegen het pijnlijke gevoel van vernedering of het gevoel niets waard te zijn. De persoon kan hiervoor ook een beroep doen op andere mechanismen, compensatiefantasieën, en zich bijvoorbeeld verlaten op imaginaire projecten, zoals geld, roem en macht over anderen. In therapieën met mannen die hun vrouwen regelmatig slaan, keert deze niet-gevoelde schaamte vaak terug. De relatie tussen schaamte en woede is bevestigd in een grootschalig onderzoek van Tangney en Dearing (2002). Mensen die zich schamen hebben de neiging zich terug te trekken en situaties te vermijden waarin ze opnieuw aan de dreiging van schaamte worden blootgesteld. Vluchten helpt, maar niet voor lang, want de schaamte blijft. Een andere vluchtstrategie is de neiging om de schuld bij anderen neer te leggen en boos en vijandig op hen te reageren. In intieme relaties zijn deze beide reactiepatronen destructief. Beide bewegingen zijn ook componenten van de spiraal van schaamte en geweld waarin relaties vastlopen.

Lansky gaat ervan uit dat de verbintenis van paren die schaamtegevoelig zijn vaak desastreuze gevolgen kan hebben. In die verbintenis brengen zij niet alleen hun kwetsbaarheid mee, maar ook het onvermogen om zich veilig te hechten. Daarbij zijn zij bang om negatief beoordeeld te worden en missen zij het vermogen om empathisch te reageren. Schaamtegebonden relaties worden gekarakteriseerd door herhaling van afwijzing en openlijke vernedering. Het ontbreekt in

die verbintenissen aan interacties waarin het zelfbeeld van zichzelf en van de ander wordt bevestigd en de integriteit van de relatie in stand kan blijven.

Mannen blijken gevoeliger te zijn voor schaamte als het om sociale status gaat en vrouwen zijn gevoeliger als de relatie in het geding is. Mannen vertonen eerder vlucht- of aanvallend gedrag als ze zich vernederd voelen, vrouwen zijn meer geneigd de zaak te sussen en ervoor te zorgen dat de band intact blijft. Bovendien hebben vrouwen in het algemeen meer last van schaamtegevoelens dan mannen. Uit de studies van Tangney en Dearing blijkt dat schaamte van vrouwen zich vooral uit in zelfbeschadiging, zelfverachting en zelfverminking. Bij mannen is daar zelden sprake van omdat de schaamte naar buiten wordt geprojecteerd. Uit verschillende studies blijkt dat mannen die slaan meer schaamtereacties hebben en in hun jeugd meer dan anderen zijn afgewezen, vernederd, uitgesloten zowel publiekelijk als privé (Dutton, Van Ginkel e.a., 1995). Voor vrouwen die geslagen zijn is schaamte een primaire reactie. Ze zijn geneigd de schaamte over de gewelddadige incidenten te internaliseren en zichzelf de schuld daarvan te geven.

Praktijkvoorbeeld

Gezichtsverlies is voor hem de reden dat hij haar is gaan slaan. Zij heeft zich volgens hem misdragen in een gezelschap, hij schaamde zich voor haar en voelde zich bekeken door zijn collega's. Thuisgekomen na de bijeenkomst is hij in woede ontstoken, zij weigerde zijn verwijten te accepteren. Hij was er zeker van dat hij haar had zien flirten met een collega, zijn gevoel van eer was aangetast. Zij heeft zich als reactie teruggetrokken in de badkamer, ze kotste het eten en de drank uit. Ze heeft slaappillen genomen en is naar bed gegaan.

Dit echtpaar is sinds acht jaar bij elkaar en heeft twee kleine kinderen. Hij komt uit een familie waar veel werd geschreeuwd. Bovendien sloeg zijn vader zijn moeder, waarvan hij getuige was. Zijn vader sloeg hem ook en de vernederingen waren niet van de lucht. Met zijn moeder had hij een betere, maar ook ambivalente band. Hij wilde haar beschermen.

Zij komt uit een familie waar verslavingen een grote rol spelen. Haar moeder was alcoholist en zij heeft een eetverslaving, ze noemt

dat stress-eten. Ze hebben beiden een drukke baan en ze heeft het na veel strijd voor elkaar gekregen dat hij actiever is geworden in het huishouden. Ze zijn naar mij verwezen omdat hij haar slaat en vernedert in ruzies en omdat zij hem op haar beurt ook vernedert. Theoretici zijn het erover eens dat schaamte, gehechtheid en zelfgevoel onderling samenhangen. Hoe die samenhang er precies uitziet, is minder duidelijk. Volgens Tangney en Dearing (2002) leidt een opvoeding die gebaseerd is op beschamen tot schaamtegevoeligheid in latere relaties en tot meer uitbarstingen van geweld in oplopende ruzies. De analyticus Morrison (1989) spreekt over een dynamische spanning tussen ervaringen van het zelf die naar buiten gericht zijn, en naar binnen gerichte ervaringen die het leven klein en onbeduidend doen lijken. Schaamte kan volgens hem verbonden worden met beide polen. Hij vraagt zich af of narcistische kwetsbaarheid leidt tot een gevoel van schaamte omdat een kind niet in staat is zich onafhankelijk en autonoom te ontwikkelen in de buitenwereld, of dat schaamte zich in de binnenwereld manifesteert omdat een kind er niet in slaagt een gevoel van eigenwaarde vast te houden in het verlangen naar de belangrijke ander. Kohut (1971) verbindt schaamte, geuit op een gewelddadige manier, met narcistische woede die voorkomt bij mensen, vooral mannen, die zich in de primaire groep (familie, gezin) bedreigd voelen. Het behoud van zelfwaardering is bij deze groep afhankelijk van de blijvende en onvoorwaardelijke waardering, maar het ontstaat vaak ook door die ander permanent te idealiseren. Een belangrijk element in het ontstaan van schaamte is de wijze waarop kinderen feedback krijgen. De blik van de ander die bemoedigt of ontmoedigt, is bepalend. Als de blik van de ouder stelselmatig het bestaan van het kind ontkent, is het kind aan zichzelf overgeleverd. In de theorie van Kohut is er een verschil tussen het ideaalbeeld van moeder en vader. De moeder is meer bepalend dan de vader bij de vorming van het zelfbeeld van het kind in het eerste jaar. Wanneer de behoefte om als een totaal, uniek geliefd wezen behandeld te worden wordt bevredigd, draagt dit bij tot een stabiel zelfgevoel van het kind. Als dat verlangen regelmatig ontkend wordt, leidt dat tot een kwetsbaar, schaamtegevoelig zelfbeeld. Het kind voelt zich in de ogen van de ander steeds tekortschieten. Het gevolg daarvan is het ontstaan van een overdreven positief zelfbeeld ter compensatie van het falende zelf, meestal resulterend in een narcistische persoonlijkheidsstoornis (Morrison, 1989).

De narcistische woede komt op wanneer de waardering wegvalt of wanneer de idealisering van de ander geen stand meer houdt. Dan

breekt ook het verdedigingsmechanisme van een kwetsbaar en gefragmenteerd zelf tegen overweldigende schaamtegevoelens. In dat geval is de dreiging van verlating door de vrouw vaak voldoende aanleiding voor een man om te gaan slaan.

Ook bij Kernberg (1975) wordt schaamte verbonden met afweer en verdediging van het zelfbeeld dat in de ogen van de ander niet voldoet. Deze auteur heeft het 'Jekyll-en-Hyde-mechanisme' beschreven, een splitsing van de goede en slechte aspecten van het zelf dat ook vaak door vrouwen wordt herkend als ze hun man beschrijven: 'In de buitenwereld is hij een andere man, charmant en geweldig. Binnen verandert hij, ik zie het vaak al aan zijn gezicht.'

Meestal wordt dit splitsingsmechanisme als een van de belangrijkste verdedigingsmiddelen gezien van een narcistische persoonlijkheidsstructuur.

Visies uit de forensische psychiatrie

Dutton (1998) heeft in zijn forensische psychiatriepraktijk zevenhonderd mannen onderzocht en gevolgd die zich schuldig hadden gemaakt aan mishandeling. Hij stelde bij de meerderheid een posttraumatisch stressyndroom vast. Volgens Dutton zijn er drie terugkerende elementen in de geschiedenis van mannen die zich misdragen als partner-mishandelaar: onverwachte en willekeurige ernstige mishandeling en vernedering door hun vader, een onveilige gehechtheid aan hun moeder, en het getuige zijn van het mishandelen en vernederen van de moeder door vader. Deze ervaringen zijn volgens Dutton niet los van elkaar te zien als het gaat om de ontwikkeling van de gewelddadige man. Zij creëren een voedingsbodem voor gewelddadig gedrag in het verdere leven. De herhaling van het geweld bij het oplossen van conflicten brengt Dutton in verband met het repeterende gedrag dat bij gewelddadig getraumatiseerde mannen vaak optreedt. Kenmerkend is een machteloze woede, aangedreven door een enorme angst opnieuw verlaten te worden, die niet onder controle kan worden gehouden. Bij het slaan van zijn vrouw dissocieert de man en wordt hij als het ware een ander. Zijn vrouw wordt diegene die niet te vertrouwen is, de hoer, het object dat vijandig is.

‘Ik weet niet meer wat er gebeurd is. Ik had even een black-out. Vervolgens zag ik haar daar liggen, ik schrok. Ik weet niet meer wat ik gedaan heb.’

Dutton ziet het beschaamd worden van jongens door hun vader als één van de meest zwaarwegende ervaringen die resulteren in het herhalen van het geweld dat ze zelf ondervonden hebben. Dit gaat dan gepaard met het vernederen en beschamen van de ander, die als vijand wordt beleefd.

Dutton en Golan onderscheiden drie soorten partner-mishandelaars; de psychopathische mishandelaar, bij wie de gewetensfunctie afwezig is en de hersens anders werken, dit is een zeer kleine groep. Ten tweede zijn er de overgeremde mishandelaars. In onderzoek scoren ze hoog op het domineren en isoleren van de vrouw. Hij tolereert niet dat zij contact houdt met anderen, is zeer jaloers en eist onderdanigheid. De cyclisch emotioneel labiele mishandelaar behoort tot de derde groep. In psychologisch onderzoek scoort hij hoog op jaloezie en razernij. Deze groep heeft grote problemen met het beheersen van zijn emoties. Ze zijn nauwelijks in staat te verdragen dat hun vrouw zelfstandig de situatie in handen heeft. De angst om verlaten te worden is groot en zij misinterpreteren veelvuldig het gedrag van hun partner, wat leidt tot verwijten, beschaming. Deze mannen projecteren meestal hun onvermogen en falen op hun vrouw. Het zijn de eerder genoemde mannen met de twee gezichten, naar buiten charmant en thuis lopen ze rond als een bom.

Wat te doen?

Het verschijnsel familiegeweld is te groot om het heil alleen te zoeken in gezinstherapie, conflictbemiddeling dan wel in individuele of groepsbehandelingen van daders en slachtoffers. Er is nog veel reflectie nodig. De beroepspraktijk heeft behoefte aan nieuwe concepten en de discussie over familiegeweld moet in ruimere kring in de maatschappij worden gevoerd.

Het is verheugend dat het familiegeweld in het domein van het recht de laatste jaren meer aandacht heeft gekregen. De mogelijkheden van het recht zijn echter beperkt. Het fungeert niet langer, zegt Mooij (2002), als een overkoepelend verband en verliest daarmee zijn bindend vermogen. Het recht kan een eind maken aan de

macht van het geweld, het kan de dader straffen en het slachtoffer schadeloos stellen, maar het is niet in staat om de psychologische ficties en de impasses in de cultuur te doorbreken. In de beleving van de betrokkenen verschijnt het recht in familiëkwësties vooral in de gedaante van de derde instantie, die de betrekkingen tussen partijen regelt en de condities stelt.

Wat familiëgeweld betreft is het recht altijd terughoudend geweest. De aandacht van de wetgever was gericht op de zorg van de kinderen en de repressie van overmatig, naar buiten tredend geweld. De wetgever zet nu stappen in de richting van het bestraffen van de dader en de bescherming van het slachtoffer, maar die stappen zouden meer effect hebben wanneer de wet meer symbolisch gewicht krijgt. En dat kan alleen wanneer de wet in staat is om het contractualisme van de onderlinge familiërelaties te overstijgen.

In dat verband zou ik nog eens willen wijzen op de rol van het ritueel. 'Rituelen', betoogt Catherina Bell (1992), 'geven uitdrukking aan het geloof in symbolische wegen met het oog op hun voortdurende bevestiging en inprenting'. Wij missen dat geloof, het past ook niet in een samenleving als de onze, die haar hiërarchische karakter heeft verloren. Maar we doen wel moëizame pogingen om nieuwe rituelen te ontwikkelen. In dit verband zijn de experimenten met herstelbemiddeling in het strafrecht interessant. Ik doel op de Echt-Recht conferenties met daders/slachtoffers waar familiëleden en hulpverleners aanwezig zijn. De kern is dat men gedachten en gevoelens over de gebeurtenis met elkaar uitwisselt en dat de omstanders de daders op een zodanige manier beschamen, dat ze in staat zijn om spijt te betuigen en om verontschuldigingën aan te bieden. Er bestaan Ghandi-achtige experimenten met adolescenten die ouders het leven onmogelijk maken (Omer, 2005). Ouders, familië, vrienden en collega-ouders beschamen jongeren op een geritualiseerde wijze zonder enige vorm van geweld te gebruiken. Het is een benaderingswijze om het demoniseren van elkaar te stoppen en een andere vorm van gezag te ontwikkelen, die niet gebaseerd is op afstand en angst in de ouder-kindrelatie en op scholen.

Een ander voorbeeld van herstelbemiddeling is de benadering van Weijers (2000). Weijers heeft zich beziggehouden met het strafrecht voor jongeren en betreft de culturele context in zijn denken over schaamte en schuld. In zijn beschouwingën buigt hij de begrippen schuld en schaamte naar elkaar toe. Hij stelt dat schaamte veel weg heeft van faalschuld, die wordt veroorzaakt als een kind niet voldoet

aan de standaard van de opvoeders. Interessant in zijn redenering is de betekenis van het morele appel op schaamte in de opvoeding. Weijers ontdoet de schaamte van haar destructieve uitwerking door het begrip faalschuld eraan te verbinden. Hij betoogt dat schaamte in de context van het opvoeden een proces is waarin het vertrouwen van opvoeders wordt beschaamd en dat dit beschamen tegelijkertijd de belofte in zich houdt om de vertrouwensband te herstellen. Het gevoel van tekortschieten is dan niet verbonden met hoge, onbereikbare idealen, maar wordt gezien als het effect van het tekortschieten ten opzichte van de alledaagse standaarden waaraan men zich gebonden acht.

Het is de vraag wat het effect is van deze experimenten en of ze in de Nederlandse cultuur passen. Mogelijk zijn bepaalde modaliteiten te gebruiken als verlengstuk van de therapeutische praktijk of van het juridische handelen. In mijn praktijk blijkt dat erkenning en bewustwording van schaamte belangrijke elementen zijn in de behandeling van familiegeweld. Als mediator probeer ik de destructieve en demoniserende interacties in families en arbeidsconflicten te de-escaleren. De rol van de rechterlijke macht zou meer reliëf krijgen als zij in staat zou zijn om familieconflicten in een vroeg stadium te stoppen en meer ruimte te maken voor schikken of verwijzen. Vechtende paren krijgen nu de gelegenheid om eindeloos tegen elkaar te procederen, bijvoorbeeld over een omgangsregeling voor kinderen.

Literatuur

Bell, C.

Ritual theory, ritual practice
New York, Oxford University Press, 1992

Dutton, D.G.

The abusive personality
New York, Guilford Press, 1998

Dutton, D.G., C. van Ginkel e.a.

The role of shame and guilt in the intergenerational transmission of abusiveness

Violence and victims, 10^e jrg., 1995, p. 121-131

Dutton, D.G., S.K. Golant

The batterer; a psychological profile

New York, Basic Books, 1995

Groen, M.A.

Een geritualiseerde vorm van vergelding bij slaande ruzies in partnerrelaties

In: Goudswaard, H., *Vergeven of vergelden; over slachtoffers van intiem geweld*, Van Gennep, 2000

Intomart Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek

Huiselijk geweld, aard, omvang en hulpverlening

Den Haag, ministerie van Justitie, 1997

Kernberg, O.F.

Borderline condition and pathological narcissism

New York, Aronson, 1975

Kohut, H.

The analysis of the self

New York, International Universities Press, 1971

Lansky, M.

Shame and domestic violence

In: D.L. Nathanson, *The many faces of shame*, New York, Guildford Press, 1987

Lawick, J. van, M. Groen

Intieme oorlog

Amsterdam, Van Gennep, 2005

Lewis, H.B.

Shame and guilt in neurosis

New York, International Universities Press, 1971

Mooij, A.P.

Psychoanalytisch gedachtegoed

Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2002

Morrison, A.P.

Shame; the underside of narcissism

Hillsdale (NJ), Analytic Press, 1989

Block, H.

The role of shame in symptom formation

Hillsdale (NJ), Lawrence Erlbaum Association, 1987

Römkens, R.G.

Gewoon geweld? Omvang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties

Amsterdam, Swets en Zeitlinger, 1992

Tangney, J.P., R.L. Dearing

Shame and guilt

New York, Guilford Press, 2002

Weijers, I.

Schuld en schaamte

Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2000

Wat wil het slachtoffer?

A. ten Boom en K.F. Kuijpers*

Naar de behoeften¹ van slachtoffers van criminaliteit wordt sinds de jaren zeventig wereldwijd empirisch onderzoek gedaan.² Het vroege onderzoek werd hoofdzakelijk uitgevoerd onder slachtoffers van geweldsdelicten en woninginbraak en de vraagstelling was algemeen. Zo'n dertig jaar later is onderzoek vaker gericht op specifieke categorieën, zoals slachtoffers van mensenhandel (Clawson, Small e.a., 2003) en *hate crimes* (Michael Bell Associates, 2006). Ook zijn de onderzoeksvragen verbijzonderd; er vindt bijvoorbeeld gericht onderzoek plaats naar de wijze waarop slachtoffers precies bij het strafproces betrokken willen zijn (Wemmers en Cyr, 2004).

In deze bijdrage betogen wij waarom het belangrijk is de behoeften van slachtoffers te kennen en er rekening mee te houden. Voorts schetsen we een aantal door slachtoffers vaak naar voren gebrachte behoeften. Tot slot stellen we de vraag of slachtoffers – indien aan hun behoeften wordt voldaan – meer tevreden zijn en, misschien belangrijker nog, daar ook 'beter' van worden.

Het belang van kennis over slachtofferbehoeften

Waarom is het belangrijk rekening te houden met de behoeften van slachtoffers van misdrijven en dus om ze te kennen? Dit belang ligt ten eerste op het microniveau van het individuele slachtoffer. Zo stelt de minister van Justitie zich expliciet op het standpunt dat de strafrechtelijke procedure het leed en de schade van het slachtoffer niet mag vergroten (TK 30 143, nr. 3 MvT, p. 5), ofwel secundaire victimisatie moet worden voorkomen. Om dat te realiseren is het belangrijk dat mensen die beroepshalve met slachtoffers van delict-

* Drs. Annemarie ten Boom is werkzaam bij het WODC en drs. Karlijn Kuijpers is als aio verbonden aan Intervict, Universiteit van Tilburg.

1 Onder 'behoefte' wordt verstaan: bewust gemis van iets dat niet of zeer bezwaarlijk ontbeerd kan worden; verlangen daarnaar (Van Dale).

2 Voor een overzicht van vroeg onderzoek zie Maguire, 1985.

ten te maken krijgen enig inzicht hebben in hun behoeften. Daarbij is het van belang dat justitieorganisaties enigszins slachtoffer-vriendelijk zijn ingericht, soms in letterlijke zin – denk bijvoorbeeld aan gescheiden wachtruimten in de rechtbank voor verdachten en slachtoffergetuigen – maar zeker ook in werkwijze: is bijvoorbeeld in werkprocessen opgenomen dat een slachtoffer geïnformeerd wordt over ontwikkelingen en beslissingen zoals het oppakken van een verdachte of uitstel van een zitting?

We zouden willen stellen dat het doel van het slachtofferbeleid in ruimere zin zich niet moet beperken tot alleen het – in negatieve termen geformuleerde – voorkomen van secundaire victimisatie, maar ook zou moeten bijdragen aan een positief te formuleren doel: het bevorderen van herstel, het weer ‘slachtoffer-af’ worden. Hoewel dit wellicht een bredere verantwoordelijkheid behelst dan die van Justitie alleen, is het toch waar het uiteindelijk om zou moeten draaien, in elk geval waar het gaat om de relatief kleine groep die zich niet ‘zelf wel redt’ (zie hierna).

Ten tweede ligt er op een meer macroniveau ook een aanzienlijk belang om rekening te houden met de behoeften van slachtoffers van misdrijven. Zo suggereren de onderzoeksbevindingen van Wemmers (1995; 1996) dat slachtoffers de wet beter naleven indien zij het gevoel hebben dat zij rechtvaardig behandeld zijn en dat informatieverstrekking door politie en Openbaar Ministerie (OM) een positieve invloed heeft op het vertrouwen van het slachtoffer in deze autoriteiten. Rekening houden met behoeften van slachtoffers is dus van belang voor een goede relatie tussen slachtoffers en strafrechtspleging. En die goede relatie is weer nodig omdat slachtoffers en het algemene publiek een zeer belangrijke informatiebron voor de justitieautoriteiten zijn. Rekening houden met behoeften van slachtoffers, of zelfs ‘integratie van een slachtofferperspectief in het strafrechtstelsel’ door justitieorganisaties zou dus niet alleen maar een zaak van onbaatzuchtigheid zijn (Goodey, 2000), maar ook een vorm van welbegrepen eigenbelang.

Behoeften van slachtoffers

Wat zijn nu inhoudelijk de behoeften van slachtoffers waarmee rekening moet worden gehouden? Wat willen slachtoffers van politie en justitie, van anderen en van de overheid in den brede?

Voor een zeer grote groep slachtoffers – denk aan slachtoffers van diefstal en vernielingen – luidt het antwoord: niets, of zo goed als niets. Althans: uit aangifteredenen (zie bijvoorbeeld Wittebrood, 2006) is af te lezen dat men wel degelijk graag – in geval van diefstal – het gestolen voorwerp terug wil en/of een schadevergoeding. Ook de veelvoorkomende aangiftereden ‘ik had een bewijs voor de verzekering nodig’ verwijst rechtstreeks naar de wens tot schadevergoeding. Van politie en justitie wil men dan dus een bewijs voor die verzekeringsmaatschappij ontvangen. Deze grote groep verwacht in meerderheid eigenlijk niet dat de dader van de diefstal van de auto-radio gevonden wordt, maar vindt het wel belangrijk om door de politie in dat beperkte contact goed bejegend te worden. Uit recent onderzoek naar determinanten van slachtoffertevredenheid van Winkel e.a. (2006) blijkt duidelijk dat procesfactoren zoals de kwaliteit van de informatievoorziening en de bejegening een belangrijke rol spelen in de beoordeling van het optreden van de politie. Deze procesfactoren hebben op de tevredenheid van het slachtoffer een grotere invloed dan uitkomstfactoren (bijvoorbeeld of de politie een zaak doorstuurt naar het OM).

Dat zeer velen zo goed als niets nodig hebben, kan worden verklaard door de veerkracht van mensen. Verreweg de meeste slachtoffers, ook diegenen die getroffen zijn door zeer ernstige en ingrijpende delicten, blijken in staat het gebeurde op eigen kracht, of met steun van naasten, te boven te komen (zie bijvoorbeeld Winkel, 2002). Dat er steun van anderen is, dus een vangnet, is belangrijk. Er zijn concrete aanwijzingen dat bijvoorbeeld voldoende steun van een partner als buffer voor het welzijn van het slachtoffer van een delict fungeert en dat slachtoffers zonder partner of met een partner die niet in staat of bereid is om voldoende steun te bieden, meer aangedaan raken door delicten. Na de directe partner is steun uit het verdere sociale netwerk van familie, vrienden en burens van belang (Denkers, 1999). Voor een zeer grote groep slachtoffers is kortom cru gezegd ‘correct bejegend worden bij noodzakelijkheden’ zo ongeveer het antwoord op de vraag naar hun behoeften. Verder redden zij zich wel, grotendeels met steun uit de eigen sociale omgeving. Daarachter staat een kleinere groep slachtoffers van ernstiger delicten. Ernstig moet hier zowel in termen van een grotere ernstbeleving door het slachtoffer zelf worden gelezen als ook – gemiddeld genomen – in objectieve zin: het betreft veelal delicten die een grotere inbreuk op de lichamelijke integriteit maken, zoals mishan-

deling en seksuele delicten. Deze groep heeft, in tegenstelling tot de vorige, meer dan eens contact met de politie naar aanleiding van het misdrijf, en krijgt veelal ook met het OM en de rechterlijke macht te maken. Deze groep slachtoffers is vele malen kleiner in omvang, maar de noden zijn groter. Welke behoeften hebben zij? Omdat we op de uitkomsten van de *systematic review* van ruim dertig studies naar slachtofferbehoeften die wij momenteel uitvoeren, nog niet te zeer vooruit kunnen lopen, baseren we ons op deze plaats hoofdzakelijk op enkele recente overzichtspublicaties (Maas-de Waal, 2006; Schneider, 2001; Wemmers, 2002) om de belangrijkste slachtofferbehoeften kort de revue te laten passeren.

Al even genoemd werd de grote behoefte aan informatie over bijvoorbeeld de voortgang van de rechtszaak, of de dader gepakt is en over wat men kan verwachten van de politie en de rechtbank. Andere behoeften die vaak naar voren komen zijn die aan materiële compensatie (het liefst door de dader zelf), emotionele steun, erkenning (soms ook door de eigen omgeving), excuses van de dader, en gehoord willen worden.³ Gerapporteerd wordt ook de wens tot een meer participerende rol binnen het rechtssysteem (vergeleken met de passieve rol als getuige) en de behoefte aan bescherming en veiligheid (onder meer door slachtoffers van huiselijk geweld). Verder wordt er door slachtoffers een verscheidenheid aan praktische behoeften geuit (zoals hulp bij het repareren van sloten).

In onze *review* treffen we daarnaast onder andere de uitkomstbehoefte 'bestrafing van de dader' aan en bij bepaalde groepen slachtoffers ook nog een categorie meer primaire behoeften zoals huisvesting (denk aan slachtoffers van mensenhandel of huiselijk geweld). Lang niet alle behoeften die we in de studies tegenkomen zijn overigens op politie of justitie gericht. Men formuleert ook behoeften richting dader (denk aan al genoemde compensatie), met betrekking tot zichzelf (men wil bijvoorbeeld vergeven) en richting andere personen of instanties. Deze studie zal later dit jaar verschijnen.

Uit al genoemd onderzoek naar determinanten van slachtoffertevredenheid van Winkel e.a. (2006) blijkt duidelijk dat voor de

3 Binnenkort zal ook een verkennend onderzoek naar de behoeften en verwachtingen van slachtoffers aangaande het (civiele) aansprakelijkheidsrecht verschijnen. Het betreft slachtoffers met letselschade als gevolg van verkeers- en arbeidsongevallen en medische fouten, die een civiele claim instellen. Ten dele worden daarin dezelfde behoeften opgetekend (Huver, Van Wees e.a., 2007).

tevredenheid over het OM en de rechtbank (in tegenstelling tot de politie) uitkomstfactoren wel van groot belang zijn. In het rapportcijfer waarmee mensen hun tevredenheid over het OM uitdrukken is onder andere een stijging zichtbaar indien het tot een rechtszaak komt en indien de schade binnen een bemiddeling gecompenseerd wordt. Voor de tevredenheid met de rechterlijke macht is onder andere van belang dat het vonnis is uitgesproken, dat men hierover tevreden is en dat de schadevergoeding overeenkomt met het gevorderde bedrag. De invloed van dergelijke uitkomstfactoren op de mate van tevredenheid blijkt het grootst te zijn voor slachtoffers van geweld, slachtoffers met ongedekte schade en voor slachtoffers met emotionele klachten als gevolg van het delict. Deze groep heeft duidelijk meer te winnen dan een bewijs voor de verzekering! Het belang van de uitkomst neemt toe naarmate de ernst van het delict in subjectieve zin groter is, stellen ook Winkel e.a. (2006).

Overigens kan bij sommige van deze slachtoffergroepen het verkrijgen van adequate steun van de partner en directe sociale omgeving lastiger zijn. Slachtoffers van verkrachting bijvoorbeeld beschrijven dat hun directe omgeving niet altijd in staat is om gewoon te luisteren; ze zijn te geschokt of teveel in verlegenheid gebracht (Maguire en Corbett, 1987). Nabestaanden van moordslachtoffers hebben vaak te maken met vrienden, familie en burens die hen uit de weg gaan of de moord en het verlies voor de nabestaande als gespreksonderwerp vermijden. De gevoelens van de nabestaande zelf, bijvoorbeeld het gevoel zelf ook een beetje schuldig te zijn aan het gebeurde, voelen vaak ook te 'gevaarlijk' om ze met vrienden en familie te delen (Masters, Friedman e.a., 1988). Maar ook kan het voor nabestaanden moeilijk zijn om tegelijkertijd zowel elkaar te steunen als met de eigen rouw om te gaan (Dunn, Chaston e.a., 2006). Voor deze mensen kan een luisterend oor van iemand van buiten de eigen kring dus juist erg belangrijk zijn.

Slachtoffer meer tevreden en weer slachtoffer-af?

Voordat we aan de hamvraag – worden slachtoffers 'beter' indien aan hun behoeften wordt voldaan – toekomen is het van belang stil te staan bij de vraag die daaraan vooraf gaat: is het mogelijk

om aan alle behoeften te voldoen? En: is het ook altijd gewenst?⁴ Het antwoord hierop is niet zonder meer positief. Niet alleen kunnen beperkingen uitgaan van de belangen van andere actoren (denk aan de dader, maar ook aan werkorganisaties met streefnormen met betrekking tot bijvoorbeeld doorlooptijden). Ook het slachtoffer zelf kan in verschillende rollen verschillende belangen hebben. Zijn belang in de rol van getuige kan zijn het geven van zoveel mogelijk gedetailleerde informatie met het oog op de waarheidsvinding of onderbouwing van een schadevordering. Tegelijkertijd kan dit voor het slachtoffer heel pijnlijk zijn (de minister wijst hier ook op; TK 30 143, nr. 3 MvT).

Van een 100% behoeftevervulling zal nooit sprake kunnen zijn en dat is ook niet waartoe Justitie op aarde is. Dit hoeft in onze ogen ook niet problematisch te zijn als het slachtoffer juist ook in dergelijke gevallen begeleid wordt door mensen met goed inzicht in de behoeften van slachtoffers; zij kunnen slachtoffers voorbereiden op pijnlijke maar noodzakelijke ondervragingen en uitleggen wat daarvan het belang is, zodat het slachtoffer niet wordt ontzien maar wel erkenning van zijn perspectief kan ervaren.

Dan de vraag of slachtoffers meer tevreden en zelfs 'beter' worden indien – zoveel mogelijk – aan hun behoeften wordt voldaan. We staan ten eerste stil bij tevredenheid. In het voorgaande hebben we gedeeltelijk behoeften afgeleid uit determinanten van tevredenheid; het zou dus niet correct zijn om hier nu te concluderen dat, indien aan die behoeften wordt voldaan, inderdaad de tevredenheid toeneemt. Interessanter is het om op deze plaats naar tevredenheid in internationaal perspectief te kijken.

Uit een recente internationale slachtofferenquête blijkt dat de tevredenheid van slachtoffers over de politie juist in landen die als voorlopers op het terrein van de slachtofferzorg kunnen worden getypeerd, zoals het Verenigd Koninkrijk en ook Nederland, is verminderd (Van Dijk en Groenhuijsen, 2007). Dit roept de vraag op of er inmiddels sprake is van hoger gerezen verwachtingen ten aanzien van politie in vergelijking met pakweg twintig jaar geleden. Het slachtoffer blijkt in dat geval nooit tevreden te stellen; men houdt misschien zelfs maar wat graag iets te klagen over de politie.

4 Daems (2007) stelt recent in het *Tijdschrift voor herstelrecht* de wenselijkheid van de steeds meer therapeutisch geïnspireerde slachtoffergerichtheid expliciet ter discussie.

Shapland e.a. (1985) wezen er al op dat behoeften in zekere mate cultureel gegrond zijn: als het systeem verandert, veranderen ook de verwachtingen en de geuite behoeften.

Het zou interessant zijn deze kwestie nader te onderzoeken. Het is immers (in elk geval theoretisch) ook mogelijk dat het politiefunctioneren ten opzichte van slachtoffers daadwerkelijk is verslechterd, zo stellen ook Van Dijk en Groenhuijsen (2007): de politie zou het gevoel hebben dat zij behoeften van slachtoffers naar behoren heeft vervuld wanneer zij hen heeft doorverwezen naar een gespecialiseerde slachtofferhulporganisatie. Het slachtoffer wil echter soms iets heel anders, zoals de eerder genoemde correcte bejegening tijdens dit contact.

En tot slot de vraag of het slachtoffer er ook beter van wordt, beter herstelt, als aan zijn behoeften wordt voldaan. Dit is in feite deels ook de vraag of het slachtoffer daadwerkelijk weet wat, in termen van welzijn op de langere termijn, goed voor hem of haar is. Werken zaken als materiële compensatie, emotionele steun, erkenning, excuses van de dader, participeren in het rechtssysteem, hulp bij praktische zaken en ga zo maar door, ook *helend* voor het slachtoffer? Welke van deze elementen zijn essentieel voor herstel, en welke zijn eerder te typeren als 'prettige ervaringen' (die *wel* kunnen bijdragen aan een goede relatie tussen slachtoffers en strafrechtspiegling)? Hiernaar lijkt nog weinig onderzoek te zijn gedaan. Een uitzondering vinden we in de psychologie: de vraag naar wat werkt in de hulpverlening aan slachtoffers is daar object van onderzoek. Daaruit blijkt bijvoorbeeld dat eenmalige *psychological debriefing*, het bieden van ruimte tot het vertellen van het verhaal van het slachtoffer, waarbij de hulpverlener vooral volgend en niet zozeer sturend optreedt (namelijk zodanig dat hij er actief aan bijdraagt dat dit verhaal een andere, 'tegenpolige' wending neemt) geen of zelfs negatieve effecten sorteert bij slachtoffers met (potentiële) verwerkingsproblemen (Rose, Bisson e.a., 2003; Winkel, 2002). Slachtoffers zouden meer baat hebben bij meermalige contacten die directief ofwel sturend van aard zijn, zoals cognitieve gedragstherapie vlak na het traumatische incident (zie ook het artikel van Van Dijk, Groenhuijsen e.a. elders in dit themanummer; Bryant, Harvey e.a., 1998; Bryant, Sackville e.a., 1999; Foa, Hearst-Ikeda e.a., 1995). We willen hiermee illustreren dat de wijze waarop effectief hulp kan worden geboden – zodat het slachtoffer herstelt – niet altijd overeenkomt met de behoefte zoals die door het slachtoffer zelf wordt

geformuleerd, bijvoorbeeld in termen van een luisterend oor (waarmee we het luisterend oor in de naaste omgeving van het slachtoffer zeker niet tot onbelangrijk of ongewenst willen verklaren!). Een andere uitzondering is het onderzoek naar de effecten van *restorative justice* (herstelrechtpraktijken, waaronder kunnen vallen een ontmoeting tussen dader en slachtoffer, het maken van excuses en het vergoeden van schade door de dader), hoewel dat nog in de kinderschoenen staat (Dignan, 2005), zeker wat betreft de potentiële impact ervan op slachtoffers. Positieve resultaten worden gevonden, bijvoorbeeld in termen van het achter zich kunnen laten van het delict en reductie van angstgevoelens (Wemmers, 2002; Walgrave, 2006; zie ook de recente procesevaluatie slachtoffer-dadergesprekken van Regioplan, 2006), maar ook vindt soms secundaire victimisatie plaats als gevolg van de ontmoeting dan wel het feit dat het niet tot een ontmoeting is gekomen (Regioplan, 2006; Wemmers, 2002; zie ook Van Garsse, 2007). Verschillende auteurs zetten onder verwijzing naar de methodologische tekortkomingen van deze studies nog vraagtekens bij de validiteit (Dignan, 2005; Wemmers, 2002 en het eerder aangehaalde artikel van Van Dijk e.a.) of in elk geval bij de decisiviteit van de bevindingen (Walgrave, 2006).

Ten slotte

De uitdaging voor de komende tijd is om het slachtofferbeleid ruimer te evalueren dan slechts in termen van directe projectdoelen. Langer lopend onderzoek moet overwogen worden zodat niet alleen onmiddellijke resultaten zoals tevredenheid over de bejegening en dergelijke, maar ook langeretermijnuitkomsten in termen van welzijn/herstel van die slachtoffers bij wie ook werkelijk wat te herstellen *is*, kunnen worden gemeten, mogelijk ook prospectief onderzoek. Onze verwachting is dat met het binnenkort afronden van onze *review* de kennis over de behoeften van slachtoffers in ogen van de slachtoffers *zélf*, geen grote leemten meer zal vertonen. Maar de vraag naar het effecten van het rekening houden met die behoeften, de vraag naar de essentiële punten daarin en de vraag naar de precieze werking van de processen die tot herstel zouden leiden, liggen nog grotendeels open.

Literatuur

Bryant, R. A., A.G. Harvey e.a.

Treatment of an acute stress disorder; a comparison of cognitive-behavioral therapy and supportive counseling

Journal of consulting and clinical psychology, 66e jrg., nr. 5, 1998, p. 862-866

Bryant, R. A., T. Sackville e.a.

Treating acute stress disorder; an evaluation of cognitive behavior therapy and supportive counseling techniques

American journal of psychiatry, 156e jrg., nr. 11, 1999, p. 1780-1786

Clawson, H. J., K.M. Small e.a.

Needs assessment for service providers and trafficking victims

Washington, National Institute of Justice, 2003

Daems, T.

De slachtofferdimensie van herstelrechtelijke interventies; een sluimerende therapeutisering?

Tijdschrift voor herstelrecht, 7e jrg., nr. 1, 2007, p. 7-21

Denkers, A.

Factors affecting support after criminal victimization; needed and received support from the partner, the social network, and distant support providers

The journal of social psychology, 139e jrg., nr. 2, 1999, p. 191-201

Dignan, J.

Understanding victims and restorative justice

Berkshire, Open University Press, 2005

Dijk, J. van, M.S. Groenhuijsen

Benchmarking victim policies in the framework of European Union law

In: Walklate, S. (red.), *Handbook of victims and victimology*, Cullompton, Willan, 2007 (in druk)

Dunn, P., K. Chaston e.a.

In the aftermath; the support needs of people bereaved by homicide: a research report

Londen, Victim Support, 2006

Foa, E.B., D. Hearst-Ikeda e.a.

Evaluation of a brief cognitive-behavioral program for the prevention of chronic PTSD in recent assault victims

Journal of consulting and clinical psychology, 63e jrg., nr. 6, 1995, p. 948-955

Goodey, J.

An overview of key themes

In: A. Crawford, J. Goodey (red.), *Integrating a victim perspective within criminal justice; international debates*, Aldershot, Ashgate, 2000, p. 13-34

Huwer, R.M.E., K.A.P.C. van Wees e.a.

Slachtoffers en aansprakelijkheid
Amsterdam, Vrije Universiteit, 2007 (in druk)

Maas-de Waal, C.J.

Voorzieningen voor slachtoffers van misdrijven; gebruik, bereik en draagvlak

Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2006

Maguire, M.

Victims' needs and victim services; indications from research

Victimology; an international journal, 10e jrg., nr. 1-4, 1985, p. 539-559

Maguire, M., C. Corbett

The effects of crime and the work of victims support schemes

Aldershot, Gower, 1987

Masters, R., L.N. Friedman e.a.

Helping families of homicide victims; a multidimensional approach

Journal of traumatic stress, 1e jrg., nr. 1, 1988, p. 109-125

Michael Bell Associates

Crime & prejudice; the support needs of victims of hate crime: a research report

Londen, Victim Support, 2006

Regioplan

Procesevaluatie slachtofferdadergesprekken

Amsterdam, Regioplan
Beleidsonderzoek, 2006

Rose, S., J. Bisson e.a.

A systematic review of single-session psychological interventions ('debriefing') following trauma

Psychotherapy and psychosomatics, 72e jrg., 2003, p. 176-184

Schneider, H.J.

Victimological developments in the world during the past three decades; a study of comparative victimology – part 2

International journal of offender therapy and comparative criminology, 45e jrg., nr. 5, 2001, p. 539-555

Shapland, J., J. Willmore e.a.

Victims in the criminal justice system

Aldershot, Gower Publishing Company, 1985

Van Garsse, L.

Bemiddelen met het oog op helen? Een discussie onder bemiddelaars, hulpverleners en therapeuten

Tijdschrift voor herstelrecht, 7e jrg., nr. 1, 2007, p. 38-45

Walgrave, L.

Herstelrecht: internationaal evaluatieonderzoek; methodologie en tendensen

Tijdschrift voor herstelrecht, 6e jrg., nr. 2, 2006, p. 9-21

Wemmers, J.

Victims in the Dutch criminal justice system; the effects of treatment on victims' attitudes and compliance

International review of victimology, 3e jrg., 1995, p. 323-341

Wemmers, J.

Victims in the criminal justice system

Den Haag/Amsterdam, WODC/Kugler, 1996

Wemmers, J.

Restorative justice for victims of crime; a victim-oriented approach to restorative justice
International review of victimology, 9e jrg., 2002, p. 43-59

Wemmers, J., K. Cyr

Victims' perspectives on restorative justice; how much involvement are victims looking for?

International review of victimology, 11e jrg., 2004, p. 259-274

Winkel, F.W.

Slachtofferhulp bij hardnekkige klachten; over visie, witte beren, stroop en tegenpolen
Amsterdam, Vrije Universiteit, 2002 (oratie)

Winkel, F.W., A.C. Spapens e.a.

Tevredenheid van slachtoffers met 'rechtspleging' en slachtofferhulp; een victimologische en rechtspsychologische secundaire analyse

Tilburg, Intervict, 2006

Wittebrood, K.

Slachtoffers van criminaliteit; feiten en achtergronden
Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2006

Slachtoffer-dadergesprekken als vorm van rechtshandhaving

J.R. Blad*

In Nederland wordt op dit moment een landelijk aanbod voorbereid van zogeheten 'slachtoffer-dadergesprekken' en van 'hersteltrajecten' in het jeugdstrafrecht. In een brief aan de Tweede Kamer d.d. 18 augustus 2006 heeft de vorige Minister van Justitie Donner de beleidslijnen, waarbinnen dat aanbod moet worden georganiseerd, aangegeven.¹ In deze bijdrage wordt dit beleid besproken tegen de achtergrond van de in december 2006 gepubliceerde Beginselverklaring Bemiddeling in strafzaken. Deze verklaring is op persoonlijke titel opgesteld door een platform van burgers die elk op hun wijze bij het strafrecht of justitiële instanties betrokken zijn.² Nederland is verplicht tot de ontwikkeling van mogelijkheden tot bemiddeling in strafzaken op grond van art. 10 van het Kaderbesluit van de Raad van de Europese Unie van 2001 (2001/ 220/JBZ)³ en het beleid van Donner beoogde aan die verplichting uitvoering te geven. Betwijfeld kan echter worden of de beleidsinzet van de minister een adequate uitwerking is van de verplichtingen die op dit vlak uit het Kaderbesluit voortvloeien. Verder worden door de uitgangspunten van het beleid risico's van mislukking in het leven geroepen, die kunnen worden voorkomen door een betere juridische plaatsing van de bemiddeling in de context van de strafprocedure. Hieronder zullen eerst de beleidslijnen van de Minister van Justitie kort uiteengezet worden om vervolgens de betekenis van de voorgestelde slachtoffer-dadergesprekken te duiden in de context

* Dr. John Blad is als hoofddocent strafrechtswetenschappen verbonden aan de sectie Strafrecht en Criminologie van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Erasmus Universiteit Rotterdam.

1 Brief d.d. 18 augustus 2006 aan de voorzitter van de Tweede Kamer, kenmerk: 5400790/06/DSP.

2 De Beginselverklaring is te downloaden op www.NMI-mediation.nl onder 'mediation nieuws'.

3 Zie voor een uitgebreide behandeling van het Europees Kaderbesluit inzake 'de status van het slachtoffer in de strafrechtelijke procedure', het artikel van Groenhuysen en Pemberton in dit themanummer.

van het genoemde Kaderbesluit. Daarna wordt de genoemde Beginselverklaring op hoofdlijnen behandeld, waarna nog eens naar de betekenis van slachtoffer-dadergesprekken wordt gekeken. Betoogd zal worden dat op de achtergrond van de beleidskeuzen van de minister kennelijk sprake is van een vertekende interpretatie van herstelrecht. Bemiddeling met een herstelrechtelijk karakter wordt op grond daarvan afgewezen omdat het een 'stelselwijziging' zou inhouden die de delictsafhandeling zou 'privatiseren'. Vervolgens wordt om die reden ingegaan op het publiekrechtelijke karakter van het herstelrecht en de mogelijke plaats van bemiddeling in het strafrechtelijk bestel. Ten slotte wordt bepleit dat de bemiddeling moet en kan worden ingezet als een nieuwe en rijke praktijk van rechtshandhaving.

Het ingezette beleid op hoofdlijnen

In zijn bovengenoemde brief geeft de minister aan, mede op grond van de uitgebrachte onderzoeksrapporten (Steketee en Ter Woerds, 2006; Hissel en Jansen, 2006), te hebben besloten tot de landelijke invoering van 'slachtoffer-dadergesprekken', waarbij als uitgangspunten zullen gelden dat:

- de gesprekken op vrijwillige basis plaatsvinden;
- zij slechts een aanvulling op de strafrechtelijke procedure zullen zijn;
- een verslag van een afgesloten slachtoffer-dadergesprek wel ter informatie aan de officier van justitie kan worden gezonden als het strafproces nog moet worden afgesloten. Deze kan daarmee dan in zijn requisitoir rekening houden' (p. 4).

De landelijke implementatie wordt in de brief op de navolgende wijze ingericht. Slachtofferhulp Nederland zal aan alle slachtoffers van misdrijven de standaardmogelijkheid bieden tot het voeren van een gesprek met de dader. De brief duidt geen fase aan waartoe het aanbod beperkt blijft, maar duidelijk is uit het gehele arrangement dat de minister denkt aan de fase voor het nemen van enige vervolgingsbeslissing. De voorbereiding en uitvoering van die gesprekken zal geschieden door de stichting Slachtoffer in Beeld (SIB). Komt het verzoek van het slachtoffer van een jeugdige dader, dan wordt de jeugdreclassering ingeschakeld om die dader te benaderen (p. 5). De

brief voorziet niet in een wijze waarop met verzoeken van *volwassen verdachten* tot een gesprek wordt omgegaan. Met betrekking tot jeugdigen (verdachten of daders) stelt de brief dat het OM deze, na advisering van de Raad voor de Kinderbescherming en bespreking in het Justitieel Casus Overleg, kan *verwijzen*. Onduidelijk is of hierbij dan sprake moet zijn van een verzoek van de jonge dader, of dat het gesprek als een soort van pedagogische interventie door de officier of door andere professionals wordt gezien en ingezet. Dat laatste lijkt het geval te zijn waar geschreven wordt: ‘De mogelijkheid om met jeugdige daders een hersteltraject uit te voeren eventueel leidend tot een gesprek is een wenselijke aanvulling op bestaande mogelijkheden voor de aanpak van jeugdige daders’ (p. 1).⁴

Wat hiervan ook zij, aangenomen moet worden dat de verzoeken van volwassen verdachten/daders net zoals de verwijzingen van de jeugdigen direct bij de stichting SIB zullen gaan terechtkomen. De stichting SIB wordt als uitvoeringsorganisatie gekozen omdat zij al jaren opereert ‘op het snijvlak van slachtoffer en dader’ en toch onafhankelijk is van de dader- en slachtofferorganisaties.⁵ Met de stichting is voorts goede ervaring opgedaan in het kader van de pilots die zij verricht heeft.

Met deze landelijke implementatie van slachtoffer-dadergesprekken beoogt de minister tegemoet te komen aan de verplichtingen die het Kaderbesluit van de Raad van de Europese Unie (2001/ 220/JBZ) inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure. In dat verband wordt ook gewezen op het – in het wetsvoorstel 30 143 opgenomen – nieuw in te voeren art. 51h Sv dat luidt: ‘Bij algemene maatregel van bestuur kunnen nadere regels worden gesteld betreffende bemiddeling tussen de verdachte en het slachtoffer’.

4 Daarmee zou Donner trouw aan zichzelf blijven omdat hij in de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel TK 30 143 nr. 3, p. 24 in 2005 al schreef dat hij de experimenten met betrekking tot herstelrecht met jeugdige daders zag als methode om jongeren met de gevolgen van een door hen gepleegd misdrijf te confronteren. Afhankelijk van de resultaten van de pilots – waarover nu dus de onderzoeksrapporten verschenen zijn – zou hij een besluit nemen of een nadere regeling van de bemiddeling bij AMVB (als bedoeld in art. 51h Sv, nieuw) wenselijk en nodig is. Dat besluit komt nu dus bij de nieuwe minister te liggen: het lijkt mij zonneklaar dat een dergelijke AMVB er moet komen.

5 Over die onafhankelijkheid kunnen wel vragen worden gesteld omdat SIB in feite ontstaan is vanuit slachtofferhulp Nederland en daar ook faciliteiten mee deelt. De stichting brengt vooral slachtoffers in beeld. De onafhankelijkheid zal dus vooral tot uitdrukking moeten in een evenwichtig beleid.

Betoogd kan echter worden dat dit uitgezette beleid niet gezien kan worden als een adequate uitwerking van de relevante verplichting uit het Kaderbesluit. Dat zal nu eerst beargumenteerd worden om vervolgens aan de hand van de Beginselverklaring te laten zien hoe het anders kan.

Voldoen slachtoffer-dadergesprekken aan het Kaderbesluit?

De beleidsbrief roept met betrekking tot het beleid dat wordt ingezet bij nadere beschouwing meer vragen op dan richtinggevende antwoorden.

Het Kaderbesluit draagt in art. 10 (lid 1) elke lidstaat op bemiddeling in strafzaken te bevorderen met betrekking tot de strafbare feiten waarvoor hij die maatregel passend acht. In het tweede lid is bepaald dat elke lidstaat erop toeziet dat elke overeenkomst, die in een bemiddeling in strafzaken tussen het slachtoffer en de dader wordt bereikt, in aanmerking kan worden genomen. Dit artikel moet worden gezien tegen de achtergrond van de definitie die in art. 1 van het Kaderbesluit onder e) kan worden gevonden: 'bemiddeling in strafzaken: vóór of tijdens de strafprocedure, het zoeken naar een via onderhandelingen tot stand gebrachte *schikking*⁶ tussen het slachtoffer en degene die het strafbare feit heeft gepleegd, door bemiddeling van een bevoegde persoon'.

Bij deze definitie sluit de hieronder te bespreken Beginselverklaring van het Platform aan, hoewel die verklaring (afd. IIA par. 2) ook bemiddelingen mogelijk acht zonder het doel van het tot stand brengen van een schikking (zoals bij voorbeeld in de fase na een veroordeling door de rechter).

In de beleidsbrief wordt echter niet gesproken van het tot stand brengen van schikkingen en komt het woord bemiddeling alleen voor in een referentie aan het Kaderbesluit en het wetsvoorstel TK 30 143 (p. 2). Moeten we daaruit afleiden dat de minister het gesprek wel ziet als een vorm van bemiddeling, maar dan zonder de gerichtheid op het tot stand brengen van een schikking? In de brief is alleen sprake van *een verslag* van de bemiddeling dat aan het openbaar ministerie zal worden ingezonden.

6 Mijn cursivering. De Engelse tekst spreekt overigens van een 'agreement'.

De slachtoffer-dadergesprekken worden nergens in de tekst van de brief expliciet als een vorm van *bemiddeling* geduid. Hieronder zal ik aannemelijk maken aan de hand van citaten, dat de minister ze wel ziet als een vorm van bemiddeling, maar dan niet in de zin van het Kaderbesluit (art. 1 sub e). Verder is het uitdrukkelijk niet de bedoeling dat de resultaten van het gesprek – welke dat kunnen zijn wordt in het midden gelaten – invloed zullen hebben op de strafrechtelijke afdoening. Dit laatste lijkt in ieder geval geheel in strijd met de opdracht van art. 10 lid 2 van het Kaderbesluit. Heeft de minister impliciet een besluit genomen dat in geen enkele categorie van strafzaken een schikking, als resultaat van een bemiddeling in de zin van het Kaderbesluit, kan worden meegenomen in de strafprocedure? En laat het Kaderbesluit eigenlijk zo'n nuloptie wel toe? Of moeten we concluderen dat het resultaat toch invloed kan hebben op de strafprocedure, omdat de minister ook stelt dat met *het verslag van het gesprek* door de officier van justitie rekening kan worden gehouden in zijn requisitoir (p. 4)? Moet daaruit overigens worden geconcludeerd dat altijd moet worden vervolgd? Of zou het verslag van het gesprek ook enige invloed kunnen hebben op de buitengerechtelijke afdoeningsvormen in handen van het openbaar ministerie?⁷ En welke strekkingen van het 'rekening houden' met het verslag van het gesprek worden door de beleidsbrief voor mogelijk gehouden? Ten voordele van de verdachte of ook ten nadele? Kan die vraag werkelijk onbeantwoord zijn en blijven op het moment van het openen van de procedure die kan leiden tot het gesprek? De beleidsbrief geeft, kortom, geen antwoord op een zeer belangrijke set van vragen die, blijkens de evaluatiestudie van Steketee e.a. (2006, p. 49) leidt tot een ambivalente en dus onzekere praktijk: 'De projectmedewerkers hebben niet duidelijk voor ogen of de uitkomsten van herstelrecht nu wel of niet mee gewogen moeten worden'. De noodzaak van aansluiting van de bemiddeling op de doorstroomtijden van het OM is daardoor ook niet duidelijk. Bij de inrichting van de algemene maatregel van bestuur, waarnaar het nieuw in te voeren art. 51h Sv verwijst, zal op deze vragen toch een duidelijk antwoord moeten worden (en dus al eerder zijn)

7 Een conceptuele moeilijkheid bij deze vragen is wel, dat straks als de nieuwe wet OM afdoening ingevoerd is het opleggen van een strafbeschikking een daad van vervolging wordt.

gegeven om aan de landelijk in te voeren standaardvoorziening een helder profiel te kunnen geven. De ‘Beginselverklaring bemiddeling in strafzaken’ beoogt daartoe een aanzet te geven.

De hoofdlijnen van de Beginselverklaring

Met het oog op een toekomstige landelijke ontwikkeling is door het (in 2005 opgerichte) Platform Mediation in strafzaken⁸ een Beginselverklaring opgesteld waarin, op grond van intensieve discussies over relevante internationale documenten, keuzen zijn gemaakt die een helder en samenhangend stelsel van beginselen hebben opgeleverd. Het Platform stelt zich op het standpunt dat elke vorm van bemiddeling – in elke context – een positieve en constructieve betekenis zal kunnen hebben, juist in de huidige samenleving die een grote behoefte voelt aan doorbreking van de anonimiteit, verheldering van de normen en sociale cohesie. Daar waar het om strafzaken gaat, moet ook altijd bemiddeling mogelijk zijn, in elke fase van de strafrechtspleging en zowel voor volwassen als jeugdige betrokkenen. De nadruk ligt in de Beginselverklaring vervolgens op de bemiddeling in strafzaken als vorm van afdoening van strafbare feiten, liefst zo spoedig mogelijk na de opheldering van het delict. Van groot belang is volgens de Beginselverklaring, dat de wetgever inderdaad – zoals het Kaderbesluit ook aangeeft – een uitdrukkelijke keuze maakt met betrekking tot de vraag, welke categorieën van strafzaken in beginsel in aanmerking komen voor een bemiddeling (opnieuw: in de zin van het Kaderbesluit), zoals het in de verklaring heet, ‘met beoogd rechtsgevolg’. Dat beoogde rechtsgevolg is in die gevallen dan dat het openbaar ministerie en/of de strafrechter serieus rekening zal houden met het bemiddelingsresultaat, dat door het Kaderbesluit een ‘schikking’ wordt genoemd, maar in de Beginselverklaring gewoon ‘resultaat’ heet. Wellicht kan naar Vlaams voorbeeld nog het best worden gesproken van een ‘intentieverklaring’ van de partijen, die aan de justitiële autoriteiten wordt voorgelegd. Het bemiddelingsresultaat zal in ieder geval aangeven,

⁸ In de preambule van de Beginselverklaring wordt overigens de term ‘mediation’ besproken en het gebruik ervan afgeraden. De Beginselverklaring spreekt verder van ‘bemiddeling’.

welke verplichtingen de dader ten opzichte van het slachtoffer en de samenleving op zich genomen heeft om de gevolgen van zijn handelen zo goed mogelijk te redresseren. Die verplichtingen dienen, wanneer nagekomen, door de justitiële autoriteiten (OM of rechter) te worden overwogen als sanctie en in beginsel zelfs als voldoende sanctie op het delict. Onder omstandigheden kan, op gronden aan het algemeen belang ontleend, echter ook nog een *opgelegde* sanctie worden toegevoegd aan de *voorgestelde* sanctie(s) in de intentieverklaring.

Voor de wetgever impliceert dit dat de categorieën van strafzaken waarin ‘bemiddeling met beoogd rechtsgevolg’ kan worden aangeboden in beginsel dezelfde kunnen zijn als die waarin de wetgever meent dat zou kunnen worden volstaan met (slechts) vrijheidsbepurende sancties. Vormen van vrijheidsbeperking kunnen immers wel voorgesteld worden als resultaat van de bemiddeling, maar vormen van *vrijheidsbeneming* uitdrukkelijk niet.⁹

De Beginselverklaring gaat ervan uit dat de beslissing van de wetgever, in verband met de legaliteit en de legitimiteit van de bemiddeling in strafzaken, onmisbaar is. Samenleving, slachtoffer en dader moeten de nieuwe praktijk van bemiddeling in strafzaken op hoofdlijnen kunnen begrijpen en accepteren. Voor slachtoffers en daders is vooral ook van belang dat de mogelijke gevolgen van het vrijwillig deelnemen aan een bemiddelingsprocedure op voorhand zo duidelijk mogelijk zijn. De keuze van de minister – in beginsel geen invloed maar wel via het requisitoir – geeft zoals gezegd geen enkele duidelijkheid. In de constructie van de Beginselverklaring is dat anders: laten we eens inzoomen op eerst het slachtoffer en dan de dader.

Het bemiddelingsaanbod en het slachtoffer

Als het slachtoffer verzocht wordt aan een bemiddeling deel te nemen, moet het zich een beeld kunnen vormen van de mogelijke resultaten daarvan. Het slachtoffer moet – ook volgens internationale beginselverklaringen – op grond van volledige informatie in alle vrijheid kunnen beslissen. Het kan daarbij voor het slachtoffer aantrekkelijk zijn om te vernemen dat een bemiddeling zal kun-

9 Dat ligt al besloten in het concept *vrijheidsbeneming* zelf, dat een activiteit van anderen aanwijst. De oplegging van sancties die *vrijheidsbeneming* met zich meebrengen is grondwettelijk voorbehouden aan de onafhankelijke rechter (art. 113 lid 3 Grondwet).

nen leiden tot een 'schikking' waarbij de dader zich verplicht tot bepaalde prestaties die tot genoegdoening aan het slachtoffer (en de samenleving) strekken. En het slachtoffer zal daarbij moeten overwegen dat die verplichtingen onderdeel zullen uitmaken van de sanctionering van de dader, eventueel aangevuld met een overheidssanctie. Het slachtoffer *kán* dan denken dat de dader eventueel 'calculerend' aan een bemiddeling begint, maar zal zich realiseren dat die bemiddeling uiteindelijk tot serieuze – en sanctionerende – verplichtingen zal leiden.

Uit de literatuur blijkt dat slachtoffers zich soms zorgen maken over de mogelijke consequenties van een *weigering* om deel te nemen.¹⁰ Zij kunnen dan ook een schuldgevoel ontwikkelen omdat ze het idee hebben dat de dader zwaarder gestraft wordt omdat zij zelf zo afhoudend waren. Van dat mogelijke schuldgevoel worden ze bevrijd als ze weten dat een bemiddeling leidt tot een range van verplichtingen, die naar zwaarte en soort van vergelijkbare aard zijn met eventueel op te leggen vrijheidsbeperkende sancties (vrijwillige schadevergoeding in plaats van opgelegde, werken voor het buurthuis in plaats van een 'werkstraf'). Het weigeren deel te nemen aan een bemiddelingsprocedure *kan* dan niet leiden tot een zwaardere bestraffing van de dader. Aan de andere kant moeten slachtoffers niet het gevoel kunnen krijgen dat bemiddeling betekent dat 'hun' dader er 'gemakkelijk van afkomt'. Ook dat wordt bereikt door wettelijk te regelen dat de bemiddeling tot serieuze verplichtingen moet leiden die als equivalent kunnen gelden voor vrijheidsbeperkende sancties: ook daders kunnen dan overigens niet (meer) denken dat ze lichter worden gestraft door voor bemiddeling te kiezen.

Het bemiddelingsaanbod en de verdachte

Als we kijken naar de positie van de verdachte, dan moet ook deze zich kunnen realiseren wat het instemmen met een bemiddeling, met name ook in juridische zin, betekent. Naast zijn vrijwilligheid wordt ook van hem verwacht dat hij de feiten van het delict erkent: indien hij daartoe niet bereid is kan geen bemiddeling plaatsvinden

¹⁰ Een punt dat ook naar voren wordt gebracht in de belangrijke 'Statement on the Position of the victim within the process of mediation' van het European Forum for Victim Services, 2003, p. 5/6.

omdat dan het risico van secundaire victimisering van het slachtoffer aanwezig is. Wat betekent nu die erkenning van de feiten van het delict?

De Beginselverklaring kiest ervoor deze ook als *juridische bekentenis* aan te merken. Daarvoor zijn belangrijke redenen aan te voeren. Zo is het ten opzichte van het slachtoffer¹¹ onaanvaardbaar een praktijk in het leven te roepen waarbij voor de bemiddeling *wel* en voor het strafproces *geen* bekentenis aangenomen wordt. Verder betekent de bereidheid van de dader om deel te nemen aan een bemiddeling een bereidheid om te 'apaiseren' en niet te 'polariseren'. Zijn proceshouding wordt op dat moment zodanig bepaald dat hij geen gebruik zal maken van zijn zwijgrecht en geen principieel verweer zal voeren met betrekking tot het door hem erkende delictshandelen. De justitiële overheid dient deze proceshouding principieel te waarderen door serieus rekening te houden met de voorstellen die uit de bemiddeling voortvloeien. De Beginselverklaring acht dat – impliciet – een adequate justitiële reactie op zo'n apaiserende proceshouding van een verdachte.¹² Overigens moet worden opgemerkt dat nu reeds, op basis van de Aanwijzing Slachtofferzorg, het simpelweg overmaken van een schadevergoedingsbedrag door de dader aan het slachtoffer een grondslag is voor een sepot.¹³ Niet valt in te zien hoe de potentieel veel rijkere resultaten van een bemiddeling dan niet zouden (mogen) leiden tot een herstelgerichte afdoening.¹⁴

11 Ook vanuit het algemeen belang van een efficiënte aanwending van overheidsmiddelen is dit overigens onwenselijk.

12 Zowel de termen 'adequate justitiële reactie' als 'apaiserende proceshouding' verwijzen naar de resultaten van het onderzoeksproject Strafvordering 2001, dat terecht een grotere variëteit aan procesvormen voorstelt mede in verband met de proceshouding van de verdachte en de ernst van de strafrechtelijke verwijten. Zie: Groenhuijsen en Knigge, 2004.

13 Aanwijzing slachtofferzorg. (Stcrt. 2004, 80), onder 'vervolgning'.

14 Een aparte juridische kwestie is dan nog, hoe die afdoeningsvorm zich verhoudt tot de toekomstige praktijk van de OM-afdoening door middel van strafbeschikkingen. De wet OM-afdoening (Kamerstuk 29 849 nr. 2, zoals laatstelijk gewijzigd bij: 29 849, A) biedt er eigenlijk geen adequate basis voor, maar in beginsel blijft de mogelijkheid van voorwaardelijk seponeren bestaan. Dat sepot kan dan plaatsvinden na bericht dat alle verplichtingen zijn nagekomen.

Het bemiddelingsaanbod en de samenleving

Van de samenleving zijn hier vooral de microsamenlevingen, de ‘*communities of care*’ van zowel het slachtoffer als de dader van belang. Slachtoffers die zelf wel wat voelen voor een bemiddeling met hun dader, worden nogal eens ontraden door hun familieleden om deel te nemen op grond van onduidelijkheden en misverstanden over de betekenis van bemiddeling. Zij dienen dus meer en betere informatie te ontvangen over de plaats van bemiddeling in het strafrecht. Daders kunnen door hun naasten extra worden gemotiveerd om ‘het goed te maken’ met hun slachtoffer en met de samenleving in plaats van een – vaak voor henzelf nadelige – strijd aan te gaan met de strafjustitie. Als we dit ‘calculeren’ willen noemen, dan zijn het toch de calculaties die we vanuit het algemeen belang zouden moeten bevorderen? Deze laatste opmerking wijst op de noodzaak van een maatschappijbrede discussie over de merites van bemiddeling als stijl van rechtshandhaving. *Moet* altijd leed worden toegevoegd aan daders? Of kan daarvan afgezien worden als de dader zich serieus met pijn en moeite inzet om de gevolgen van zijn handelen zo goed mogelijk te compenseren of te repareren? *Moeten* daders en slachtoffers koste wat het kost worden uit elkaar gehouden? Of mogen ze ook weer samengebracht worden als burgers die het eens blijken te zijn over een onaanvaardbare normschending? Het publieke wetgevingsdebat over de categorieën van strafzaken waarin de bovengeschetste ‘herstelgerichte afdoening’ toelaatbaar moet worden geacht kan een bijdrage leveren aan een beter begrip in de samenleving en de acceptatie van de bemiddeling in strafzaken.

Herstelrecht en slachtoffer-dadergesprekken

Een centrale lijn in het beleid, zoals dat uit de hierboven besproken brief en eerdere beleidsbrieven blijkt, is dat de Minister van Justitie de ‘slachtoffer-dadergesprekken’ en de ‘hersteltrajecten’ met jeugdigen niet ‘herstelrechtelijk’ wil interpreteren maar alleen als aanvulling op de strafrechtelijke procedure.

Zo werd al in een brief van 10 maart 2004 (nr. 8 TK 2003-2004, 27 213 nr. 8) het volgende gesteld: ‘Bij herstelrecht wordt het recht gebruikt om het herstel van de schade, van het leed en de sociale

onrust als gevolg van het delict te bewerkstelligen. In een vroeg stadium van de strafrechtelijke procedure wordt geprobeerd tussen dader en slachtoffer een overeenkomst tot stand te brengen. In het buitenland omvat die overeenkomst soms ook de sancties die de dader moet ondergaan, die een rechter achteraf marginaal toetst. *Het recht wordt dus ingezet om het conflict tussen dader en slachtoffer te herstellen.'*

De laatste door mij gearceerde zin behoeft echter geen conclusie te zijn van wat in het daaraan voorafgaande wordt gesteld: de verwijzing naar de rechterlijke betrokkenheid wijst in een andere richting. Maar deze interpretatie van de minister lijkt de grondslag te zijn voor de positie die vervolgens wordt bepaald: 'Herstelbemiddeling is in die zin (in de zin van het herstelrecht) een nieuwe afdoeningsvorm in het strafrecht. Het kan fungeren als een (gedeeltelijke) vervanging voor het opleggen van een sanctie door de rechter. Ruime invoering van het herstelrecht zou leiden tot wijziging van de functie en de inrichting van het strafrecht. Ik acht daarvoor onvoldoende grond aanwezig.' Dit onder verwijzing naar het NJV-preadvis van Cleiren over genoegdoening in het strafrecht (Cleiren, 2003; Blad, 2004).

Verder wordt gesteld: 'Het is zeker niet zo dat alle slachtoffers voordeel hebben bij het herstelrecht dat op deze wijze wordt uitgevoerd. Gelet op het doel van herstelrecht kan de dader onevenredig meer aandacht krijgen dan het slachtoffer' (onder verwijzing naar Buruma, 2003). En: 'Herstelrecht dient niet uitsluitend de belangen van het slachtoffer.' De laatste opmerking is juist, maar bevat een ongerijmd bezwaar tegen herstelrecht, omdat hetzelfde geldt ten aanzien van het strafrecht.

Terwijl in deze beleidsbrief de *beëindiging* van het project Herstelbemiddeling (Frijns en Mooren, 2004) wordt medegedeeld en gemotiveerd¹⁵ kondigt de minister aan experimenten van andere aard te zullen stimuleren: 'Ik zie mogelijkheden voor slachtoffers om gebruik te kunnen maken van een vorm van bemiddeling

15 'Om een drietal redenen is besloten het project Herstelbemiddeling niet voort te zetten. Ten eerste heeft het een te gebrekkige inbedding in de moederorganisaties (SRN en SHN). Daarnaast zijn de kosten per bemiddelingsgesprek hoog. Inclusief overheadkosten bedragen de kosten ongeveer 1680 euro per gesprek. Ten derde is het toepassingsbereik beperkt, doordat herstelbemiddeling (zoals gedefinieerd in dit specifieke project) plaatsvindt na de veroordeling' (p. 10).

waarbij getracht wordt het slachtoffer en de dader in gesprek met elkaar te brengen. *In dit verband is het dus beter te spreken over slachtoffer-dader gesprek.* Het gesprek heeft als doel het slachtoffer de mogelijkheid te bieden vragen te stellen aan de dader en de dader te confronteren met de gevolgen van het delict voor het slachtoffer. Het gesprek geeft de dader de mogelijkheid het slachtoffer excuses aan te bieden. Een geslaagd gesprek kan een positieve bijdrage leveren aan het verwerkingsproces van het slachtoffer. Bovendien kan het een positieve invloed hebben op het gedrag van de dader en bijdragen aan het voorkomen van recidive.' De in dit citaat gearceerde zin – dat het beter zou zijn te spreken van een slachtoffer-dadergesprek – lijkt aan te geven dat het in de visie van de minister bij het 'slachtoffer-dadergesprek' vooral om de slachtofferbehoeften en -belangen zal moeten gaan, hetgeen kan worden begrepen tegen de achtergrond van zijn idee dat in het herstelrecht eigenlijk (vooral) de belangen van de dader zouden worden gediend dan wel dat de dader er daardoor 'beter' van afkomt.

In de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel 30 143 wordt deze lijn uitdrukkelijk voortgezet. De regering wil niet overgaan tot 'een ingrijpende stelselwijziging die ertoe zou strekken dat het voornaamste doel van het strafproces de conflictoplossing tussen verdachte en slachtoffer zou zijn'.¹⁶

Bemiddeling en het strafrechtelijk stelsel

Tegen de achtergrond van de soms ingrijpende stelselwijzigingen die minister Donner in zijn regeerperiode heeft geïnitieerd danwel ondersteund (zoals recentelijk de wet OM-afdoening die van het OM een bestraffende instantie maakt) kan het niet een stelselwijziging als zodanig zijn die de minister afschrikt. Eerder lijkt de interpretatie van 'herstelrecht' als een *privatisering* van delicten en de afhandeling daarvan de belangrijkste reden te zijn om herstelgerichte afdoeningen op basis van bemiddeling zoals die in het Kaderbesluit wordt gedefinieerd af te wijzen.

Elders (Blad, 2006) heb ik uiteengezet dat die interpretatie onjuist is en de lezer kan zijn eigen oordeel vellen over het stelsel dat in

¹⁶ Tweede Kamer, 2004-2005, 30 143, nr. 3, p. 9.

de Beginselverklaring is neergelegd: niet vol te houden valt dat dit een stelsel is dat delictsafhandelingen privatiseert, terwijl het wel degelijk herstelgericht is.

Overall in de wereld om ons heen worden de methoden van slachtoffer-daderbemiddeling en herstelgericht groepsoverleg opgebouwd – als het om strafzaken gaat – in nauwe samenwerking met de justitiële overheid (zie Miers en Willemsens, 2004). De basisfilosofie van het herstelrecht is uitdrukkelijk gericht op het betrekken van alle door het delict getroffen personen en de instanties die belang hebben bij een rechtmatige en doelmatige afdoening daarvan. Het kan zijn dat er misverstanden hierover ontstaan door de anti-institutioneel lijkende slogan waarmee de strekking van het herstelrecht soms wordt verwoord als ‘giving the conflicts back to those directly involved’.¹⁷ Dergelijke taaluitingen moeten toch vooral worden verstaan als een bezwaar tegen een al te nadrukkelijke uitsluiting van participatie van slachtoffers en daders, niet per se als een streven naar uitsluiting van professionele rollenspelers zoals juristen die het algemeen belang vertegenwoordigen.¹⁸

De suggestie dat het bij herstelrecht en herstelgerichte afdoening om privatisering gaat klinkt ook door in verschillende publicaties van Cleiren (2001, 2003) en Hildebrandt (2003). Gezien de verwijzing naar het preadvies voor de Nederlandse Juristen Vereniging over genoegdoening aan het slachtoffer lijkt in ieder geval de eerste (op zijn minst) enige invloed te hebben gehad op het beeld dat zich bij de minister gevormd heeft.

Belangrijker echter is, waar het dit preadvies betreft, de constatering van Cleiren (2003) dat de strafrechtspleging in zijn traditionele trekken weinig aan het slachtoffer te bieden heeft in termen van genoegdoening. Cleirens betoog hier zeer kort samenvattend komt dat omdat voor die genoegdoening een (erkennende en rechtzetzende) handeling nodig is van dezelfde actor als die het slachtoffer benadeeld heeft: het strafrecht, dat primair de rechtsbetrekking tussen de verdachte en de bestraffende overheid regelt, biedt

17 Soms wordt die verwoording uitdrukkelijk gebaseerd op Christie (1977) maar wie dat artikel nog eens naleest kan zien dat de slogan een aanmerkelijke vertekening van de strekking daarvan teweegbrengt.

18 Er zijn natuurlijk ook ‘puristen’ in de internationale beweging, die de strafjustitie principieel buiten de bemiddelingspraktijk willen houden. Zie bij voorbeeld McCold (2000). Die positie wordt hier en in de Beginselverklaring niet ingenomen.

daarvoor traditioneel geen ruimte. Van belang is nu dat steevast uit evaluatiestudies blijkt, ook de recente Nederlandse (Steketee e.a., 2006, p. 88 e.v; Hissel e.a. 2006, p. 68 e.v.), dat slachtoffers die deelgenomen hebben aan een bemiddeling daarover in ruime meerderheid zeer tevreden zijn: over het proces evenals over de uitkomst, zelfs als die alleen maar een excuus zou inhouden, mits dat welgemeend overkomt (Pemberton e.a., 2006). Door het inbouwen van een serieuze bemiddelingspraktijk, zoals het Kaderbesluit bedoelt, kan de strafrechtspleging dus veel meer tegemoetkomen aan de behoefte aan genoegdoening door de dader ten opzichte van zijn slachtoffer dan tot nu toe het geval is geweest. Minister Donner van Justitie zag dat, blijkens de citaten hierboven aangehaald, ook in. Voor slachtoffers valt nog een aanmerkelijke meerwaarde te realiseren als het bemiddelingsproces van meet af aan op de uitkomst van de schikking, waar het Kaderbesluit op doelt, wordt gericht. Een schikking die méér omvat dan excuses en welgemeende beloften, namelijk verplichtingen van de dader tegenover het slachtoffer zelf en de samenleving. Langs dat mechanisme verkrijgt de bemiddeling naar de dader toe ook veel meer waarde dan alleen het bieden van een gelegenheid zich te realiseren wat hij zijn slachtoffer heeft aangedaan (hoe belangrijk dat op zichzelf ook is). Zo'n verplichtende schikking – bekrachtigd en indien nodig aangevuld door openbaar ministerie of rechter – kan, zoals de Beginselverklaring beoogt, ook eerder worden aanvaard als serieuze sanctie op het delictgedrag. Hildebrandt heeft in haar kritische bespreking van de 'mediation' als afdoening buiten recht gewezen op het haars inziens *bestraf-fende* karakter van de bemiddeling (Hildebrandt, 2003, p. 357), om welke reden zij meent dat de bemiddeling als buitengerechtelijke afdoeningsvorm toch zoveel mogelijk aan de elementaire eisen van het 'fair trial'-beginsel zou moeten voldoen. Die elementen (een onafhankelijke en onpartijdige rechter, externe openbaarheid, onmiddellijkheid, equality of arms, contradictoire gedingvoering en de onschuldpresumptie) hebben alle betrekking op een openbare terechtzitting ter toetsing van een strafrechtelijk verwijt. Tenzij men in het geheel geen buitengerechtelijke rechtshandhaving zou willen aanvaarden en alles in dergelijke openbare terechtzittingen zou willen laten afhandelen, hetgeen onrealistisch en ongewenst is, moet men aanvaarden dat die beginselen zo goed mogelijk worden vertaald naar de diverse vormen van buitengerechtelijke afdoening en dan is het bij voorbeeld voldoende dat de betrokkenen

te allen tijde toegang tot die onafhankelijke en onpartijdige rechter behouden. Een argumentatie, als zou het *fair trial*-beginsel in de weg staan aan een vrijwillige bekentenis van de verdachte en aan consensuele afdoeningsvormen (ofwel die tussen openbaar ministerie en verdachte, danwel tussen openbaar ministerie, slachtoffer en verdachte) is in ieder geval niet houdbaar. Een goede vertaling van de elementen van een 'fair trial' moet dus een 'faire bemiddeling' opleveren en dat vereist op zijn minst een heldere wettelijke of quasi-wettelijke regeling van de betekenis van die bemiddeling voor de afdoening van strafzaken.

Een goede regeling stelt de bemiddelaars in staat zich te oriënteren op de *fairness* van de procedure¹⁹ en het toezicht van het openbaar ministerie fungeert als een extra garantie dat er geen disproportionele verplichtingen worden 'afgesproken' en dat er niet wordt gesanctioneerd voor iets dat niet strafbaar is.

In verband met de nieuwe wet OM-afdoening²⁰ is het, om in de behoefte aan externe publiciteit (als publieke controlemogelijkheid en als gedragsbeïnvloedingsmiddel) te voorzien, denkbaar dat op de periodiek te publiceren lijsten van bepaalde strafbeschikkingen, ook die beschikkingen worden opgenomen waarin een voorgelegde schikking bekrachtigd, bekrachtigd met aanvulling, danwel afgewezen is (art. 257h Sv, nieuw).

Bemiddeling als rechtshandavingspraktijk

Sinds een aantal decennia wordt een grote maatschappelijke behoefte gevoeld tot een intensievere en meer effectieve rechtshandaving, waarmee meestal bedoeld wordt de bevordering van gedrag dat in overeenstemming is met de materiële strafwetten ('normconform gedrag').

De bemiddelingspraktijk in strafzaken dient in dit verband een belangrijke plek tussen de diverse handavingsmiddelen te krijgen, want het deelnemen aan een bemiddeling (en een 'herstelgericht

19 Overigens blijkt, in vrijwel elk evaluatieonderzoek, de bemiddelingsprocedure door de deelnemers in hoge mate als 'fair' te worden ervaren. Participatie vormt in de theoretische literatuur de sleutel tot de ervaring van 'procedural fairness'. Zie bijvoorbeeld: Thibaut en Walker, 1975.

20 Kamerstuk 29 849, nr. 2, zoals laatstelijk gewijzigd bij: 29 849, A.

groepsoverleg') is een intensieve confrontatie met de geschonden norm(en), voor de dader maar ook voor alle anderen (familieleden, communities of care).

De erkenning van de delictsfeiten en de bereidheid in een bemiddeling betrokken te raken houden een erkenning in van een fout die niet gemaakt had mogen worden. De verwerping van die foute gedragskeuze wordt impliciet dan wel expliciet door iedere betrokkene gecommuniceerd.

De bemiddeling leidt tot verplichtingen die de dader op zich neemt om de gevolgen van zijn misstap zo goed mogelijk te herstellen of te compenseren en deze verplichtingen zullen pijnlijk kunnen zijn. De dader zal tijd en geld moeten afstaan, moeite moeten doen. Anders dan Hildebrandt – boven reeds aangehaald – acht ik het onjuist dat naleven van pijnlijke verplichtingen als een bestraffing te zien. Het is wel degelijk sanctionerend van karakter: omdat echter de sanctie door de dader wordt voorgesteld en vrijwillig wordt aanvaard gaat het niet om een straf *in juridische zin*. In de omschrijving van een straf in juridische zin staat het bewust door een rechter *beoogd en opgelegd leed* vanwege een rechtsschending centraal: een oplegging die geschiedt ongeacht de instemming van de veroordeelde.

De rechtstheoreticus Glastra van Loon (1957, p. 234) heeft terecht het aspect van *sanctie* geprioriteerd boven dat van de leedtoevoeging in de volgende overweging: '(...) de straf is bovenal afkeuring, verwerping van de handeling waarop met straf wordt gereageerd. Het is niet voldoende, dat de verwerpelijke handeling degeen, die hem verrichtte, "duur te staan komt": wanneer de straf als bedoelde reactie slechts dat karakter heeft, wordt de verwerpelijke handeling in feite "toelaatbaar tegen een prijs". Het is ook niet noodzakelijk, dat de delinquent er per slot van rekening nadelig afkomt: ook een enkele berisping kan een straf zijn.'

In deze meer precieze betekenisverlening aan 'straf' – die met name door Hildebrandt, die naar dezelfde auteur verwijst (2003, p. 267-268) lijkt te worden miskend – komt de *communicatie van de verwerpelijkheid* van de delinquentie handeling centraal te staan. Als we vanuit dat uitgangspunt de strafrechtspleging opnieuw bedenken, dan is de conclusie dat een ruimere betrokkenheid van het slachtoffer en bemiddelingen die gericht zijn op genoegdoening niet alleen maar in de marge van de strafrechtelijke rechtshandhaving zouden kunnen worden getolereerd, maar juist fundamentele, en waarschijnlijk rijkere, vormen van rechtshandhaving impliceren.

De herstelbemiddeling en het herstelgerichte groepsoverleg bieden zulke rijke en intensieve mogelijkheden tot communicatie van de verwerpelijkheid van het delinquente handelen dat, daarmee vergeleken, de traditionele strafprocedure (met zijn neiging tot formalisering en onderdrukking van de emotionele en morele dimensies) als de *armere* procedurele modaliteit verschijnt.²¹ Het onderzoeksrapport van het Hilda Verwey-Jonker Instituut (Steketee e.a., 2006, p. 27) brengt de in dit verband relevante observatie naar voren: 'Herstelrecht sluit beter aan bij deze huidige pluriforme normatieve cultuur, omdat het de mogelijkheid biedt tot een gemeenschappelijke normvinding en de validering daarvan. Omdat normatieve begrenzingen niet altijd en voor iedereen evident zijn, is de normatieve aanspraak van het slachtoffer wellicht succesvoller dan de normatieve uitspraak van de rechter.'

Wat overigens niet mag betekenen dat het slachtoffer wordt 'geïstrumentaliseerd' in het kader van het strafrechtelijk handhavingsbeleid. Maar als in het kader van de strafrechtspleging andere sancties dan de (op te leggen) straf mogen worden nagestreefd – en dit lijkt mij onmiskenbaar algemeen en reeds lang aanvaard – dan is het ook denkbaar dat in datzelfde kader diverse, inherent verschillende procedures gevolgd mogen worden die passen bij die andere sanctievormen.

Tot slot

In dit artikel wordt bepleit dat er een heldere publiekrechtelijke regeling komt – ongeveer zoals in de Beginselverklaring neergelegd is – voor een serieuze bemiddelingspraktijk in strafzaken, die tot schikkingen kan leiden waarmee justitie rekening kan houden omdat ze als (voldoende of deel van de) sanctie kunnen worden beschouwd.

Het alternatief waarvoor de vorige Minister van Justitie koos is in de kern een praktijk, waarin het slachtoffers en daders veroorloofd

21 Naast de te beargumenteren positieve algemeen preventieve functie (normbevestiging) kan vooral op het vlak van speciaal-preventieve werking theoretisch meer verwacht worden van de herstelgerichte procedures dan van de strafprocedure. Zie daarover Blad, 2003.

wordt met elkaar een gesprek te voeren, waarbij de dader zijn excuses zou kunnen maken als hij dat wil. Het strafproces zou daardoor niet geraakt worden. Indien die keuze wordt gemaakt, valt niet in te zien welk publiekrechtelijk belang hier eigenlijk ingeroepen kan worden om de bemoeienis van de strafjustitie met dat private gesprek – dat altijd mogelijk is en mijns inziens ook niet verboden kan worden – te rechtvaardigen. Het is eigenlijk deze keuze van Donner, die de bemiddelingspraktijken privatiseert. Mede op grond van de hoofdlijnen van het regeerakkoord van het huidige kabinet, dat inzet op sociale samenhang en ‘niet ieder voor zich’ maar ‘oog voor elkaar’, ligt een publiekrechtelijke verwelcoming van de bemiddeling in strafzaken meer voor de hand. De bevordering van de bemiddeling is dan ook ten onrechte niet als speerpunt vermeld in de paragraaf met betrekking tot veiligheid, stabiliteit en respect.

Literatuur

Blad, J.R.

Herstelrecht en speciale preventie
Tijdschrift voor herstelrecht,
3^e jrg., nr. 1, 2003, p. 21-39

Blad, J.R.

Genoegdoening en rechtshandhaving in herstelrechtelijk perspectief
Delikt en delinkwent, 25^e jrg.,
2004, p. 369-387

Blad, J.R.

Bemiddeling in strafzaken; alleen een dienst aan slachtoffers of ook: adequate rechtshandhaving?
Tijdschrift voor herstelrecht,
6^e jrg., nr. 1, 2006, p. 22-37

Buruma, Y.

Opstand der slachtoffers; de cultuursociologische en strafrechtelijke invalshoeken
Nederlands juristenblad, 2003,
p. 1166-1174

Cleiren, C.P.M.

Geding buiten geding; een confrontatie van het geding voor de strafrechter met strafrechtelijke ADR-vormen

Leiden, Gouda Quint, 2001
(oratie)

Cleiren, C.P.M.

Genoegdoening aan slachtoffers in het strafrecht

In: *Het opstandige slachtoffer; genoegdoening in strafrecht en burgerlijk recht*, Handelingen Nederlandse Juristen Vereniging 2003-1, Deventer, Kluwer, p. 33-104

Christie, H.

Conflicts as property
British journal of criminology,
17^e jrg., nr. 1, 1977, p. 1-15

Frijns J.M.L.A., J.H.M. Mooren

Herstelbemiddeling; een brug tussen slachtoffer en dader
Utrecht, De Graaff, 2004

Glastra van Loon, J.

Norm en handeling
Groningen, Wolters Noordhoff, 1957

Groenhuijsen, M., G. Knigge (red.)

Afronding en verantwoording; eindrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001
Deventer, Kluwer, 2004

Hildebrandt, M.

Mediation in strafzaken; afdoening buiten recht?
Delikt en delinkwent, 2003, p. 353-374

Hissel, S.C.E.M, M. Jansen, e.a.

Procesevaluatie slachtofferdadergeprekken
Amsterdam, Regioplan, publicatienummer 1377, 2006

McCold, P.

Toward a holistic vision of restorative juvenile justice; a reply to the maximalist model
Contemporary justice review, 3e jrg., nr. 4, 2000, p. 357-372

Miers, D., J. Willemsens (red.)

Mapping restorative justice; developments in 25 European countries
European Forum for victim-offender mediation and restorative Justice, 2004

Pemberton, A., F.W. Winkel e.a.

Op weg naar slachtoffergerichte theorievorming in het herstelrecht

Tijdschrift voor herstelrecht, 6^e jrg., nr. 1, 2006, p. 48-64

Steketee, M., S. ter Woerds e.a.

Herstelbemiddeling voor jeugdigen in Nederland; een evaluatieonderzoek naar zes pilotprojecten
Utrecht, Hilda Verwey-Jonker Instituut, 2006

Thibaut J., L. Walker

Procedural justice; a psychological analysis
NJ, Hillsdale, 1975

Het slachtoffer in de strafrechtelijke procedure

De implementatie van het Europees Kaderbesluit

M.S. Groenhuijsen en A. Pemberton*

Op 15 maart 2001 kwam het EU Kaderbesluit inzake de status van het slachtoffer in de strafrechtelijke procedure tot stand.¹ Deze gebeurtenis is in meerdere opzichten als een mijlpaal aan te merken. Het belangrijkste lijkt te zijn dat door middel van het Kaderbesluit voor het eerst op supranationaal niveau regels zijn vastgelegd omtrent de rechtspositie van slachtoffers van misdrijven die bindend zijn voor de interne rechtsorde van de lidstaten. Voor het eerst is een zogenoemd ‘hard law instrument’ beschikbaar dat landen voorschrijft hoe ze de nationale strafvordering moeten inrichten in relatie tot de slachtoffers. Tot dan toe waren er alleen ‘soft law instruments’ voorhanden, zoals de resolutie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties en de aanbevelingen van de Raad van Europa op dit terrein.² Het Kaderbesluit lijkt de zaken niet alleen krachtig aan te pakken, maar ook voortvarend. De bindende bepalingen zouden voor het overgrote deel al binnen twee jaar tot resultaten moeten leiden; slechts voor enkele voorschriften is de toegestane termijn voor implementatie verruimd tot vier of zelfs tot zes jaar.

Dit strikte regiem – de combinatie van bindende inhoudelijke normen en een korte periode voor aanpassing van het nationale recht – leidt tot een aantal vragen. De eerste daarvan betreft de achtergrond van

* Prof. dr. Marc Groenhuijsen en Antony Pemberton MA zijn als respectievelijk hoogleraar-directeur en senioronderzoeker verbonden aan Intervict, Universiteit van Tilburg.

1 2001/220/JHA.

2 Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, GA Res. 40/34 van 29 November 1985; Recommendation (1985)11 on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, 28 Juni 1985; en van later datum dan het Kaderbesluit o.a. Recommendation (2006)8 on Assistance to Crime Victims, 14 Juni 2006.

het Kaderbesluit. Waarom heeft de EU gekozen voor juist dit instrument om de belangen van slachtoffers te beschermen? En door welke factoren is de inhoud van het Kaderbesluit bepaald? Met de behandeling van deze vragen zullen we dit artikel beginnen. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de resultaten: heeft het Kaderbesluit opgeleverd wat daarvan werd verwacht? Daarna volgt een beschouwing over het begrip 'implementatie', toegespitst op de bijzondere inhoud van het onderhavige Kaderbesluit waarna we de resultaten presenteren van een *survey* die we zelf hebben gedaan in een groot aantal lidstaten, waarmee de informatie die door de Europese instellingen is vergaard kan worden aangevuld. De bijdrage wordt afgesloten met een aantal conclusies die tevens terugrijpen op het internationaalrechtelijke onderscheid tussen 'hard law' en 'soft law'.

De achtergrond en de inhoud van het Kaderbesluit

In de afgelopen jaren is Europa overspoeld door een golf van Kaderbesluiten op strafrechtelijk terrein. Dit mag ons echter niet blind maken voor de omstandigheid dat de EU tot ver in de jaren negentig hardnekkig het standpunt heeft ingenomen dat het geen eigen competentie had om zich te mengen in de strafrechtelijke aangelegenheden van de lidstaten. Ook ten aanzien van de positie van slachtoffers van misdrijven is deze visie lange tijd dominant geweest. Wanneer niet-gouvernementele organisaties voor slachtofferhulp financiële bijstand in Brussel zochten, kregen ze gedurende de jaren negentig steevast als antwoord dat ze in feite werkzaam waren op het terrein van de strafrechtspleging en dat 'Europa' daar niet over ging. Het is tegen deze achtergrond opmerkelijk dat het 'Kaderbesluit slachtofferzorg' uiteindelijk is gaan behoren tot de *eerste generatie* van Kaderbesluiten op strafrechtelijk terrein.

Hoe is deze plotselinge opmars van de slachtoffers te verklaren? De crux van de zaak ligt in de positie van de zogenoemde grensoverschrijdende slachtoffers. Aan het eind van de vorige eeuw heeft vooral de Zweedse Eurocommissaris Anita Gradin ingezien dat het lot van iemand die in een andere staat dan zijn thuisland slachtoffer wordt van een misdrijf, bijzondere, extra precaire kanten heeft.³ Zo iemand

3 Zie omtrent de rol van de Eurocommissaris Gradin en van de Portugese en Franse regeringen als toenmalige voorzitters van de EU vooral Paul Rock, 2004, p. 513 e.v.

kent de taal niet, weet niets van het rechtssysteem waar hij mee te maken krijgt, is vaak al lang weer thuis als er ooit een rechtszaak tegen de dader wordt gevoerd, enzovoort. Deze specifieke problemen voor 'buitenlandse' slachtoffers zijn vervolgens in verband gebracht met de klassieke Europese vrijheden, en vooral met de vrijheid van de persoon om zich zonder beperkingen (zonder discriminatie op grond van nationaliteit) te kunnen bewegen binnen de Europese ruimte. Deze overweging vormde de belangrijkste legitimatie om op Europees niveau een betere bescherming van misdrijfslachtoffers te rechtvaardigen. Maar de volgende stap was toen in feite al onvermijdelijk. Het is immers moeilijk uit te leggen om bijzondere strafprocessuele voorzieningen ten behoeve van grensoverschrijdende slachtoffers te scheppen, als de eigen onderdanen in dit opzicht in de kou zouden blijven staan. Vandaar dat de inhoud van het Kaderbesluit, hoewel in een aantal opzichten nog steeds zichtbaar geïnspireerd door het verschijnsel van grensoverschrijdende criminaliteit, uiteindelijk geldt voor alle slachtoffers van misdrijven.

In hoeverre straalt deze achtergrond van het Kaderbesluit af op de inhoud van de daarin geformuleerde minimumrechten? Naar ons oordeel kan de inhoud van het Kaderbesluit in tweeërlei zin worden getypeerd. Ten eerste: voor wat betreft de *grote lijn* sluit het document naadloos aan bij de eerdere internationale protocollen die op dit terrein zijn verschenen. En ten tweede: waar het de *details* betreft, wijken alle supranationale teksten van elkaar af. Het bijzondere van het Kaderbesluit op dit punt is dat de details minder dan in andere omgevingen door toeval lijken te zijn gestuurd, en méér zijn bepaald door weloverwogen keuzen die voortvloeien uit het vigerende nationale recht van de lidstaten. Dit oordeel lichten wij toe.

De grote lijn van het Kaderbesluit volgt de internationale consensus die ook uit de overige rechtsinstrumenten naar voren komt. Het gaat in de kern van de zaak om de volgende basisrechten voor slachtoffers van misdrijven:⁴

- het recht op respect en erkenning gedurende de strafrechtelijke procedure (art. 2);
- het recht om informatie te krijgen (art. 4);

4 Wij voegen telkens tussen haakjes het betreffende artikelnummer uit het Kaderbesluit toe.

- het recht om informatie te verstrekken aan de officials van het strafrechtelijk systeem (art. 3);
- het recht op rechtsbijstand (art. 6 jo. 4), inzet van een tolk/vertaler (art. 5), en op tegemoetkoming in onkosten als gevolg van het proces (art. 7);
- het recht op bescherming van privacy en van fysieke veiligheid (art. 8);
- het recht op schadevergoeding, van de dader (art. 9) en/of van de overheid⁵;
- het recht op slachtofferhulp (art. 13);
- het recht dat de overheid *mediation* zal bevorderen (art. 10);
- het recht dat de lidstaat samenwerking met andere overheden zal stimuleren in gevallen van grensoverschrijdende criminaliteit (art. 12. 11).

De kortste en meest accurate samenvatting van de algemene strekking van het Kaderbesluit is waarschijnlijk te vinden in nr. 8 van de considerans: ‘Er is een onderlinge aanpassing nodig van de voorschriften en praktijken met betrekking tot de status en de voornaamste rechten van het slachtoffer, met bijzondere aandacht voor het recht van het slachtoffer met respect te worden bejegend, te spreken en geïnformeerd te worden, te begrijpen en begrepen te worden, en beschermd te worden in de verschillende fasen van de procedure; ook moet rekening worden gehouden met het nadelige feit dat het slachtoffer in een andere lidstaat verblijft dan die waar het misdrijf is gepleegd.’

Voor zover het de *details* van de afzonderlijke bepalingen betreft, wijzen wij allereerst op de formulering van art. 5, 6 en 7 van het Kaderbesluit. In deze artikelen, die betrekking hebben op communicatiewaarborgen (tolken), op rechtsbijstand en op vergoeding van gemaakte onkosten, is de aanspraak beperkt tot ‘het slachtoffer dat als getuige of als partij bij de procedure betrokken is’. Dit is een veelbetekende restrictie. Op deze formulering is aangedrongen door het

5 Het recht op een tegemoetkoming door de overheid – zoals bij ons vanuit het Schadfonds Gewelddsmisdrijven – is met opzet weggelaten uit de eindversie van het Kaderbesluit, vanwege budgettaire redenen. Later is op dit punt een aparte EU-regeling totstandgekomen, de Richtlijn schadeloosstelling van slachtoffers (2004/80/EG) van 29 april 2004.

Verenigd Koninkrijk.⁶ De achtergrond is dat de *common law*-stelsels geen zogenoemde ‘partie civile’ kennen: de benadeelde kan zich niet met een vordering tot schadevergoeding in het strafproces voegen, zoals dat op het continent gebruikelijk is. De gekozen bewoording van het Kaderbesluit brengt nu met zich mee dat ieder slachtoffer dat niet als getuige ter zitting wordt gehoord, verstoken blijft van de drie genoemde processuele rechten.⁷ Het is evident dat de Engelse overheid bij de voorbereiding van het Kaderbesluit op deze beperking heeft aangedrongen in de verwachting dat het eigen nationale recht dan niet – of in ieder geval: minder – zou moeten veranderen.

Ook op andere punten lijkt de tekst van het Kaderbesluit bewust aan de voorzichtige kant gehouden. Ten aanzien van ‘mediation’ wordt bijvoorbeeld volstaan met de enigszins vrijblijvende instructie dat lidstaten zorgen voor het *bevorderen* van bemiddeling *met betrekking tot de strafbare feiten waarvoor die maatregel passend wordt geacht* (art. 10). Dat geeft veel ruimte. Ten aanzien van slachtofferhulp door NGO’s bepaalt het Kaderbesluit dat dit moet worden ‘bevorderd’ respectievelijk ‘gestimuleerd’ (art. 13). Het woord ‘stimuleren’ wordt ook gebruikt waar het gaat om beroepsopleiding voor degenen die in de strafrechtelijke procedure met slachtoffers in contact komen (art. 14). Aan die maatstaf zal snel worden voldaan. Maar de details van het Kaderbesluit zijn niet alleen te verklaren uit gecalculerde terughoudendheid van de lidstaten. Er zijn namelijk ook allerlei voorschriften opgenomen die wel degelijk evident belangrijke aanpassingen vergen van het vigerende nationale recht. Wij noemen het ambitieuze basisvoorschrift in art. 2, dat niet alleen respect en erkenning voor alle slachtoffers eist, maar daarenboven een specifieke behandeling vraagt voor ‘bijzonder kwetsbare slachtoffers’. Dit noopt bijna overal tot wetwijziging (Groenhuijsen, 2001). Ook in relatie tot de informatieverstrekking aan slachtoffers is het aspiratieniveau erg hoog (art. 4). Geen enkel voorafgaand internationaal rechtsinstrument bevat zulke veelomvattende verplichtingen op dit punt. Op voorhand kan daarbij de vraag worden opgeworpen of de lidstaten bestand zijn tegen de enorme logistieke complicaties die hieraan verbonden zijn. De tolkenvoorziening voor

6 Zie voor details Rock, 2004, p. 517 en p. 519.

7 Voor de goede orde: dat zijn er nogal wat. Wij wijzen erop dat in geval van een ‘guilty plea’ er helemaal geen proces op tegenspraak wordt gevoerd; de procedure bestaat dan in hoofdzaak uit een ‘sentence hearing’.

slachtoffers moet op een gelijk niveau zijn als die voor de verdachten (art. 5). Waarschijnlijk voldeed geen enkele lidstaat aan deze maatstaf op het moment dat het Kaderbesluit werd aangenomen. Als laatste voorbeeld noemen we het recht op (kosteloos) juridisch advies en (dito) rechtsbijstand uit art. 6. Ook op dit punt lijkt op voorhand vast te staan dat wetswijziging veelal nodig zal zijn en dat belangrijke financiële investeringen onvermijdelijk zijn om aan de nieuwe Europese standaard te voldoen.

De resultaten: impact van het Kaderbesluit

Wat heeft het Kaderbesluit concreet voor gevolgen gehad? Wij stellen voorop dat de termijn voor implementatie erg krap was. Bij de meeste artikelen was aanpassing van het nationale recht vereist per maart 2002. Gelet op het veelomvattende karakter van het Kaderbesluit was deze korte termijn wellicht niet erg realistisch. In ieder geval kan worden vastgesteld dat geen enkele lidstaat binnen die periode (2001-2002) een allesomvattende wet heeft aangenomen teneinde op een systematische wijze aan de eisen van het Kaderbesluit te voldoen. Sterker dan dat, art. 18 van het Kaderbesluit bepaalt dat de lidstaten na een jaar bij de Europese Commissie een verslag moeten inleveren van de voortgang op het gebied van implementatie. Op het aangegeven tijdstip bleek niet één lidstaat deze verplichting te hebben nageleefd. Na herhaalde aanmaningen kreeg de Commissie ongeveer een jaar na datum een reeks nationale rapporten binnen die qua omvang en inhoud erg verschillend waren. De toon was vrijwel steeds zelfgenoegzaam. De landen vonden allemaal dat ze vrijwel geheel voldeden aan de eisen van het Kaderbesluit, en waar kleine tekortkomingen werden gesignaleerd, ging dit vergezeld van vage beloften om tot nadere aanpassingen van het eigen stelsel over te gaan.⁸

8 De Nederlandse regering was bijvoorbeeld zonder aarzeling van mening dat wij voldoen aan de eisen die uit het Kaderbesluit voortvloeien; zie de brief van de Nederlandse regering aan de Commissie van de Europese Unie inzake 'evaluatie Kaderbesluit slachtofferzorg' van 20 maart 2002 (ongepubliceerd). Hetzelfde geldt voor het Verenigd Koninkrijk; Rock, 2004, p. 520: 'The Home Office view was that compliance would not be problematic: English and Welsh victims' policies already conformed to the rights laid out in the Framework Decision'.

In maart 2004 kwam het rapport uit van de Europese Commissie omtrent de naleving van het Kaderbesluit.⁹ Het rapport was ronduit vernietigend. Het begint met de constatering dat landen behoorlijk wat discretionaire ruimte hebben bij het omzetten van de verplichtingen uit het Kaderbesluit. De nationale wetgeving hoeft bijvoorbeeld niet precies dezelfde woorden te gebruiken als in het Kaderbesluit. Maar na dit ogenschijnlijk milde begin signaleert de Commissie ernstige tekortkomingen, en wel op grote schaal. Geen enkele lidstaat wordt gespaard. De algemene conclusie luidt: 'No Member State can claim to have transposed all the obligations arising from the Framework Decision, and no Member State has correctly transposed the First paragraph of Article 2'. Dit laatste is een wel erg principieel verwijt, omdat het genoemde artikellid zo ongeveer aan de basis staat van alle andere concrete slachtofferrechten: 'Elke lidstaat (...) blijft al het nodige doen om te waarborgen dat het slachtoffer tijdens de procedure met het gepaste respect voor zijn persoonlijke waardigheid wordt bejegend, en erkent de rechten en rechtmatige belangen van het slachtoffer, in het bijzonder in de strafprocedure.' Dit algemene oordeel van de Commissie wordt vervolgens gelardeerd met een lange opsomming van meer specifieke tekortkomingen. Wij volstaan met het noemen van enkele typerende voorbeelden. De mogelijkheid voor het slachtoffer om tijdens de procedure te worden gehoord of om bewijs aan te dragen is in veel landen afhankelijk van de omstandigheid of hij ook partij is in het geding. Volgens de Commissie heeft slechts één land, Finland, adequaat gereageerd op de verplichting om het slachtoffer in kennis te stellen van de vrijlating van de verdachte of de veroordeelde dader. Lidstaten hebben vrijwel allemaal te weinig gedaan met het voorschrift dat slachtoffers ook het recht hebben om kenbaar te maken dat ze géén informatie willen ontvangen (de zogenoemde 'opt-out procedure'). Het vergoeden van onkosten die slachtoffers tijdens de procedure hebben gemaakt is vrijwel overal ontoereikend geregeld. Hetzelfde geldt ten aanzien van het artikel in het Kaderbesluit dat verplichte training voorschrijft voor alle autoriteiten – inclusief de rechters – die binnen de strafprocedure in aanraking komen met slachtoffers.

9 *Report from the Commission of the European Communities on the Basis of Article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings*, Brussel, 3 maart 2004, COM (2004)54 final.

Zo zouden we nog wel even kunnen doorgaan, maar dat heeft weinig zin. De boodschap is duidelijk: volgens de Commissie hebben de lidstaten hun verplichtingen onvoldoende nageleefd. Vervolgens hebben veel regeringen een reactie ingezonden op het kritische rapport van de Commissie.¹⁰ De meeste landen merken daarin op dat de Commissie de situatie verkeerd heeft beoordeeld. Ze vinden dat het geldende recht meer Kaderbesluit-conform is dan volgens het commissierapport het geval zou zijn. Niettemin zien de lidstaten wel in dat er nog echt iets moet veranderen. In Nederland heeft deze voorgeschiedenis bijvoorbeeld geleid tot wetsontwerp 30 143 met regels 'ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces'.¹¹

Het begrip 'implementatie' van Kaderbesluiten

Hierboven zijn al diverse verschillen van inzicht naar voren gekomen tussen de lidstaten enerzijds en de Europese Commissie anderzijds omtrent de eisen die zouden voortvloeien uit het onderhavige Kaderbesluit. Op het eerste gezicht lijkt dat wonderlijk. Het uitgangspunt omtrent de juridische status van kaderbesluiten is immers helder. De lidstaten zijn verplicht om het resultaat te bereiken dat is neergelegd in het kaderbesluit. De wijze waarop dat gebeurt staat evenwel ter vrije keuze van de lidstaten. Zij hebben dus een discretionaire ruimte bij het bepalen van de middelen om het voorgeschreven doel te bereiken. Daarnaast geldt nog als uitgangspunt dat kaderbesluiten strekken tot zogenoemde 'minimumharmonisatie'. Dit betekent in ieder geval dat rekening mag worden gehouden met nationale waarden en verworvenheden, en dat de lidstaten voorschriften mogen invoeren die textueel 'enigszins afwijken' van de letter van het kaderbesluit. Tot zover lijkt alles duidelijk. In de praktijk blijkt het begrip

10 Zie voor Nederland bijvoorbeeld de brief van de Nederlandse regering aan de Raad van de Europese Unie inzake 'evaluatie Kaderbesluit status slachtoffer in de strafprocedure' van 18 november 2004 (ongepubliceerd).

11 Dit wetsontwerp ligt thans al enige tijd ter behandeling bij de Tweede Kamer. Wij merken op dat het wetgevingsprogramma van het ministerie van Justitie ook nog een wetsvoorstel in het vooruitzicht stelt over de positie van het slachtoffer in het voorbereidend onderzoek in strafzaken.

'implementatie' echter aanzienlijk gecompliceerder te zijn.¹² Om te beginnen is er in Europa geen goede, geformaliseerde procedure omtrent 'fact finding'. De lidstaten zenden een verslag in, maar de Commissie heeft geen eigen mogelijkheden om de juistheid daarvan te controleren. Evenmin is er voorzien in een bevoegdheid van de Commissie om nadere vragen te stellen. Als gevolg hiervan heeft de Commissie sterk de neiging om vrijwel volledig af te gaan op de tekst van de wettelijke bepalingen die de lidstaten hebben ingezonden. De Commissie let hierdoor vooral op 'transposal', op het omzetten van bepalingen van het kaderbesluit in nationale wetgeving. Daardoor blijft om te beginnen buiten beeld welke feitelijke praktijk er in de verschillende landen bestaat. Het kan heel goed zijn dat een bepaald land feitelijk handelt volgens de voorschriften van het Kaderbesluit, maar toch op de vingers wordt getikt omdat die praktijk niet bij wet is voorgeschreven. Een goed voorbeeld hiervan betreft art. 8 lid 3 (jo. art. 15) van het kaderbesluit, waarin de eis wordt gesteld dat gerechtsgebouwen zo worden ingericht, dat confrontaties tussen het slachtoffer en de dader (of diens familie) zullen worden voorkomen. Aparte wachtruimtes zijn daartoe uiteraard het meest geschikt. Een land als Engeland is op dit punt een echte koploper. Toch stelt de Commissie dat alleen Duitsland toereikend heeft geïmplementeerd, hetgeen alleen kan worden verklaard door de omstandigheid dat Engeland geen wettelijke bepaling kent waarin die aparte wachtruimtes verplicht worden voorgeschreven. De conclusie moet zijn dat in de weergegeven aanpak de Commissie 'implementatie' vooral uitlegt als 'transposal', terwijl vanuit het perspectief van het slachtoffer bezien de nadruk vooral zou moeten liggen op 'compliance' (Groenhuijsen en Reynaers, 2006, p. 12-33; vergelijk ook Shelton, 2000, p. 1-18, met name p. 5). In het verlengde hiervan zou naar ons oordeel ook moeten worden gelet op de inhoud van gefixeerde beleidsregels. In ons land is de rechtspositie van slachtoffers van delicten onder andere geregeld in zogenoemde 'aanwijzingen' van het OM. De daarin neergelegde regels zijn gepubliceerd, hebben externe werking, en worden door de Hoge Raad erkend als 'recht' in de zin van art. 79 RO. Als deze 'aanwijzingen' corresponderen met het kaderbesluit, dan zien

12 Zie de verschillende bijdragen in de bundel Borgers, Kristen e.a., 2006. Zie over de marges van het begrip 'minimumharmonisatie' vooral Kristen, 2004, p. 44-49.

wij geen reden om nog te twijfelen aan een toereikende mate van implementatie.¹³

We signaleren nog een ander probleem ten aanzien van implementatie en compliance. Kort gezegd is de inhoud van de norm af en toe zodanig 'open' geformuleerd dat moeilijk is vast te stellen of een lidstaat daaraan voldoet. Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van twee verschillende voorbeelden. Art. 8 lid 1 van het Kaderbesluit waarborgt 'een passend niveau van bescherming voor het slachtoffer en, in voorkomend geval, diens familieleden of gelijkgestelde personen, met name wat betreft hun veiligheid en de bescherming van hun persoonlijke levenssfeer, wanneer er naar het oordeel van de bevoegde autoriteiten een ernstige dreiging van wraakacties bestaat of er sterke aanwijzingen zijn dat de persoonlijke levenssfeer ernstig en opzettelijk wordt aangetast'. Wanneer kan worden gezegd dat er sprake is van een passend niveau van bescherming van de fysieke veiligheid van het slachtoffer? Ook deze bepaling van het Kaderbesluit lijkt in hoofdzaak te zijn gericht op het tot stand brengen van formele wetgeving. En de achtergrond lijkt vooral te zijn ingegeven door dreigende situaties in het verband van georganiseerde criminaliteit. Een wettelijke voorziening ten behoeve van bedreigde getuigen (bij ons art. 226a-226f Sv) zal waarschijnlijk al snel tot de slotsom leiden dat het Kaderbesluit goed is geïmplementeerd. Maar zo blijft de *feitelijke* veiligheid van slachtoffers geheel buiten beeld. Denk bijvoorbeeld aan de grote groep slachtoffers van huiselijk geweld die met zekere regelmaat de politie bellen omdat ze acuut en ernstig worden bedreigd door hun partner (vergelijk Groenhuijsen, 2006, p. 225-241). Het tweede voorbeeld waaruit blijkt hoe moeilijk het is om de daadwerkelijke naleving van dit kaderbesluit te controleren betreft art. 4, waarin het slachtoffer het recht krijgt om informatie te krijgen over een lange reeks van onderwerpen. Het is gemakkelijk om na te gaan of de wetgeving van de lidstaten voorziet in dergelijke informatierechten. Maar onderzoek heeft uitgewezen dat ook in landen waar de wetgeving

13 Volgens vaste rechtspraak van het Europese Hof van Justitie in Luxemburg mogen bijvoorbeeld richtlijnen niet worden omgezet door een feitelijke praktijk, door beleidslijnen of door circulaire. Niettemin is omzetting door wetten in materiële zin – dus niet in formele zin – toelaatbaar indien dergelijke regels bindend zijn, duidelijk en bepaald zijn en bovendien zijn gepubliceerd. Naar ons oordeel is i.c. aan deze maatstaven voldaan. Zie, met nadere bronvermelding, Kristen en Simmelink, 2005, p. 1058 e.v., m.n. p. 1076.

keurig op orde is, zeer grote groepen slachtoffers in de praktijk niet de informatie krijgen waar ze recht op hebben. Schattingen wijzen uit dat zelfs in de best presterende landen (waartoe Nederland, Ierland en het Verenigd Koninkrijk behoren) altijd nog zo'n 30% van alle slachtoffers niet de inlichtingen krijgen waarop ze aanspraak mogen maken (Brienen en Hoegen, 2000, p. 995-1055). Wij vragen ons af hoe laag de 'compliance-rate' mag zijn vooraleer Brussel een feitelijk implementatie-*deficit* gaat constateren.

Als laatste probleem terzake van de implementatie kan worden gewezen op het bijzondere karakter van het onderhavige kaderbesluit. Wie de lijst van kaderbesluiten op strafrechtelijk terrein overziet (Borgers en Kristen, 2006), kan eenvoudig vaststellen dat veruit de meeste daarvan gaan over betrekkelijk kleine, overzienbare onderwerpen. Het zijn geen onbelangrijke onderwerpen, maar de materie is doorgaans zodanig afgebakend dat lidstaten zich van hun verplichtingen kunnen kwijten door slechts enkele nieuwe wetsartikelen – met een duidelijk omschreven inhoud – in te voeren. Dat is bijvoorbeeld het geval bij het Kaderbesluit over valsemunterij (2000/383/JBZ en 2001/888/JBZ), over witwassen (2001/500/JBZ), bestrijding mensenhandel (2002/629/JBZ) en zelfs bij het Europees aanhoudingsbevel (2002/584/JBZ).

Het Kaderbesluit Slachtofferzorg heeft een geheel afwijkende aard. Het bevat voorschriften die brede delen van het Wetboek van Strafvordering raken. Implementatie vergt daarom niet slechts de introductie van enkele gerichte wetsartikelen, maar een zorgvuldige reflectie op de strafrechtelijke procedure als geheel. Tegen deze achtergrond is het wat minder verwonderlijk dat de lidstaten de uitdaging van dit kaderbesluit aanvankelijk hebben onderschat. En tegen deze achtergrond is het – zeker met de wetenschap van nu – evident onverstandig geweest om in art. 17 zulke extreem korte omzettingstermijnen op te nemen. Achteraf bezien ware het verstandiger geweest als de lidstaten wat meer tijd hadden gekregen om in alle rust te bezien op welke onderdelen hun nationale wetgeving diende te worden aangepast.

Aan het slot van de vorige paragraaf is al terloops melding gemaakt van wetsontwerp 30 143. Het lijkt ons nuttig om nu iets meer te zeggen over de inhoud van dit ontwerp, aangezien het – samen met de invoering

van het spreekrecht voor slachtoffers per 1 januari 2005¹⁴ – de hoofdmoot vormt van de Nederlandse ‘omzetting’ van het Kaderbesluit.¹⁵ Het belangrijkste deel van het ontwerp wordt gevormd door het voorstel een nieuwe titel IIIA over ‘het slachtoffer’ in te voeren, met daarin een aparte afdeling die is gewijd aan de rechten van het slachtoffer. Dit is daarom zo bijzonder, omdat tot dan toe nergens in het Wetboek van Strafvordering op enigerlei wijze systematisch erkenning werd gegeven aan het bestaan van het slachtoffer. Die persoon speelde altijd in een afgeleide hoedanigheid een rol: als aangever, als getuige, als benadeelde partij, of als direct belanghebbende die klacht kon doen of die een bezwaarschrift kon indienen. Maar nergens werd de gedupeerde rechtstreeks in zijn functie van slachtoffer geadresseerd. Nu dat precies de essentie van het Kaderbesluit vormt, is dat alleen ook al voldoende om in te zien dat ons wetboek op dit vitale punt simpelweg niet aan de nieuwe Europese standaard voldeed. Maar dat verandert nu dus. De bedoelde nieuwe afdeling kent een opsomming van concrete rechten en bevoegdheden (mededeling omtrent voortgang van de zaak, inzage van de processtukken, bijstand, vertegenwoordiging door een advocaat, tolkenvoorziening, spreekrecht). Daarnaast blijft er een aparte afdeling binnen die titel met bevoegdheden omtrent het vorderen van schadevergoeding van de dader. Wat voorts opvalt is dat er twee overkoepelende voorschriften zijn voorgesteld waarmee wordt beoogd uitvoering te geven aan het eerdergenoemde art. 2 van het Kaderbesluit. Art. 51a lid 2 Sv gaat bepalen dat de officier van justitie zorg draagt voor een correcte bejegening van het slachtoffer; en art. 288a lid 2 Sv zal inhouden dat de voorzitter ter terechtzitting zorgt voor een correcte bejegening van het slachtoffer of de nabestaanden. Wij merken op dat Nederland door deze wettelijke normen wederom een plaats zal hebben in de internationale kopgroep van landen die slachtofferbescherming als natuurlijk deel zien van de strafvordering.

Met Van Schijndel menen wij dat door middel van het wetsontwerp tegemoet wordt gekomen aan het overgrote deel van de bepalingen in het Kaderbesluit (Van Schijndel, 2006). Uiteraard blijven er enkele dubia, die onder andere voortvloeien uit de eerder gemaakte kant-

14 Wet van 21 juli 2004, Stb. 382.

15 Zie uitgebreider over dit onderwerp: Van Schijndel, 2006, p. 173-186.

tekeningen bij de inhoud van het Kaderbesluit of over de concrete vereisten die in het begrip implementatie liggen besloten. Zo kan worden betwijfeld of het Nederlandse recht voldoende uitwerking geeft aan de standaard dat slachtoffers in bepaalde omstandigheden op de hoogte moeten worden gebracht van de vrijlating van de dader uit (voorlopige) detentie. En de vraag blijft onverminderd actueel of de door het Kaderbesluit vereiste inrichtingseisen van gerechtsgebouwen niet op één of andere manier ook in de regelgeving herkenbaar zouden moeten zijn. Soortgelijke onzekerheden blijven bestaan ten aanzien van de 'open normen': wanneer is er voldoende bescherming van fysieke veiligheid gewaarborgd? Voldoet de regeling omtrent het terugbetalen van onkosten door te verwijzen naar het 'Besluit tarieven in strafzaken'? Het lijkt ons weinig zinvol te lang stil te staan bij dit soort details. Daaraan kunnen nog lange beschouwingen worden gewijd. De kern van de zaak is veeleer dat Nederland bezig is een nieuwe stap te zetten, die onmiskenbaar vergaand spoort met de grondgedachten achter het EU-Kaderbesluit op dit terrein.

Vergelijkingsmateriaal: een internationale survey

Wij hebben zojuist de problemen geïnventariseerd die samenhangen met het concept van implementatie van kaderbesluiten. Vervolgens hebben we laten zien hoe de Nederlandse wetgever hiermee tot dusverre is omgesprongen. Teneinde de betekenis van de Nederlandse aanpak beter te kunnen doorgronden en op waarde te schatten, hebben wij een eigen 'survey' uitgevoerd over de inspanningen van andere lidstaten.

Hierbij is samengewerkt met het European Forum for Victim Services (EFVS), de Europese koepel van slachtofferhulporganisaties. De leden van deze organisatie is gevraagd een vragenlijst over de implementatie van het Kaderbesluit in hun respectievelijke landen in te vullen. Van de negentien in het Forum vertegenwoordigde landen kregen we van dertien een ingevulde vragenlijst retour. We zijn het EFVS en in het bijzonder de respondenten bijzonder erkentelijk voor hun medewerking en hun inzet.

De vragenlijst bestrijkt het gehele Kaderbesluit, waarbij de vraagstelling is gebaseerd op het standaardwerk van Brienen en Hoegen (2000). Hun onderzoek is gebaseerd op Aanbeveling R 85(11) van het

Comité van Ministers van de Raad van Europa, dat voor een groot deel dezelfde onderwerpen bestrijkt als het Kaderbesluit Slachtofferzorg, maar meer handvatten biedt voor het formuleren van eenduidige standaarden en relevante indelingen. Dit doen Brienen en Hoegen dan ook met verve en wij volgen hen daarin. Bijkomend voordeel van deze werkwijze is de mogelijkheid om de huidige surveyresultaten te vergelijken met de bevindingen van Brienen en Hoegen. Aangezien zij hun onderzoek in 1999 afronden, dus vlak voor de implementatie van het Kaderbesluit, biedt deze vergelijking een indicatie van de veranderingen als gevolg van het Kaderbesluit. Enige voorzichtigheid bij de interpretatie is wel gewenst. Ook andere oorzaken kunnen meespelen bij veranderingen in dit tijdvak. Verder moeten we ook opmerken dat onze onderzoeksmethode verschilt van die van Brienen en Hoegen en dat de onderzochte landen weliswaar grote overlap kennen, maar niet dezelfde zijn.

We kunnen in het bestek van dit artikel niet ingaan op alle onderwerpen van de survey. We hebben ons beperkt tot een aantal zaken dat gerelateerd is aan harmonisatie van de positie van slachtoffers (grensoverschrijdende slachtoffers, eenduidigheid van begrippen) en een aantal kenmerkende kwesties rond de invloed van het Kaderbesluit op de positie van slachtoffers (informatieverspreiding, training van strafrechtbeoefenaars en slachtofferhulp).

Positie grensoverschrijdende slachtoffers

Het verbeteren en harmoniseren van de positie van grensoverschrijdende slachtoffers is een wezenlijk onderdeel van het Kaderbesluit slachtofferzorg. Het is, zoals we hebben opgemerkt, immers de reden waarom de Europese Commissie competentie heeft op het gebied van slachtoffers van misdrijven. Kaderbesluitartikelen 11 (Slachtoffers met woonplaats in een andere lidstaat) en ook 5 (Waarborgen in verband met de communicatie) hebben met name betrekking op deze groep. Zijn de nadelen die gepaard gaan met slachtofferschap over de grens door het Kaderbesluit slachtofferzorg weggenomen?

Dat lijkt voornamelijk lang niet overal het geval. Volgens artikel 5 'treft elke lidstaat de nodige maatregelen om ervoor te zorgen dat het slachtoffer dat als getuige of partij bij de procedure betrokken is, zo weinig mogelijk communicatieproblemen ondervindt met betrekking tot het begrip van of zijn eigen rol in de belangrijke fasen

van de strafprocedure in kwestie, zoals hij dergelijke maatregelen ook ten aanzien van de verdachte treft.' Dat betekent dat tolken beschikbaar moeten zijn voor het verhoor en voor de vertaling/vertolking van relevante stukken. Dit is in alle onderzochte landen het geval, alleen volgens acht van de dertien respondenten nog niet op hetzelfde niveau als de verdachte. Dat kan goed komen doordat ook slachtoffers die zich partij stellen onder artikel 5 vallen. Deze groep kan echter lang niet altijd op kosteloze tolkenbijstand rekenen. In ons eigen land is dat bijvoorbeeld op dit moment ook niet het geval. Art. 11 gaat in op de organisatie van het proces en de mogelijkheid dat het slachtoffer het feit niet heeft kunnen of, in geval van ernstige misdrijven, heeft willen melden in het land waar het misdrijf is gepleegd. Het Kaderbesluit noemt expliciet drie mogelijkheden. In de eerste plaats dat het slachtoffer in staat wordt gesteld een verklaring af te leggen meteen nadat het strafbaar feit gepleegd is. Hiermee wordt slachtoffers de mogelijkheid geboden om nog voor hun terugkeer aangifte te doen. Dit is in elf van de dertien landen mogelijk. Dit geldt doorgaans ook voor inwonenden van het land zelf.

In de tweede plaats zouden lidstaten bij het verhoor van slachtoffers waar mogelijk gebruik kunnen maken van de bepalingen over videoconferentie en telefoonconferentie. Hiermee wordt het slachtoffer niet opgezadeld met de verplichting voor de strafzaak terug te keren naar het land waar het delict is gepleegd. In zeven van de dertien landen kan het verhoor van grensoverschrijdende slachtoffers op deze manier plaatsvinden.

In de derde en laatste plaats stelt het Kaderbesluit: 'Elke lidstaat zorgt ervoor dat het slachtoffer van een strafbaar feit in een andere lidstaat dan de staat van zijn woonplaats een klacht kan indienen bij de bevoegde autoriteiten van de lidstaat van zijn woonplaats indien hij dat niet heeft kunnen of, bij een ernstig feit, niet heeft willen doen in de staat waar het strafbare feit werd gepleegd'. Deze mogelijkheid, waarbij het slachtoffer bij thuiskomst aangifte doet van het gepleegde feit in het buitenland, is slechts in vijf van de dertien landen beschikbaar. Dit is in het bijzonder opmerkelijk omdat het Kaderbesluit op dit punt erg duidelijk is. Ook in Nederland schiet de regelgeving op dit punt tekort. Sterker nog: het Nederlandse College van Procureurs-Generaal stelde op 12 december 2004 (negen maanden nadat Artikel 11 geïmplementeerd had moeten zijn!) in de Aanwijzing Aangiften van in het buitenland gepleegde feiten het

volgende: 'De Nederlandse opsporingsambtenaar is uitsluitend verplicht een aangifte op te nemen van een in het buitenland gepleegd misdrijf indien de Nederlandse strafwet van toepassing is.' Het contrast met het Kaderbesluit had bijna niet groter kunnen zijn. Van de onderzochte landen had er slechts één (Tsjechië) op alle bovengenoemde punten de zaken op orde. We kunnen daarom niet anders dan concluderen dat de onderzochte leden nog niet voldoen aan de vereisten van het Kaderbesluit voor grensoverschrijdend slachtofferschap.

Vaag taalgebruik en harmonisatie

We hebben al geconstateerd dat het Kaderbesluit mede door zijn vage taalgebruik veel ruimte laat aan de lidstaten. Dit kan nadelige gevolgen hebben voor de harmonisatie van de positie van slachtoffers. Immers: als lidstaten een verschillende interpretatie kiezen van een kernbegrip, zal de praktijk van landen uiteenlopen. Een voorbeeld hiervan is het begrip 'bijzonder kwetsbare slachtoffer' uit artikel 2 lid 2. Deze kan volgens het artikel rekenen op een speciale behandeling, die zo goed mogelijk aan haar specifieke situatie beantwoordt. Dat kan voor het gehele proces van slachtofferzorg aanmerkelijke gevolgen hebben. Het is daarom opmerkelijk dat het Kaderbesluit niet rept over criteria die bepalen of iemand nu als bijzonder kwetsbaar geldt. De lidstaten staat het geheel vrij dit begrip in te vullen.

De mate van eensgezindheid is echter groot. In alle dertien landen worden minderjarige slachtoffers expliciet aangemerkt als bijzonder kwetsbaar. In negen landen geldt hetzelfde voor slachtoffers van seksueel of huiselijk geweld. In de vier landen waarbij dit niet het geval is gelden aangepaste regimes voor bejegening en verhoor van dit type slachtoffer, zodat zij in de praktijk wel een status aparte hebben. Ook voor slachtoffers van seksueel en huiselijk geweld geldt dat alle dertien landen hen expliciet of impliciet als bijzonder kwetsbaar beschouwen.

Een vergelijkbaar fenomeen doet zich voor bij art. 10, dat over strafrechtelijke bemiddeling handelt. Dit artikel is de vaagheid ten top. Uit de survey bleek dan ook meer variëteit in de interpretatie dan bij het kwetsbare slachtoffer het geval is. Bijvoorbeeld bleek uit de survey dat zeven van de onderzochte landen in principe alle delicten toelaten, terwijl vijf landen expliciete criteria formuleren. Opmer-

kelijk is dan wel weer dat de criteria alle te maken hebben met de zwaarte van het delict, waarbij alleen lichtere delicten in aanmerking komen voor strafrechtelijke bemiddeling. Voorts zijn ook in de landen zonder dergelijke criteria vooral lichtere delicten onderwerp van bemiddeling. In hun overzicht laten Miers en Willemsens zien dat Europabreed de doorsnee bemiddelingszaak een lichte zaak betreft, die doorgaans door een jonge dader is gepleegd (Miers en Willemsens, 2004, p. 175-178). Ook hier is meer overeenstemming waar te nemen dan op basis van de vage bepaling te vermoeden is.

Het ontvangen van informatie

Ontvangen van informatie die relevant is, tijdig en van goede kwaliteit is een belangrijke voorspeller van slachtoffertevredenheid met het strafrechtstelsel (zie Wemmers, 1996; Winkel, Letschert e.a., 2006). Art. 4 van het kaderbesluit gaat over dit onderwerp. Slachtoffers dienen onder meer op verschillende momenten in het strafproces informatie te krijgen over het verloop van hun zaak.

Het artikel is zoals eerder opgemerkt veelomvattend. We vergelijken hier ter illustratie enkel de mate waarin slachtoffers informatie ontvangen over tijd en plaats van de rechtszitting en over de vrijlating van de dader. In het onderzoek van Brienen en Hoegen werden 22 landen onderzocht. In veertien hiervan kregen enkel slachtoffers die als getuige werden opgeroepen informatie over de tijd en de plaats van de rechtszitting (zie tabel 1). In het huidige onderzoek is dat nog slechts in drie van de dertien landen het geval. In de andere tien landen worden ook slachtoffers die niet getuigen op de hoogte gebracht van tijd en plaats van de zitting, zoals het Kaderbesluit ook voorschrijft.

Tabel 1: Informeren van slachtoffers over mogelijkheden en rechten

	Huidige survey (n=13)	Brienen en Hoegen (n=22)*
Alleen slachtoffers die getuigen worden verwittigd van plaats en datum rechtszaak	3 (23%)	14 (63%)
Informatie over het vrijkomen van de dader wordt niet aan slachtoffers ter beschikking gesteld	4 (30%)	19 (86%)

* Resultaten ontleend aan Brienen en Hoegen, 2000, p. 1011-1026.

Eveneens zijn er meer landen die groepen slachtoffers inlichten over het vrijkomen van de dader. Dat gebeurde in 19 van de 22 landen in het onderzoek van Brienen en Hoegen in het geheel niet, terwijl dat in het huidige onderzoek nog maar in vier van de dertien landen in het geheel niet gebeurt.

In beide gevallen blijkt nog niet overal de informatievoorziening zoals het Kaderbesluit dat voorschrijft gerealiseerd te zijn. Wel kunnen we vaststellen dat de situatie aanmerkelijk verbeterd is.

Training van personeel in de strafrechtsketen

Een correcte bejegening van slachtoffers in het strafrechtstelsel impliceert dat het personeel in de keten voldoende is getraind in het begrijpen van slachtofferreacties. Een recent WODC-rapport bevestigt het belang van investeren in kennis over slachtoffers bij politiepersoneel (Dekkers, Jansen e.a., 2006). Art. 14 van het Kaderbesluit handelt over het onderwerp. Nieuw in dit artikel is dat de beroepsopleiding niet alleen gericht is op politiepersoneel maar ook op andere rechtsbeoefenaars, zoals de zittende en staande magistratuur.

Tabel 2: Training van het personeel in de strafrechtsketen

	Huidige survey (n=13)	Brienen en Hoegen (n=22)*
Training voor politiemedewerkers	11 (84%)	13 (59%)
Training voor overige rechtsbeoefenaars	9 (69%)	2 (9%)

* Resultaten ontleend aan Brienen en Hoegen, 2000, p. 1107.

Uit tabel 2 wordt duidelijk dat het aandeel landen dat personeel in de strafrechtsketen traint op slachtofferissues gegroeid is, vooral waar dat de rechtsbeoefenaars betreft. Waar training voor hen nog nagenoeg non-existent was in 1999, zijn er inmiddels in negen van de dertien landen trainingsprogramma's geïmplementeerd. Wel moeten we opmerken dat uit de survey blijkt dat het doorgaans om beperkte trainingen gaat, het aantal landen dat uitgebreide opleiding verzorgt, met opfriscursussen is aanmerkelijk geringer. Ook geldt hiervoor dat er nog steeds landen zijn die in het geheel geen training voor strafrechtspersoneel verzorgen en daarmee niet voldoen aan het Kaderbesluit.

Slachtofferhulp

Art. 13 van het Kaderbesluit handelt over slachtofferhulporganisaties. Brienen en Hoegen bekeken vijf aspecten van deze organisaties in hun onderzoek:

- het bestaan van een nationale slachtofferhulporganisatie;
- de mate waarin deze organisatie landelijke dekking heeft;
- de vraag of de organisatie gespecialiseerde diensten voor verschillende doelgroepen aanbiedt;
- de mate waarin slachtofferhulporganisaties een outreachende, proactieve aanpak hebben. Dit betekent dat zij zelf actief slachtoffers die aangifte hebben gedaan benaderen om hun dienstaanbod te doen;
- de mate waarin de regering slachtofferhulp consulteert bij de beleidsontwikkeling op het gebied van slachtoffers.

Tabel 3: De positie van slachtofferhulp

	Huidige survey (n=13)	Brienen & Hoegen (n=22)*
Nationale slachtofferhulporganisatie	10 (76%)	12 (55%)
Landelijke dekking	9 (69%)	12 (55%)
Gespecialiseerde diensten	9 (69%)	4 (18%)
Actieve benadering van slachtoffers	7 (53%)	2 (9%)
Geconsulteerd bij beleidsontwikkeling	9 (69%)	3 (14%)

* Resultaten ontleend aan Brienen en Hoegen, 2000, p. 999-1000.

Er zijn verschillende conclusies te trekken uit tabel 3. In de eerste plaats laat de tabel zien dat de positie van slachtofferhulporganisaties verbeterd is sinds 1999, maar dat dit sterker geldt voor hun relatieve positie binnen landen dan voor het gedeelte landen dat een landelijke slachtofferhulporganisatie heeft. Een (veel) groter aandeel biedt gespecialiseerde diensten voor speciale doelgroepen aan, benadert slachtoffers actief en wordt geconsulteerd bij beleidsontwikkeling. Tegelijkertijd moeten we ook constateren dat ook binnen deze groep nog niet overal een nationale slachtofferhulporganisatie aanwezig is. Dit is met name van belang, omdat de onderzochte landen in ieder geval een vertegenwoordiger bij het Europees Forum voor Slachtofferhulporganisaties hebben. De kans is groot dat het

percentage landen met nationale slachtofferhulporganisaties buiten de EFVS aanzienlijk lager ligt.

Recent onderzoek toont verder aan dat de dekkinggraad van slachtofferhulp binnen de EU nog steeds beperkt is. Volgens de International Crime Survey ontvangt 7% van de slachtoffers van een overval, een inbraak of een gewelds- of zedenmisdrijf hulp van een dergelijke organisatie (Van Dijk, Manchin e.a., 2007). Het percentage dat geen hulp heeft gekregen, maar dit wel had gewild is echter het zesvoudige hiervan, namelijk 42%. Vanuit het perspectief van het Kaderbesluit is het verder zorgwekkend te constateren dat het percentage slachtoffers dat hulp heeft gekregen in het onderzoek van 2005 gelijk is aan het onderzoek van 2000.

We stellen vast dat op het gebied van informatie aan slachtoffers, training van strafrechtspersoneel en slachtofferhulp steeds een tweeledige conclusie mogelijk is. Aan de ene kant moeten ook wij constateren dat de onderzochte landen op geen van deze punten voldoen aan het Kaderbesluit. Maar, aan de andere kant en zeker niet onbelangrijk, er is wel degelijk vooruitgang geboekt. Slachtoffers worden in meer lidstaten geïnformeerd over de procesgang van hun zaak, politie en magistratuur ontvangen in meer landen opleiding en de positie van slachtofferhulp is verbeterd. Zonder gevolgen is het Kaderbesluit zeker niet gebleven. Tegelijkertijd toont de casus van de slachtofferhulporganisaties aan dat er tussen verbeteringen in de wetgeving en organisatiepraktijk en daadwerkelijke verbeteringen in de positie van slachtoffers ook ruimte zit. Nog steeds ontvangt een groot gedeelte van de slachtoffers niet de hulp waar zij behoefte aan heeft.

Afrondende opmerkingen: soft law en hard law

Vanaf 1985 is er een hele reeks internationale protocollen verschenen met daarin catalogi van rechten en bevoegdheden die zouden moeten worden toegekend aan slachtoffers van misdrijven binnen het strafrechtelijk systeem (Groenhuijsen en Letschert, 2006). Opvallend is dat de inhoud van al die verschillende instrumenten tamelijk veel overeenkomsten vertoont. In de jaren die volgden hebben vele landen hun nationale wetgeving in meerdere of mindere mate aangepast aan die normen. In 2001 verscheen vervolgens het EU-Kaderbesluit op dit terrein. Ook dit document bevat soortgelijke

standaarden – maar het belangrijkste verschil met alle eerder afgekondigde voorschriften is dat het kaderbesluit juridisch bindend is voor alle lidstaten van de Europese Unie. Het is een zogenoemd ‘hard law-instrument’, in tegenstelling tot alle voorafgaande documenten, die niet meer dan de status van ‘soft law-instrument’ hadden.

In de voorafgaande paragrafen is geanalyseerd op welke wijze het Kaderbesluit binnen de Unie is geïmplementeerd. Daarbij zijn diverse bevindingen naar voren gekomen die de aandacht trekken. Ten eerste blijkt er helemaal geen sprake te zijn van een theoretisch verankerd besef van wat een toereikende mate van implementatie precies inhoudt. Voorts is er – anders dan je zou verwachten – geen weloverwogen procedure afgesproken om tot adequate ‘fact finding’ in dit verband te komen. Daar komt nog bij dat de normen uit het Kaderbesluit hier en daar een zodanig open karakter hebben, dat het niet gemakkelijk is om te beslissen of een lidstaat er al dan niet aan voldoet. Deze achtergrond verklaart waarom er dan ook aanzienlijke verschillen van inzicht bestaan tussen de Europese Commissie enerzijds en diverse lidstaten anderzijds als het gaat om de waardering van de prestaties die in de afgelopen jaren door de laatstgenoemde zijn geleverd.

Toch is tevens naar voren gekomen dat gedurende de zes jaar die inmiddels na het verschijnen van het Kaderbesluit zijn verstreken wel degelijk een groot aantal landen opnieuw hervormingen van hun strafprocesrecht heeft gerealiseerd met het oog op een betere bescherming van de rechten van slachtoffers. Die hervormingen vertonen inhoudelijk nogal eens gelijkenis met de aanpassingen die in allerlei delen van de wereld tot stand zijn gebracht na de afkondiging van niet bindende supranationale resoluties en aanbevelingen. Het is vooral méér van hetzelfde, waarbij vaak wordt geprofiteerd van voortschrijdend (victimologisch) inzicht.

Deze stand van zaken leidt ons tot een tweeledige slotsom. Ten eerste: er is al meer dan twintig jaar een eenduidige ontwikkeling zichtbaar van slachtofferemancipatie binnen de strafrechtspleging. Hoewel er onvermijdelijk ook een tegengeluid bestaat – waarin deze ontwikkeling kritisch tegen het licht wordt gehouden – lijkt het erop dat het eindpunt van deze structurele heroriëntatie nog niet is bereikt. Ten tweede: in het licht van de ervaringen met het EU-Kaderbesluit concluderen wij dat de inzet van een ‘hard law-instrument’ slechts gradueel andere resultaten oplevert dan

gangbaar was met de 'soft law-instrumenten' (Groenhuijsen en Letschert, 2006, p. 11). Beide typen standaarden formuleren vooral een aspiratieniveau dat inhoudelijk vrijwel algemeen wordt gedeeld door de internationale gemeenschap. Het bindende karakter van een kaderbesluit heeft dan wel degelijk enige meerwaarde¹⁶, maar dat surplus moet ook weer niet worden overschat of verabsoluteerd.

Literatuur

Borgers, M.J., F.G.H. Kristen e.a.

Implementatie van kaderbesluiten

Nijmegen, Wolf Legal Publishers 2006

Borgers, M.J., F.G.H. Kristen (red.)

Europees straf(proces)recht 2006/2008. Basisteksten

Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2006

Brienen, M.E.I., E.H. Hoegen

Victims of crime in 22 European criminal justice systems

Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2000, p. 995-1055

Dekkers, S., M. Jansen e.a.

Procesanalyse doorverwijzing van politie naar slachtofferhulp

Amsterdam, Regioplan Beleidsonderzoek, 2006

Dijk, J.J.M van, R. Manchin e.a.

The burden of crime in the EU
Gallup Europe, 2007

Groenhuijsen, M.S.

Hervorming van het strafprocesrecht met het oog op belangen van het slachtoffer; 'We ain't seen nothing yet'

Delikt en delinkwent, 2001, p. 645-653

Groenhuijsen, M.S.

De kaderbesluiten van de Europese Unie op het gebied van het strafrecht; stand van zaken en een blik op de toekomst

In: M.J. Borgers e.a. (red.), 2006, p. 225-241

Groenhuijsen, M., R. Letschert (red.)

Compilation of international victims' rights instruments

Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006

Groenhuijsen, M.S.,

S. Reynaers

Het Europees kaderbesluit inzake de status van het slachtoffer in de

¹⁶ Veelal bestaat dit onder andere uit een extern georiënteerd mechanisme voor het monitoren van compliance.

*strafprocedure; implementatie-
perikelen en interpretatievragen*

Panopticon, nr. 3, 2006

Kristen, F.G.H.

*Misbruik van voorwetenschap
naar Europees recht*

Nijmegen, Wolf Legal

Publishers, 2004

Kristen, F.G.H., J.B.H.M.

Simmelink

*Europese integratie door de
rechter; kaderbesluitconforme
interpretatie*

Delikt en delinkwent, 2005,

p. 1058 e.v., m.n. p. 1076

Miers, D., J. Willemsens (red.)

*Mapping restorative justice;
developments in 25 European
countries*

Leuven, European Forum for

Restorative Justice, 2004,

p. 175-178

Rock, P.

*Constructing victims' rights; the
Home Office, New Labour, and
victims*

Oxford, Oxford University Press,

2004, p. 513 e.v.

Schijndel, R.A.M. van

*De implementatie van het kader-
besluit inzake de status van het
slachtoffer in de strafprocedure;
een veeleisend Europa of een
behoudend Nederland?*

In: M.J. Borgers e.a. (red.), 2006,

p. 173-186

Shelton, D.

*Introduction, law, non-law and
the problem of 'soft-law'*

In: D. Shelton (red.),

*Commitment and compliance;
the role of non-binding norms in
the international legal system,*

Oxford, Oxford University Press,

2000

Wemmers, J.J.M.

*Victims in the criminal justice
system*

Den Haag, Kugler/WODC, 1996

Winkel, F.W., R.M. Letschert

e.a.

*Tevredenheid van slachtoffers
met 'rechtspiegeling' en slacht-
offerhulp*

Nijmegen, Wolf Legal

Publishers, 2006

Van slachtofferisme naar veiligheidspopulisme

H.M. Verrijn Stuart*

....

informereren waar zijn moeder woont,
aankloppen, de piepende deur openduwen.
Een rechte houding, gladgekamd haar, heldere blik.
Zeggen dat je uit Polen bent gekomen.
Haar begroeten. Luid en duidelijk vragen.
Ja, ze hield erg van hem. Ja, hij was altijd al zo.
Ja, ze stond erbij toen bij de muur van de gevangenis.
Ja, ze hoorde het salvo.
Betreuren dat je geen taperecorder en camera
Hebt meegenomen. Ja, ze kent die dingen.
Op de radio heeft ze zijn laatste brief voorgelezen.
Op de televisie oude slaapliedjes gezongen.
Ze heeft zelfs in een film gespeeld, tranen in de ogen van de
jupiterlampen.
Ja, de herinnering ontroert haar.
Ja, ze is een beetje moe. Nee, het gaat wel over.

....

Fragment uit 'Pietà' uit de bundel *Uitzicht met zandkorrel* van
Wisława Szymborska.

De slachtoffers van onze tijd zijn niet onzichtbaar, integendeel. De verhalen van de slachtoffers, vooral verbeeld door de vrouwen, zijn onderdeel gaan uitmaken van de geschiedschrijving van de gewelddadige conflicten van onze tijd. Zij hebben dankzij de verbeelding van de moderne media een welhaast uniforme, symbolische waarde voor de berichtgeving. Al naar gelang het tijdsverloop sinds de gebeurtenis zijn zij het lamenterende, huilende, handenwringende slachtoffer of het gekwelde, berustende maar nooit vergetende

* Mr. Heikelien Verrijn Stuart is commentator internationaal recht bij NOS Radio en Televisie. Zij werkt als correspondent voor International Justice Tribune (Parijs) en is lid van de Adviesraad Internationale Vraagstukken.

slachtoffer. Een enkele keer zien we het gepolitiseerde, strijdvaardige slachtoffer, maar die vinden we eigenlijk al geen echt slachtoffer meer.

Toen ik kort geleden in Oslo, bij een conferentie over de Anfal in 1988 door Irak op de Koerden, Choman Hardi hoorde spreken over vrouwen gedurende en na de Anfal, resoneerde het gedicht van Szymborska. Choman is psychologe, filosofe, dichteres en Koerdische.¹ Zij vertelde hoe vrouwelijke slachtoffers van de Anfal – een begrip uit de Koran dat oorlogsbuit betekent – belangrijk waren voor het Koerdisch verzet. ‘Het beeld van vrouwen die lamenteerden over het verlies van hun geliefden, die zich zelf pijnigden, werd het typerende, beeld van de Anfal vrouw, een beeld dat zij geacht werden keer op keer te bevestigen. Deze beelden zijn bij herhaling door de media gebruikt om te verschrikken van de Anfal over te brengen.’ In de loop van de jaren, zo vertelt Choman Hardi, werd deze verwachting dat zij zouden huilen en vertellen een vorm van misbruik, zowel door journalisten op zoek naar materiaal voor documentaires als door de regering, die de Anfal gebruikte in de onderhandelingen met Irak.

Het onschuldige slachtoffer

In 1994 trachtte ik in ditzelfde tijdschrift onder de titel *Via onschuld naar macht* (Verrijn Stuart, 1994) de aanzetten tot een andere logica dan de democratische zichtbaar te maken, te weten de logica van het totalitaire. Het is immers heel goed mogelijk dat een democratisch systeem als het onze zichzelf van binnenuit uitholt en uiteindelijk vernietigt. Een samenleving kan verstenen en vershralen. Ongeduld en de behoefte aan snelle bevrediging en kicks kunnen gepaard gaan met een voortdurende gekmakende verveling. Wanneer de schijn van een natuurlijke en sociale samenhang moet verhullen dat de macht amorf, anoniem, onvindbaar en oncontro-

1 Choman Hardi (2007). *Surviving trauma: women during Anfal and its aftermath*. Niet gepubliceerd paper gepresenteerd tijdens het seminar op 16 maart 2007 in Oslo: Al-Anfal: The Attempted Destruction of the Iraqi Kurds. The Centre for Studies of Holocaust and Religious Minorities. Zie ook Hardi, 2005.

leerbaar is geworden,² kan de statelijke behoefte aan legitimering uitmonden in een wanhopig totalitarisme.

Wat bevordering van betrokkenheid van individuen met het systeem lijkt, zoals sinds het eind van de jaren tachtig door de strafrechtelijke focus op 'slachtoffers' bijvoorbeeld, is in werkelijkheid een poging tot beheersen, die weinig heeft te maken met een serieus nemen van het lijden van mensen of het ruimte maken voor mondigheid.

Niet alleen kan het strafrechtelijk systeem niet worden losgezien van zijn sociale en politieke context, ook zal men zich bij voortdurende vraag moeten stellen met welk motief een nieuwe strafrechtelijke regel in het leven wordt geroepen. Dit is lastig, want we zijn inmiddels gewend in termen van effectiviteit en instrumentaliteit te denken. Utilitaristisch en consumentistisch als we zijn, vinden we denken over motieven al gauw gezeur en stappen we snel over naar het opsommen van vermeende effecten. Zijn we echter niet kritisch ten aanzien van de achterliggende doelstellingen, die soms opzettelijk verhuuld zijn, maar helaas ook vaak instinctief ongerefleeteerd, dan worden we onderdeel van een ontwikkeling die ons in een razende spiraal mee naar beneden kan trekken.³

De aandacht voor slachtoffers die na de kritische tegenbewegingen van de jaren zestig en zeventig een nieuwe legitimering aan het strafrecht moest verschaffen, zou een onomkeerbare ondermijning van de grondbeginselen van het strafrecht betekenen. Het slachtofferschap zou een identiteit verlenen aan de vele identiteitlozen, een identiteit die geen verantwoordelijkheid meebracht, maar een presumptie van een onschuld die een streven naar macht rechtvaardigde. Het slachtofferschap als aantrekkelijke consequentieloze

2 Tijdens de laatste economische top in Davos heerste de erkenning, aldus een verslag in de *New York Times* van 3 februari 2007, dat 'nobody is in charge', en dat het gebrek aan multilaterale kracht 'is leaving the world short on leadership at a time when it is increasingly vulnerable to catastrophic shocks'.

3 Vanaf het begin kon men in de victimologie – onbedoelde – populistische elementen ontwaren. Het feit dat auteurs als Hans Boutellier in tweede instantie in het kielzog van Zygmunt Bauman en David Garland oog hebben gekregen voor de veiligheidsobsessie van de massamens doet niet af aan het feit dat de victimologen een aanjagend effect hebben gehad op gevoelens van onvrede, ressentiment en gefrustreerde gelijkheidswaan, die zich helaas nu ook al hebben vertaald in een krachtige, extreemrechtse politieke beweging. Natuurlijk is er geen mono-causale lijn tussen de aandacht voor slachtoffers en het slachtofferistische, culturele gevoel dat tot racisme en andere kwaadaardige uitsluitingsbehoeften leidt. Maar het verband valt niet te negeren.

maatschappelijke rol zou de ressentimenten van de angstige burger die zich door valse gelijkheidsidealen bedrogen voelde, aanwakkeren. Echter, de strafprocedure zou blijken geen waardigheid te verlenen, integendeel het zou de minst geschikte manier blijken te zijn het slachtoffer serieus te nemen. En zo ontwikkelen zich twee, alleen in schijn, tegengestelde bewegingen. Enerzijds eist men aanpassing van het strafrecht ten gunste van de slachtoffers en anderzijds wendt men zich af van het strafrecht om het heil te zoeken in Waarheids- en Verzoeningscommissies en in de wereld van de therapeuten en mediators.

Naast de neiging de vergeving een plaats te geven in het strafproces, ontwikkelde zich een politieke excuuscultuur. Als onderdeel van een verlangen naar herstel van fouten uit het verleden betuigde Bill Clinton spijt over de slavernij, Tony Blair over de Ierse Hongersnood, de Paus over de Kruistochten en Wim Kok over Srebrenica. En Australië bedacht zelfs een 'Nationale Sorry-Dag'. John Torpey geeft in zijn *Making whole what has been smashed* (Torpey, 2006) een prachtig overzicht van de ontelbare vormen van reparatieclaims, van herdenkingsmonumenten, geldbetalingen, gezondheidszorg en sociale hulpverlening, teruggave van goederen en andere bezittingen. Torpey verbindt deze herstelcultuur met de verschuiving van het streven naar een utopische toekomst naar een bewustzijn dat de fraaie ondernemingen van het verleden niet veel meer dan wreedheid en gebroken dromen hebben opgeleverd. Waaruit zou de huidige cultuur zijn hoop en verlangens moeten putten? Bekend is inmiddels dat de technocratische wondermiddelen de honger, ziekten, racisme, ongelijkheid en ongeletterdheid niet hebben weggenomen, het milieu is onomkeerbaar vernietigd, het vertrouwen in de wijsheid en het fatsoen van de leiders verdwenen.

Holocaustslachtoffers, Amerikaanse indianen, slachtoffers van seksueel geweld in oorlogen en van apartheid in Zuid-Afrika, de oorspronkelijke stammen van Canada en Australië, ze hebben elkaar gevonden in een wereldwijde herstelcultuur.⁴

Maar de pijn blijft, de kleinste fout in de vraag om vergeving, het aanbieden van excuses of de aanpak van reparaties, wordt als

4 Er bestaat nu zelfs *The handbook of reparations*, dat niet minder dan achthonderd pagina's telt! Oxford University Press, 2006.

nieuwe kwetsing ervaren. Slachtoffers voelen zich 'afgekocht', of vragen zich af of hun leed wel in geld vertaalbaar is.

Nu de toekomst niet meer kan helpen, moet het verleden dat doen. Het gevolg is een diep gevoel van onbevredigdheid en wantrouwen. De spijtbetuigingen gaan vrijwel nooit gepaard met een bekentenis van schuld. Toenmalig premier Kok verklaarde in 2002 dat de regering wel verantwoordelijkheid nam voor de gebeurtenissen in Srebrenica, maar dat dit niet betekende dat de regering ook schuldig was. Hij echode aldus de Franse minister die verklaarde dat de autoriteiten weliswaar verantwoordelijk waren voor het schandaal waarbij hemofiliepatiënten met HIV besmet bloed hadden gekregen, maar niet schuldig. Dit soort vrijblijvendheid leverde geïrriteerde en wantrouwende reacties op, omdat het 'risico' van herhaling levensgroot blijft. De herstelbetalingen, monumenten en herdenkingsdagen kunnen niet verhullen dat de verantwoordelijkheid voor het verleden geen consequenties meebrengt voor het heden. Oorlogen, wapenhandel, uitbuiting, grondstoffenroof, corruptie en milieuverniëting gaan onverminderd voort.

Het is alleszins begrijpelijk dat intussen de onveiligheidsgevoelens toenemen en dat men tracht een gevoel van veiligheid te putten uit het verleden en uit de menselijke mogelijkheid de fouten uit het verleden te herstellen. Een blik op het verleden, echter, doet de angst alleen maar toenemen. Ivan Klima laat in zijn *Geen helden, geen heiligen* beklemmend helder zien hoe, nu het stof van het totalitarisme en het verzet in het voormalige Oostblok is opgetrokken, er geen 'goeden' en geen 'kwaden' meer zijn te vinden in het gemeenschappelijk verleden. Dat veroorzaakt een fundamenteel gevoel van onveiligheid en onzekerheid.

De burgers van het relatief rijke Westen trekken zich ondertussen als kinderen terug in een egocentrisch verlangen naar veiligheid, dat wordt vertaald in een recht op veiligheid. Voormalig secretaris-generaal van de Verenigde Naties Kofi Annan heeft getracht de verweerde westerlingen voor te houden dat hun veiligheid geheel afhankelijk is van de veiligheid van de mensen in de arme landen. 'In onze geglobaliseerde wereld houden de dreigingen waarmee wij worden geconfronteerd onderling verband. De rijken zijn kwetsbaar door aanvallen op de armen, de sterken door aanvallen op de zwakken, en vice versa. Een nucleaire terroristische aanval op de Verenigde Staten of Europa zou een verwoestend effect hebben op de gehele wereld. Maar evenzo zou de verschijning van een nieuw kwaad-

aardig virus in een arm land zonder effectieve gezondheidszorg de gehele wereld raken'. Hij erkent het recht van iedere wereldburger vrij van angst te leven, maar voegt hij er met nadruk aan toe '... dat wat één mens bedreigt, bedreigt ons allen'.

Het is een waardige poging de veiligheidsobsessie in het Westen een andere koers te geven, maar zij lijkt aan dovemansoren gericht. Het Westen heeft belang bij een mensenrechtenideologie die na de dood van God en het verval van de grote ideologieën als een bittere noodzaak wordt ervaren en die ten dienste staat van de eigen veiligheid en die de slachtofferethiek daartoe instrumenteel maakt.

De Sloveense filosoof Slavoj Žižek en de Franse filosoof Alain Badiou zijn de grote critici van de mensenrechtenideologie die zij een slachtofferethiek en slachtofferideologie noemen (onder veel meer in: Badiou, 2005; Žižek, 1999). Zij laten het fundamentele gebrek aan solidariteit met slachtoffers zien dat zich heeft verscholen in de mensenrechtenideologie. Badiou wijst op de ongelijkheid die in de mensenrechtenethiek ligt besloten. Mensenrechten komen toe aan hen die zowel slachtoffer als burger zijn. Juist degenen zonder rechten, de statelozen, de vluchtelingen en verdrevenen vallen buiten het mensenrechtensysteem volgens Badiou.⁵ Žižek trekt deze lijn door en stelt dat alleen de slachtoffers die pure slachtoffers zijn, de 'goeden', voor de slachtofferstatus en dus voor bescherming en handhaving van hun mensenrechten in aanmerking komen. De mensenrechtenideologie is een gedepolitiseerde ideologie, waarin uitsluitend het medelijdende of verontwaardigde oordeel van de toeschouwer er werkelijk toe doet. Die toeschouwer bevindt zich in het rijke Westen en zal het eigenbelang, of dat nu een veiligheidsbelang of een economisch en financieel belang is, laten bepalen of hij elders mensen als slachtoffers wenst te zien of als bedreiging. Žižek komt keer op keer terug op de humanitaire interventies, waarbij de bombardementen op Servië in 1999 voor hem een cruciale omwenteling in de mensenrechtenpraktijk betekenen. De mensenrechten hebben in de humanitaire interventies een gewelddadige kant gekregen, een ontwikkeling die in het verlengde ligt van de vertaling van mensenrechten in het strafrecht zoals deze vorm heeft gekregen in de internationaal humanitair-rechtelijke

5 Voor een veel uitgebreider bespreking van Badiou's denken over mensenrechten en slachtofferschap zie Schuilenburg, 2006.

hoven en tribunalen. Ulrich Beck, de Duitse socioloog, heeft in dit verband het begrip militaristisch humanisme of zelfs militaristisch pacifisme gemunt.

Eén van de bezwaren van Alain Badiou tegen de slachtofferethiek is dat de mens daarin slechts als een passief slachtoffer wordt gezien die zijn identiteit ontleent aan het slachtofferschap. En dat geldt zowel voor de slachtoffers in de mensenrechten als in het strafrecht. De ‘redders’ nemen de slachtoffers niet serieus, en de slachtoffers gebruiken op hun beurt de mensenrechtelijke en strafrechtelijke autoriteiten.

Žižek wijst op de politieke bewegingen van Gandhi en Martin Luther King, die concrete racistische koloniale instituties bestreden. In plaats van de vijand uit te sluiten deden zij een beroep op hun onderdrukkers actie te ondernemen die hun – van de onderdrukkers – eigen morele waardigheid zou herstellen. ‘In contrast hiermee is de overheersende vorm van het hedendaagse politiek correcte moralisme, die van een Nietzscheaans ressentiment en jaloezie is. Het is het valse gebaar van in ontbinding verkerende politieke krachten, van een moreel gedepolitiseerd standpunt teneinde een sterkere politieke zaak te maken’. (...) ‘Dat is waarom wij werden gebombardeerd met beelden van Kosovaarse moeders en kinderen en oude mensen die keer op keer hun ontroerende verhalen moesten vertellen’, aldus Žižek. Zowel de gewelddadige humanitaire interventie met Navobommen als het steeds gewelddadiger optredende Kosovaars verzet hebben de onschuld van het slachtofferschap nodig als rechtvaardiging. De oude lamenterende vrouw met een hoofddoekje, een donkerharige kindje verscholen achter haar rokken, was het boegbeeld van het slachtofferschap. Tot we genoeg van ze kregen, zoals Žižek droogjes constateerde. Toen verscheen het beeld van de Kosovaarse moslimterrorist, met doek om het hoofd en kalashnikov in de hand.

Net zoals in Europa de bewoners van de *banlieu* van Parijs en de ‘allochtonen’ in de gekleurde buurten van Rotterdam en Amsterdam van slachtoffer tot gevaar werden. Zij verloren hun onschuld, omdat wij het slachtofferschap opeisen, onze veiligheid opeisen.

Wraak en vergeving geïnstrumentaliseerd

Na de overdosis aandacht voor slachtoffers in het strafrecht, leek er eind jaren negentig een zekere moeheid te ontstaan. Kon men zich er aanvankelijk nog op beroepen dat de strafprocedure de wraakbehoefte kanaliseerde, langzamerhand was wel duidelijk geworden dat een strafproces het slachtoffer niet ‘helpt’. Wraakgevoelens laten zich niet manipuleren en verdriet en vernedering laten zich niet repareren in de rechtszaal. ‘Verzoening’ werd het nieuwe toverwoord. De mediagenieke emotie tijdens de zittingen van de Waarheids- en Verzoeningscommissie in Zuid-Afrika inspireerde tot bespiegelingen over de mogelijkheid ruimte te maken voor vergeving en verzoening in het Nederlandse strafrecht. De vergeving liet zich echter niet gemakkelijk instrumentaliseren, zo bleek al snel. Want waarom zou een slachtoffer door te vergeven onschuld toedelen aan de dader? Had het slachtoffer er niet juist alle baat bij zich te wentelen in de identiteit en de onschuld van het slachtofferschap? Kan de dader zichzelf zo zichtbaar maken voor het slachtoffer dat zijn vraag om vergeving oprecht lijkt? Of is een dader die zich door zelfonderzoek en zelfkennis zichtbaar maakt voor het slachtoffer juist verontrustend en zelfs afstotelijk door het afnemende verschil tussen dader en slachtoffer? Wie zit daar eigenlijk in die verdachtenbank? Is de schuldbekentenis en de vraag om vergeving wel oprecht? En is de vergeving die het slachtoffer toedeelt oprecht of een nieuwe poging via onschuld de macht te houden: ik vergeef jou, geef jou je onschuld terug waarmee ik laat zien de onschuldigste te zijn, en dus de machtigste. Nog afgezien van het feit dat oprechtheid en authenticiteit niet gemakkelijk te meten zijn en al sinds de jaren zeventig onderwerp zijn van vele sociaal-filosofische beschouwingen. Tijdens het proces bij het ICTY van de voormalig Bosnisch-Servische leidster Biljana Plavšić kon men zien hoe een schuldbekentenis in de emotionele sfeer van het moment door de slachtoffers – in dit geval uit Srebrenica – als oprecht kan worden ervaren, om al binnen enige dagen als opportunistisch en leugenachtig te worden afgedaan. Spijt en vergeving mogen in ons nationale strafrecht geen plaats hebben veroverd, in de internationale processen die door het Angelsaksische recht met zijn *pleas* en *deals* worden gedomineerd zijn bekentenissen die gepaard gaan met spijtbetuigingen gangbare praktijk. Bij het Joegoslavië-tribunaal zijn het eigenlijk alleen de rechters uit de continentale Europese landen, die pogingen doen de

plea agreements kritisch te bespreken en het belang van de slachtoffers daarbij te betrekken. Maar ook zij nemen al te gauw aan dat een bekentenis heilzaam is voor de slachtoffers, waarbij deze laatsten niet naar hun mening wordt gevraagd en slechts als een onzichtbare amorfe groep op de achtergrond figureren.

Slachtoffers bij het ICC, een opmerkelijke consensus

De rol van de slachtoffers in het internationaal strafrecht heeft zich op de golven van de mensenrechtenideologie met opmerkelijke vanzelfsprekendheid ontwikkeld (Verrijn Stuart, 2006). Het Statuut en de Regels van het Internationaal Strafhof – ICC – stellen hulp, steun en geldelijke genoegdoening aan slachtoffers van oorlogsmisdrijven, misdaden tegen de menselijkheid en genocide niet meer afhankelijk van de vervolging en veroordeling van bepaalde verdachten. In de onderzoeksfase van een vervolging, zelfs als de namen van verdachten nog niet zijn bekendgemaakt, kunnen slachtoffers zich al melden voor deelname aan de voorprocedure. Tijdens het proces komen alleen die personen voor participatie in aanmerking die slachtoffer zijn van de delicten die in de aanklacht zijn geformuleerd. Zij komen in beginsel voor schadevergoeding in aanmerking. Echter, het *Victims Trust Fund*, dat aan het ICC is gehangen, kan ook veel grotere groepen slachtoffers tegemoetkomen, bijvoorbeeld door de wederopbouw van dorpen te financieren. Vereist is daarvoor niet dat de dorpen zijn verwoest door degenen die terechtstaan. Bovendien zijn er verschillende eenheden in de organisatie van het ICC die – los van de gevoerde processen – voorlichting en informatie geven over het ICC en overleg voeren over mogelijkheden tot verzoening en reparatie.

Het ICC vertoont alle verschijnselen van de herstelideologie, die zich na de overspannen verwachtingen van het strafrecht van de jaren tachtig en begin jaren negentig heeft ontwikkeld.⁶ Het feit

6 Voor een uitstekende beschrijving van deze recente ontwikkelingen in het denken over het strafrecht: Gutwirth en De Hert, 2002. Zij noemen het herstelrecht zelfs een paradigma, wat mij te veel eer lijkt. Hans Boutellier heeft in *Justitiële verkenningen*, nr. 5, 2006 de achterliggende maatschappelijke, culturele en criminologische ontwikkeling beschreven aan de hand van sociologen en criminologen als Presdee, Garland en Dalrymple.

dat de positie van slachtoffers bij het ICC niet of nauwelijks wordt geproblematiseerd valt goed te begrijpen als men zich realiseert dat het internationaal humanitair recht bij het ICC weliswaar de gedaante aanneemt van een echte strafrechtelijke procedure, maar dat de voedingsbodem ligt in de mensenrechten. Het zijn mensenrechtenjuristen en -activisten die aan de wieg van het ICC stonden. Het zijn mensenrechtelijke doelen die zij nastreven. Niet alleen is het daardoor voor velen vrijwel onmogelijk het ICC als iets anders dan een instrument tot het implementeren, handhaven en afdwingen van mensenrechten te zien, het heeft het ICC ook ingebed in een zachte context van theorieën en praktijken van de mensenrechten. Daarmee is de mensenrechtenethiek de aansturing van een strafrechtelijk instituut geworden.

Repressie als preventie: van slachtofferisme naar veiligheidspopulisme

Helaas is de ontwikkeling naar een veiligheidspopulisme nog veel sneller gegaan dan ik had verwacht. De beschrijving van die ontwikkeling is nog niet eens zo simpel. Men kan een aantal bewegingen ontwaren die schijnbaar tegengesteld zijn, maar uit dezelfde bron blijken voort te komen. Daarbij denk ik onder meer aan de gelijktijdige toename van het beroep op het strafrechtstelsel en de kritische afwijzing ervan, omdat het niet 'helpt'.

Was aanvankelijk de generaalpreventie een belangrijke doelstelling van het strafrecht, de generaalgenoegdoening kwam daarvoor in de plaats. Dit is misschien wel de meest fundamentele omslag in het denken over het strafrecht. Leo Polak waarschuwde in zijn *Zin der vergelding* al voor de onbeperktheid van de generaalpreventie (Polak, 1947). De eis van generaalgenoegdoening is per definitie onbeperkt, de mateloosheid in de overtreffende trap.⁷ Naast het directe slachtoffer van een delict moest ook de omgeving, eigenlijk liefst iedereen die meeliep in een witte mars of daar op televisie getuige van was, zich bevredigd voelen door het juridisch ingrijpen. De pretentie van een generaalgenoegdoening doet een verder-

7 Dit thema heb ik verder uitgewerkt in mijn college *Straffen zonder doel*, Studium Generale Groningen, 2 februari 2004.

gaand verlangen naar herstel en veiligheid ontbranden. De aan het slachtofferschap – en aan het plaatsvervangende slachtofferschap dat in het Engels *victimhood by proxy* wordt genoemd – ontleende identiteit is een vloeiende, wisselende en geleende identiteit die zich al te gemakkelijk in een moorddadige identiteit kan ontwikkelen, zoals Amin Malouf beschreef.

Daarnaast verschaftte het slachtofferisme de voedingsbodem voor een criminaliteitsbestrijding waarbinnen preventie steeds belangrijker en repressiever werd. Een voorbeeld. Op 7 maart van dit jaar nam de Franse senaat de ‘Wet op de Preventie van criminaliteit’ aan. Deze wet staat geheel in het teken van ‘de strijd tegen de onveiligheid’. Onder het eufemisme ‘preventie’ gaat pure repressie schuil. Instanties die in direct contact staan met burgers, zoals het maatschappelijk werk, onderwijs en psychiatrie, moeten rapporteren aan de burgemeester als zij in de privésfeer, vooral in gezinnen, tekenen ontwaren van maatschappelijke problemen. Veel meer dan de uitbreiding van het klassieke strafrechtelijk arsenaal, zoals het toepassen van volwassenenstrafrecht op minderjarigen en snelrecht, illustreert deze wet een beweging van het strafrechtstelsel naar het bestuur. Hulpverleners moeten hun beroepsgeheim tegenover de lokale burgemeester – en wie Frankrijk een beetje kent, weet dat de kwaliteit van die lokale bestuurders vaak een aanfluiting is – laten varen. Moeilijkheden op school, sociale of opvoedingsproblemen in gezinnen en problemen met de geestelijke gezondheid moeten worden gerapporteerd. De burgemeester treedt vervolgens op als rechtsprekende instantie. Hij beoordeelt of een persoon of gezin in aanmerking komt voor een berisping, het oproepen van ouders vanwege hun ouderlijke aansprakelijkheid, het intrekken van kinderbijslag, sancties in de uitkeringensfeer of taakstraffen. Niet in werkgelegenheid, huisvesting, leefomgeving, onderwijsbeleid en gezondheidszorg wordt de voedingsbodem gezocht voor integratie en sociaal gedrag. Nee, door sancties en sociale repressie zullen ‘onveilige’ situaties worden aangepakt. Het uitgangspunt is dat ieder mens zelf verantwoordelijk is voor zijn of haar maatschappelijke tegenspoed.⁸ Uit de discussie rond deze wet blijkt dat men

8 Op internet is het commentaar van Evelyne Sire-Marín (rechter-commissaris en lid van de Syndicat de la Magistrature in Frankrijk) op deze wet te vinden. Tijdens het Colloquium van 17 juni 2006 ‘pas de zéro de conduite pour les enfants de trois ans’ hield zij de inleiding *L’obsession sécuritaire comme paradigme des dernières lois pénales, sanitaires et sociales; l’exemple du projet de loi ‘prévention de la délinquance’*.

mikt op de onderklasse, op de moslimgezinnen, de armen en buitengesloten. Uiterlijke kenmerken als kleding kunnen aanleiding zijn tot ‘verdenking’ en rapportage aan de burgemeester.

De Amerikaanse en Engelse afbraak van het rechtssysteem heeft al helemaal geen nadere beschouwing, zo openlijk worden daar beschermende regels afgeschaft en geschonden. Maar ook in Nederland zijn er al minstens vijf wetswijzigingen doorgevoerd die in het belang van de terrorismebestrijding afbreuk doen aan de bescherming van de rechten van de verdachte en dus van het evenwicht in de strafprocedure (zie Prakken, 2004a en 2004b; Böhler, 2004). Daarbij valt op dat een verschuiving plaatsvindt van de controleerbare procedure van het strafrecht naar het onzichtbare domein van de geheime diensten, het diplomatiek overleg en het bestuur. Informatie uit marteling verkregen, vindt ongecontroleerd haar weg naar het strafproces. ‘Bevriende’ geheime diensten worden niet aan de tand gevoeld over de wijze van verkrijging van ‘bewijs’. De garanties van diplomaten dat materiaal niet uit marteling afkomstig is, worden nog steeds in beginsel geaccepteerd.⁹ Toen Condoleezza Rice onze Minister van Buitenlandse Zaken verzekerde dat er geen *rendition flights* naar Europese bestemmingen hadden plaatsgevonden werd dat voor waar aangenomen. Enige weken later al bleek zij zonder meer onwaarheid te hebben gesproken.

De mensen die nu het doelwit zijn van de nieuwe repressiewetgeving worden niet tot slachtoffers bestempeld, maar gezien als bedreiging van de veiligheid. Ook in ons land wordt de groep Marokkanen die leven zonder werk, in kleine huizen, met vaak immense psychische problemen het slachtofferschap ontzegd. De ressentimenten van de blanke autochtone bevolking tegenover de zogeheten allochtonen zijn vele malen groter dan de wrok van deze laatsten tegenover de westerse wereld, aldus Joop de Jong, hoogleraar geestelijke gezondheid en cultuur en medisch directeur van de GGD in Amsterdam tijdens een bijeenkomst over ‘de Marokkaanse onderklasse’.

De Jong beschreef hoe in de laatste trend – op modieuze wijze terug te vinden in het boekje *Het Marokkanendrama* van Fleur Jurgens –, Marokkanen worden aangesproken op hun ‘genen’ – ze zijn achterlijk, misbruiken vrouwen, ontbijten niet met hun kinderen, nemen geen verantwoor-

9 Zie Adviesraad Internationale Vraagstukken. *Terrorismebestrijding in mondiaal en Europees perspectief*. Advies no. 49, september 2006 en Interim-advies over het folterverbod. Briefadvies no. 22, december 2005.

delijkheid voor hun kinderen – en op hun ‘vrije wil’ – als ze zich zouden inspannen hebben ze werk en opleiding en behuizing voor het kiezen. Slachtoffers zijn leuk en handig zolang de samenleving er belang bij heeft, zolang ze beheersbaar zijn en zolang er mooie instituten, hoogleraarschappen, onderzoeksprojecten en tribunalen mee kunnen worden gerechtvaardigd. En intussen vindt tussen slachtofferchap, identiteit en verantwoordelijkheid een stoelendans plaats, die verwarrend is en desastreus kan aflopen.

Nog even terug naar de vroege jaren negentig. Van *ultimum remedium* werd het strafrecht panacee. Onder het mom van de mondigheid van het slachtoffer werd het systeem ingezet dat de minste ruimte laat voor het slachtoffer. De *grande dame* van het Franse strafrecht en internationaal recht Mireille Delmas-Marty (1994, p. 25) had het over de ‘onweerstaanbare promotie van het slachtoffer’, en Garapon en Salas (1996, p. 16) over de ‘het binnendringen door het slachtoffer’ in het strafrechtssysteem, terwijl begrippen als ‘slachtoffercultuur’ en ‘klaagcultuur’ algemene bekendheid kregen. Al in 1994 voorzag Delmas-Marty hoe het strafrecht in toenemende mate preventief zou gaan ingrijpen in het leven van individuen. Zij waarschuwde voor de ‘culpabilité à la dangerosité’, waarbij zij dacht aan terroristen, seksuele delinquenten en risicobuurtten; alsof ze dit schreef anno 2007.

Er ontstond een geheel nieuw strafrechtelijk landschap waarin solidariteit met het slachtoffer het uitgangspunt was geworden. Paul Ricoeur constateerde in 1995 in *Le Juste* nog optimistisch: ‘We mogen tevreden zijn met de evolutie in zoverre dat een belangrijke morele deugd op deze wijze wordt gehandhaafd – te weten, die van de solidariteit, die stellig meer achting verdient dan de meer utilitaristische waarde van de veiligheid.’¹⁰ Ricoeur was echter ook toen al enigszins verontrust over de rol die de slachtoffers op zich zouden nemen in de verschuiving van solidariteit naar veiligheid. Hij ontwaarde een ‘pervers’ effect. Het onder ogen zien van de risicomaatschappij leidde tot solidariteit met slachtoffers, maar naarmate de solidariteit met slachtoffers meer de norm werd, nam het belang toe de sfeer van de risico’s uit te breiden. Het hek was van de dam. Slachtoffers hadden recht op schadevergoeding ook als er geen schuldige valt aan te wijzen. Dan moet de staat of de verzekeringsmaatschappij de schade maar herstellen of vergoeden.

10 Door mij vertaald uit de Engelse vertaling: Ricoeur, 2000, p. 25 e.v.

Echter, als alles risico is en er geen verantwoordelijkheid meer lijkt te zijn, gaat de angst overheersen. De angstige burger kan niet zonder verantwoordelijken, en eigenlijk wil hij het liefst schuldigen zien. Ricoeur: 'Het is alsof de vermeerdering van momenten van victimisatie aanleiding vormt voor een proportionele toename van wat wij met reden een sociale opleving van de beschuldiging mogen noemen. De paradox is immens: in een samenleving die spreekt van solidariteit, uit een weloverwogen zorg voor een filosofie van het risico, vormt de rancuneuze zoektocht naar een verantwoordelijke het equivalent van het herintroduceren van de schuldigverklaring van de veroorzakers van de aangerichte schade'.

Kortom, waar wellicht eens solidariteit met zwakken een kans had, overheersen nu de haatdragende beschuldigingen. Het traditionele strafrecht wordt daarbij terzijde geschoven voor een veel ondoorzichtiger preventierecht. Camera's en internetcontroles, het doorbreken van het beroepsgeheim, veiligheidscontroles en het doorgeven van passagierslijsten en banktransacties, richten zich op de burger als bron van gevaar, als vijand.

Ricoeur neemt overigens nog een subtieler effect waar: als de idee van het risico opschuift in de richting van kans of lot, dan mag men aannemen dat er geen enkele beslissing aan ten grondslag heeft gelegen. En dat is onverdraaglijk. Daarmee is de neerwaartse spiraal naar het veiligheidspopulisme definitief ingezet. En zo zagen we hoe in het recht de schuldvraag het aflegde tegen de risicovraag, maar dat op het morele vlak het begrip verantwoordelijkheid een 'verbijsterende proliferatie' – Ricoeur's woorden – vertoonde.

David Garland beschrijft kort en krachtig nog een paradox (Garland, 2001, p. 173). 'De politieke cultuur van de misdaadbeheersing neemt inmiddels als vanzelfsprekend aan dat de staat een geweldige aanwezigheid zal hebben, terwijl men tegelijkertijd beweert dat deze aanwezigheid nooit genoeg zal zijn. De paradoxale uitkomst is dat de staat zijn punitieve macht uitbreidt en in toenemende mate de ontoereikende aard van zijn soevereine strategie erkent.' Inmiddels is de staat zover dat hij niet langer het monopolie opeist voor het strafrechtssysteem voor de bestrijding van criminaliteit en de garantie van veiligheid. Garland laat zien hoe een verbond is gesloten met instituten buiten het strafrecht, zowel bestuurlijke als particuliere. In *The therapeutic state* beschrijft James Nolan (1998) deze vlucht naar buiten. Hij toont een staat waarin de 'imperial self', de 'saturated self', de 'unencumbered self', the 'emotivist self' en de 'authentic

self' centraal zijn komen te staan. Het is een huiveringwekkende wereld waarin individuen primair bezig zijn met het opbouwen van eigenwaarde en zelfverwerkelijking en waarin waarheid alleen langs de route van de emotie en niet die van de ratio kan worden bereikt. Na een lange tocht door de instituties van de therapeutische staat – de Verenigde Staten – komt hij tot de conclusie dat 'de subjectieve, op de "zelf" gerichte aard van het therapeutische model geen afdoende verklaring verschafft voor dood en lijden zoals de culturele manifestaties van de protestante religie dat eens deed. Hoe, zo kan men zich afvragen, kan een dergelijke oriëntatie een effectieve basis verschaffen voor een nieuwe vorm van burgerlijke solidariteit. De therapeutische nadruk op de gevictimiseerde en emotionele belangen van het "zelf" zijn in aanleg anti-communaal'. Nolan constateert dat een bron van legitimering nog niet noodzakelijkerwijze een solidariteit opbouwende kracht behoeft te zijn. En bovendien wijst hij op zijn beurt op een paradox. De beoefenaars van de therapeutische beroepen en de rechters die naar mediators en therapeuten verwijzen, verkeren veelal in de veronderstelling dat zij een 'zachte' aanpak voorstaan. Velen van hen zijn oprecht betrokken bij de slachtoffers en daders die nu niet als crimineel of slachtoffer van criminaliteit, maar als te behandelen en te herstellen of te genezen individuen worden gezien. Dat hun inspanningen onderdeel zijn van een systeem van beheersing, en volgens Nolan zelfs van dwang, zien zij niet. Dat door deze ontwikkelingen fundamentele inbreuken op de burgerlijke vrijheden – kunnen – worden gemaakt, leidt nog te weinig tot verontrusting.

Literatuur

Badiou, A.

De ethiek; essays over het besef van het kwaad

Utrecht, 2005

Bauman, Z.

Liquid fear

Cambridge, 2006

Böhler, B.

Crisis in de rechtstaat; spraak makende zaken

Amsterdam/Antwerpen, 2004

Boutellier, H.

De veiligheidsutopie; hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf

Den Haag, 2002

Boutellier, H.

Fataal vitaal

Justitiële verkenningen, 32e jrg., nr. 5, 2006

Delmas-Marty, M.

Pour un droit commun
Parijs, 1994

Garapon, A., D. Salas

La république pénalisée

Parijs, 1996

Garland, D.

The culture of control; crime and social order in contemporary society

Chicago, 2001

Gutwirth, S., P. de Hert

Grondslagentheoretische variaties op de grens tussen het strafrecht en het burgerlijk recht; perspectieven op schuld-, risico- en strafrechtelijke aansprakelijkheid, slachtofferclaims, buitengerechtelijke afdoening en restorative justice

In: *De weging van 't Hart; idealen, waarden en taken van het strafrecht*, Deventer, 2002

Hardi, C.

The mental health of Kurdish women between the clash of cultures

Kent University, 2005

Nolan, J.L.

The therapeutic state; justifying government at century's end

New York, 1998

Polak, L.

De zin der vergelding

Amsterdam, 1947

Prakken, E.

Terrorisme en het strafproces
Strafblad, 2004a, p. 228-236

Prakken, E.

Naar een cyclopisch (straf)recht
Nederlands juristenblad, 2004b, p. 2338-2344

Ricoeur, P.

The just

Chicago, 2000

Schuilenburg, M.

De kracht van een revolutie; mensenrechten en democratie

In: R. de Brabander (red.), *Het uur der waarheid; Alain Badiou – revolutionair denker*, Kampen, 2006

Torpey, J.

Making whole what has been smashed

Harvard University Press, 2006

Verrijn Stuart, H.M.

Via onschuld naar macht; slachtoffers in het strafproces

Justitiële verkenningen, 20^e jrg., nr. 2 1994, p. 94-115

Verrijn Stuart, H.M.

Is daar iemand, iemand, iemand ...? Over vergeving en identiteit in de context van het strafproces

Justitiële verkenningen, 29^e jrg., nr. 5, 2003, p. 19-31

Verrijn Stuart, H.M.

Het internationaal Strafhof en de rol van slachtoffers

Justitiële verkenningen, 32^e jrg., nr. 4, 2006, p. 88-107

Žižek, S.

Human rights and its discontents

Lezing gehouden op 16 november 1999 aan het Bard College
NY State

Summaries

Justitiële verkenningen (Judicial explorations) is published nine times a year by the Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice in cooperation with Boom Juridische uitgevers. Each issue focuses on a central theme related to judicial policy. The section *Summaries* contains abstracts of the internationally most relevant articles of each issue. The central theme of this issue (nr. 3, 2007) is *Victimology, victims and society*.

Victimology; its history and state of the art

J.J.M. van Dijk, M.S. Groenhuijsen and F.W. Winkel

The article goes into the history of victimology and analyses the developments of this academic field up until now. It becomes clear how much the ideas of the founding fathers of victimology like Hans von Hentig and Benjamin Mendelsohn have been influenced by their experiences in the Second World War. In the beginning much emphasis was put on the question on how much victims were to blame themselves for the crime they had become a victim of. Later, attention shifted to giving more help to victims and trying to get a better understanding of them and their needs, for example through victim surveys. The authors also address how victimology as a multi disciplinary science is related to mono disciplines like psychology and sociology. The authors also briefly refer to the discussions on the exact boundaries of the science of victimology and to the question if a limitation to victims of criminality only is desirable.

The spiral of shame and violence

M. Groen

This article focuses on the spiral of shame and violence in relationships between couples. Unacknowledged alienation and shame lead to violence. Following the psychoanalyst Lewis (1971), in our society anger is mostly repressed because of feelings of shame. Pride and shame are closely related with the structure and processes of social bonds. When a social bond is threatened, violent emotions and behaviour will arise. Breaking patterns of violence will only be possible if attention is given to – mostly hidden – emotions of shame of both perpetrator and victim. The author also goes into the differences between guilt and shame and discusses the available knowledge on

this subject derived from the field of forensic psychiatry, and focuses on the typology of the perpetrator designed by Dutton. Finally, the author discusses the perspectives of this approach for family therapy and judicial punishment.

What does the victim want?

A. ten Boom and K.F. Kuijpers

Empirical research into the needs of victims of crime has been conducted world-wide since the seventies. In this article, the authors argue why it is important to get to know these victim needs and to take them into account. A brief overview of needs frequently expressed by victims is provided, ranging from nothing or almost nothing to various needs regarding the procedure and outcome of the case. Subsequently, the authors discuss if meeting the needs of victims of crime increases their satisfaction and – perhaps more importantly – if they benefit from it in terms of recovery. Empirical research into the first area shows mixed results. Furthermore, little research has been conducted with respect to the essential elements leading to recovery. The authors conclude by pointing out some interesting future research questions.

Maintaining law by victim-offender-mediation

J. Blad

In this article it is argued that recent policy-developments with regard to mediation in penal matters are not in conformity with par. 10 of the Frame-decision of the European Union of 2001 with regard to the status of the victim in criminal procedures. Official policy decisions are discussed in comparison to a statement of Principles for mediation in penal matters, drafted by an informal platform on the basis of international documents regarding mediation in criminal law. It is argued that both the legality and the legitimacy of penal mediation are served by clear, legislative decisions about the categories of offences in which an agreement, reached through mediation, can take influence on the way criminal justice deals with the offence and the offender. Victims, offenders and society must be able to understand and accept the new practices of penal mediation as a method of upholding the norms of the criminal law.

The standing of victims in criminal proceedings; the implementation of the European Framework Decision

M.S. Groenhuijsen and A. Pemberton

In the past twenty years international bodies like the United Nations and the Council of Europe have developed various soft-law instruments to improve the position of victims of crime. The European Union Framework decision on the standing of victims in criminal proceedings of 15 March 2001 was a milestone in the sense that this was the first international hard law instrument. In this article the authors review the implementation of the Framework decision. Attention is paid to its development and results, with particular emphasis on the way that the European Commission gauges compliance with the requirements of the Framework decision. The authors conclude that the Framework decision has had a (positive) impact on the position of victims throughout the European Union, but that the results are not different in a qualitative sense from those of earlier soft law instruments.

From victimism to security populism

H. Verrijn Stuart

In this article the author connects two different developments in society, thereby using the insights of contemporary philosophers like Badiou, Garland and Žižek. The extensive attention given to victims and human rights in society and (international) penal law since the end of the eighties of the last century, has functioned as a legitimization of a preventive safety policy in which governments – making use of the threat of terrorism – introduce more repressive laws all the time. The thinking on victims has also – both internally as well as worldwide – led to large groups of civilians embracing some kind of victimhood, demanding that their safety be guaranteed. Also under the influence of secularisation in western societies, the notion of the inevitability of human suffering has made room for a bitter search for ‘those responsible’ and ‘culprits’, which has undermined solidarity in society and which considers poor parts of the population as risk factors in the first place.

Onderstaande internetsites hebben betrekking op het thema van dit nummer van *Justitiële verkenningen*. De onderstaande, uiteraard niet uitputtende selectie werd gemaakt door mw. Karla van Leeuwen die als webhost van www.victimology.nl verbonden is aan Intervict, Universiteit van Tilburg. Onderstaande informatie is ook te raadplegen op de website van het WODC, www.wodc.nl via de buttons 'publicaties' en 'Justitiële verkenningen'. In de rubriek 'Internetsites' kunt u doorklikken naar de gewenste website.

http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/criminal/victims/doc_criminal_victims_en.htm

Crime victims in the European Union standards and action (Virtual Document Centre for the European Union area of freedom, security and justice). Op deze site treft men onder andere aan EU-wetgeving en voorstellen op het terrein van slachtoffers.

www.euforumrj.org/homepage.asp

Site van het European Forum for Restorative Justice. Dit Forum is een bron van informatie over de herstelrechtbeweging in Europa in het bijzonder. De Forum Newsletter volgt de ontwikkelingen in praktijk, onderzoek, beleid en wetgeving in en buiten Europa. Tevens biedt de organisatie een platform voor praktijkmensen, academici en beleidsmakers die geïntereiseerd zijn in de uitwisseling van gedachten en ervaring en op zoek zijn naar wederzijdse steun in het ontwikkelen van herstelpraktijken.

www.euvictimservices.org

European Forum for Victim Services (EFVS) is een overkoepelende organisatie voor de nationale, niet-gouvernementele slachtofferhulporganisaties in Europa. Op de website vindt u ledenorganisaties, policy statements en de EFVS Newsletter.

www.kindermishandeling.info

Site van het Expertisecentrum Kindermishandeling. Via deze website stelt het Nederlands Jeugdinstituut informatie beschikbaar over de achtergronden en aanpak van kindermishandeling. Doel van deze site is beroepskrachten, overheden en beleidsmakers te stimuleren en toe te rusten om kindermishandeling binnen het gezin waar

mogelijk te voorkomen of anders tijdig te signaleren en effectief te bestrijden.

www.fondsslachtofferhulp.nl

Doelen van het Fonds Slachtofferhulp Nederland zijn: financiële ondersteuning van initiatieven op het gebied van de hulpverlening aan slachtoffers, voorlichting en de bevordering van samenwerking binnen het werkveld van de slachtofferhulpverlening.

www.huiselijkgeweld.nl

De internetsite van het Ondersteuningsprogramma Huiselijk Geweld van MOVISIE (voorheen TransAct) kwam tot stand in opdracht van het ministerie van Justitie. De site is bedoeld voor instanties en personen die op enigerlei wijze betrokken zijn bij de aanpak van huiselijk geweld. Op de site is info te vinden met betrekking tot: landelijk beleid, gemeentelijk beleid, wet- en regelgeving, interventies, publicaties.

www.tilburguniversity.nl/intervict/

Het International Victimology Institute Tilburg (Intervict, Tilburg University) is een kennisinstituut op het gebied van de victimologie. Het instituut houdt zich bezig met de rechten van slachtoffers en de maatschappelijke en psychologische aspecten van slachtofferschap. De doelstelling van Intervict is het ontwikkelen en implementeren van een grootschalig interdisciplinair onderzoeksprogramma. Het onderzoeksprogramma is te vinden onder: www.tilburguniversity.nl/intervict/research/researchprogramme/

www.victimology.nl

International Victimology Website (IVW). Het doel van deze website is het bevorderen van de implementatie van slachtofferrechten door het verzamelen en verspreiden van kennis omtrent relevant onderzoek en beleid wereldwijd. Alhoewel Engels de voertaal is, biedt de website veel informatie in andere talen. Intervict heeft het beheer van IVW in 2006 overgenomen van het WODC. Op de website treft men aan: internationale, regionale en nationale wetgeving en beleid op het terrein van slachtoffers van criminaliteit en machtsmisbruik, best practices, systematic reviews, onderzoek, grijze literatuur en websites. De inhoud bestrijkt 77 thema's over 75 landen.

www.justitie.nl/onderwerpen/criminaliteit/slachtofferzorg/

Deze website, het digitale handboek Slachtofferzorg, is bedoeld voor professionals: diegenen die met slachtoffers werken. De Nieuwsbrief Slachtofferbeleid www.justitie.nl/onderwerpen/criminaliteit/slachtofferzorg/nieuwsbrieven/ wordt maandelijks verspreid en is bedoeld om betrokkenen bij het slachtofferbeleid op de hoogte te houden van ontwikkelingen.

www.schadefonds.nl

Site van het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Het Schadefonds is opgericht om slachtoffers van misdrijven een eenmalige compensatie van geleden schade uit te keren.

www.slachtofferhulp.nl

Site van Slachtofferhulp Nederland. Slachtofferhulp Nederland geeft steun op praktisch, juridisch en emotioneel gebied na een misdrijf of verkeersongeluk. De organisatie streeft verder naar kennisontwikkeling op het gebied van slachtofferschap en aanverwante terreinen en op grond daarvan naar maatschappelijke beïnvloeding.

www.tokiwa.ac.jp/~tivi/index_e.html

Website van het Tokiwa International Victimology Institute (TIVI, Tokiwa University, Japan). Dit onderzoeks- en trainingscentrum ondersteunt gouvernementele en niet-gouvernementele organisaties in Japan en andere landen. TIVI publiceert *The international perspectives in victimology*, een peer-reviewed academisch tijdschrift (alleen verkrijgbaar in printversie).

www.unodc.org/unodc/en/crime_cicp_standards.html

Website van het UN Office on Drugs and Crime (UNODC). Op deze site vindt u op UNODC 'Standards and Norms'-pagina, VN-waarden en -normen voor criminaliteitspreventie en justitie. Wetgevers en beleidsmakers raadplegen deze waarden en normen ten behoeve van het ontwikkelen van nationale wetten en beleid, onder andere op het terrein van slachtoffers.

www.vaonline.org

Website van Victim Assistance Online (VAO). Deze informatiebron voor slachtofferzorg en victimologie beheert listservs (een specifieke

electronische mailing list-softwareapplicatie) en faciliteert een international uitwisselingsprogramma voor mensen werkzaam in slachtofferzorg. Deze van oorsprong Canadese website is overwegend in het Engels. Men treft er onder andere aan: The Victim Assistance Online Link Directories, The Victim Assistance International listserv, The Victim Assistance Canada listserv, The Victim Assistance Research listserv, International Victim Advocate Exchange Project; documenten en links naar websites op een aantal thema's rond slachtoffers.

www.worldsocietyofvictimology.org

Site van de World Society of Victimology (WSV). Deze organisatie bevordert onderzoek, slachtofferzorg en bewustwording van de problemen van slachtoffers van criminaliteit en machtsmisbruik. *The victimologist*, de WSV Newsletter, houdt leden en niet-leden op de hoogte van WSV-activiteiten en wereldwijde ontwikkelingen op het terrein van slachtoffers: www.worldsocietyofvictimology.org/publications.html#policy

www.wodc.nl

Website van het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum (WODC), het wetenschappelijk kenniscentrum van het Ministerie van Justitie. Doel van het centrum is door middel van uitvoeren en uitbesteden van onderzoek, advisering en kennisverspreiding het op het brede veld van Justitie versterken van justitiebeleid. De website biedt toegang tot alle (onderzoeks)publicaties van het WODC en alle publicaties van door het WODC uitbesteed of gesubsidieerd onderzoek.

Hieronder een greep uit afgerond en lopend onderzoek dat door of in opdracht van het WODC is/wordt verricht.

Afgerond onderzoek:

www.wodc.nl/images/FS06-19_volledige_tekst_tcm11-132231.pdf

Boom, A. ten

Recent slachtofferonderzoek

2006

www.wodc.nl/images/1335_volledige_tekst_tcm11-127663.pdf

Hissel, S.C.E.M, M. Jansen, J.E. Soethout en E. Tromp

Procesevaluatie slachtoffer-dadergesprekken

2006

www.wodc.nl/images/1334_volledige_tekst_tcm11-132107.pdf

Kool, R.S.B., R.C. Passier en A. Beijer

Evaluatie Implementatie schriftelijke slachtofferverklaring

Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen (UU),

WODC, 2006

www.wodc.nl/images/1073_volledige%20tekst_tcm11-104506.pdf

Koolen, I., Heide, M. van der en A. Ziegelhaar

De tevredenheid van slachtoffers van misdrijven met de slachtofferzorg; eindrapport

WODC, 2005

www.wodc.nl/images/1450_volledige_tekst_tcm11-142550.pdf

Winkel, F.W., A.C. Spapens en R.M. Letschert

Tevredenheid van slachtoffers met 'rechtspleging' en slachtofferhulp; een victimologische en rechtspsychologische secundaire analyse

Intervict, WODC, 2006

Journal

Het WODC op internet:

www.wodc.nl

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie is via internet bereikbaar. Het WODC is een kenniscentrum op justitieel terrein dat een wetenschappelijke bijdrage levert aan de ontwikkeling en de evaluatie van justitiebeleid. Op de WODC-site is de volgende informatie te vinden:

1. Zoeken op onderwerp
  - trefwoord ABC (zoeken op standaard trefwoorden);
  - onderwerpsgebieden.
2. Publicaties
  - jaaroverzichten van alle rapporten (inclusief uitbesteed) en *Justitiële verkenningen*;
  - uitgebreide samenvattingen en volledige teksten (in PDF) beschikbaar bij vrijwel alle publicaties;
  - aanpak criminaliteit (elektronische publicatie van het WODC en het Openbaar Ministerie over interventie- en preventiestrategieën inzake diverse criminaliteitsproblemen).
3. Onderzoek
  - overzichten van lopend en afgesloten onderzoek (inclusief uitbesteed onderzoek);

- onderzoeksprogramma;
  - monitoren en prognoses;
  - procedure uitbesteed onderzoek.
4. Cijfers en prognose
    - criminaliteit en rechtshandhaving (teksten en tabellen).
  5. Informatiedesk
    - bibliotheek;
    - bronnengids 'Het criminaliteitsvraagstuk'.
    - congressenlijst;
    - opmerkelijk op tv;
    - veelgestelde vragen;
    - ik heb een vraag (vraagformulier informatiedesk).
  6. Over het WODC (onder andere nieuwsberichten, organisatiestructuur, medewerkerslijst, vacatures, jaarbericht, commissies en werkgroepen).

Voor vragen over producten en diensten van het WODC kunt u terecht bij de WODC-informatiedesk (zie: rubriek 'Informatiedesk/Ik heb een vraag' op www.wodc.nl).

Hans van Netburg
(redacteur WODC-site)
tel.: 070-3 70 69 19
fax: 070-3 70 79 48
e-mail: c.j.van.netburg@minjus.nl

WODC-thesaurus ‘Het criminaliteitsvraagstuk’ (3e herziene uitgave, 2003)

Het WODC heeft de derde herziene versie van de WODC-thesaurus beschikbaar gemaakt op de website van het WODC. Deze gestructureerde standaard trefwoordenlijst inzake het criminaliteitsvraagstuk bestrijkt de volgende terreinen: criminologie, criminaliteitspreventie, delicten/criminaliteitsvormen, justitiële organisatie, politie, slachtoffers, strafrechtspleging, strafstelsel, gevangeniswezen, reclassering en vreemdelingen. Als extra hulpmiddel is ook een nieuwe uitgave van de geografische thesaurus beschikbaar. De beide thesauri zijn te vinden op de WODC-site (www.wodc.nl) via de knop ‘publicaties’ en de subknop ‘Cahiers’, kies vervolgens het jaar 2003. Tevens is de gedrukte versie in een beperkte oplage gratis beschikbaar op aanvraag per e-mail: e.nijman@minjus.nl.

Themanummers *Justitiële verkenningen*

Regelmatig worden, bijvoorbeeld ten behoeve van het onderwijs, grote aantallen exemplaren van *Justitiële verkenningen* nabesteld. Voor de bepaling van de oplage is

het wenselijk vroegtijdig op de hoogte te zijn van de mogelijke vraag. Om die reden geven wij, onder voorbehoud, de thema’s die de redactie op dit moment in voorbereiding heeft. Over de inhoud van de nummers kan met de redactie contact worden opgenomen. Ook personen die een bijdrage willen leveren aan een van de aangekondigde nummers wordt verzocht contact op te nemen met de redactie.

JV4, 2007, juli: Detentie

JV5, 2007, augustus: Veiligheid in de lucht

JV6, 2007, september: De rechter als ketenpartner

Congressen 2007

24 mei

Allochtonen en integratie; de Integratiekaart brengt ontwikkelingen in de samenleving in beeld

24 mei

Veilig Ondernemen

30-31 mei

Van probleemwijk naar prachtwijk

7 juni

16 miljoen bemiddelaars; weg van het strafrecht

8 juni

Wet OM-afdoening en bestuurlijke boete

14 juni

NVK Marktdag

18 juni
Young and rebellious; how idealism can lead to fanaticism (vooraankondiging)

22 juni
Methoden en technieken van criminologisch onderzoek

27 juni
Eergerelateerd geweld

28-29 juni
Mozaïek van culturele criminologie

28 juni
Hague Joint Conference on Contemporary Issues of International Law – 2007: Criminal Jurisdiction 100 Years After the 1907 Hague Peace Conference

27 augustus
Research on crime & law enforcement: progress and prospects

2 september
Opsporingsdiensten: verzelfstandiging of integratie?

1 november
De politieke bedrijfscultuur

Hieronder volgen beschrijvingen van bovenstaande congressen.

Allochtonen en integratie; de Integratiekaart brengt ontwikkelingen in de samenleving in beeld

De Integratiekaart – een samenwerkingsproject van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie

en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) – schetst een beeld van de positie van allochtonen op verschillende maatschappelijke terreinen, en van de ontwikkelingen daarin in de tijd. Tijdens dit seminar komen de volgende onderwerpen in onder andere parallelsessies en een forumdiscussie aan de orde: Is de doelstelling gehaald om de voortgang van economische, sociale en culturele integratie van diverse allochtone groepen te beschrijven? Geven de ontwikkelingen in het integratieproces of aanpassingen in het beleid reden tot andere accenten? Het nieuwe regeerakkoord geeft aan deze vragen extra relevantie. In dit seminar worden deze vragen vanuit een drietal perspectieven aan de orde gesteld: de tijdsdimensie in de beschrijving van het integratieproces (vooral door de cohorten te volgen); de ruimtelijke dimensie van integratie en de aggregatieniveaus van de beschrijving; de dimensie van beleid als belangrijkste gebruiker van de resultaten.
Informatie: www.wodc.nl/informatiedesk/bibliotheek/008Schoolbord/Seminar_Allochtonen_en_Integratie.asp
Datum: donderdag: 24 mei 2007, 12.00-17.30 uur
Plaats: Museum Naturalis, Leiden
Informatie en aanmelding: Ron van Kaam, r.van.kaam@minjus.nl

Veilig ondernemen

Het CCV organiseert op 24 mei 2007 het Congres Veilig Ondernemen 2007. Dit congres richt zich op iedereen die zich bezighoudt met veilig ondernemen: van ambtenaren tot individuele ondernemers. Tijdens het Congres Veilig Ondernemen 2007 komt concreet aan de orde hoe preventie van criminaliteit te verbeteren valt. In interactieve sessies, presentaties en debatten komen allerlei aspecten van veilig ondernemen aan bod: hoe kan interne criminaliteit worden aangepakt; wat zijn de trends en ontwikkelingen op het gebied van winkelcriminaliteitspreventie. Op de informatiemarkt zal informatie te vinden zijn over bijvoorbeeld privacybescherming en acquisitiefraude, over rampalen en productbeveiliging.

Datum: donderdag 24 mei 2007, 09.30-17.00 uur

Plaats: De Reehorst te Ede

Van probleemwijk naar pracht-wijk

Volgens het nieuwe kabinet moet de kracht van wijken, buurten en dorpen beter benut worden. Daarvoor moeten gemeenten, woningcorporaties, bedrijfsleven, politie, welzijnswerk en scholen het eens worden over doelen, geld en middelen. Alle bij dit project betrokken partijen ontmoeten elkaar tijdens dit congres. Kennis

is noodzakelijk, bijvoorbeeld over radicalisme. Daarom komen er naast betrokkenen bij wijkveiligheid ook experts vertellen over zaken als: Lonsdale jongeren; overheidsbeleid; hennepteelt; woonwagens; veiligheidsbeleving; burgerparticipatie.

Sprekers: Bas Jan van Bochove (CDA); Fred Teeven (VVD); Drs. Marco Zannoni (senior onderzoeker en adviseur, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement); Sander Flight (onderzoeker en adviseur, DSP Groep); Hans de Boer (voorzitter, Taskforce Jeugdwerkloosheid) en anderen.

Datum: 30 en 31 mei 2007

Plaats: Triavium Nijmegen

Informatie:

www.sbo.nl/E57015.htm

16 miljoen bemiddelaars; weg van het strafrecht

Hoe moet het verder wanneer iedereen eerst aanklager was en vervolgens allemaal rechter? Het institutioneel gezag verdwijnt. Omdat gezagsclaims als het ware zijn uitgedoofd, zal conflictbeslechting via andere wijzen gaan verlopen. Politie en justitie kunnen daar niets eigens meer aan toevoegen, hoogstens richten ze zich op bemiddeling of verzoening. In aanvulling gaan individuen zich indekken via (nieuwe) vrijwillige associaties, zoals vakbonden,

private beveiligingsbedrijven en verzekeringen. Juristen worden dan mediators. Of, wat minder verheven, makelaars. Conflictbemiddeling wordt pragmatischer, meer gericht op herstel in een privaatrechtelijke betekenis. Ook het strafrecht wordt zo een onrechtmatigedaadsrecht. Wat kan in deze ontwikkeling nog het richtsnoer voor een rechterlijk oordeel zijn? Is er eigenlijk nog wel toekomst voor publieke instituten als de politie en justitie? Met dr. John Blad (universitair hoofddocent strafrecht, Erasmus Universiteit Rotterdam), prof. mr. Ybo Buruma (hoogleraar straf(proces)recht, Radboud Universiteit Nijmegen (ovb)), mr. dr. Cees Schaap (forensisch accountant SBV Forensics) en stand-up comedians Maarten Swart, Matanja Pinto en Stijn Wiggers. Gespreksleiders: dr. Gijs van Oenen (Erasmus Universiteit Rotterdam) en mr. drs. Marc Schuilenburg (Vrije Universiteit Amsterdam).

Datum: 7 juni, 19.30-21.45 uur

Plaats: Bibliotheektheater, Hoogstraat 110, Rotterdam

Informatie en aanmelding: www.eur.nl/studium, tel.: 010-4081144

Organisatie: Studium Generale EUR i.s.m. Bibliotheek Rotterdam

Wet OM-afdoening en bestuurlijke boete

Tijdens dit congres staan de volgende onderwerpen op het programma: Wet bestuurlijke boete en OM-afdoening; rol van het Openbaar Ministerie; OM-afdoening: politie en gemeente hand in hand; boete bij bouwen en woning; bestuurlijke boete in de praktijk. Sprekers uit de politiek, het onderwijs en de advocatuur zullen spreken over deze onderwerpen.

Datum: 8 juni, 09.30-16.30 uur

Plaats: Holiday Inn, Leiden

Informatie en aanmelding: www.elseviercongressen.nl/showdocument.asp?DocID=3965&context=0&language=0, tel.: 070-4415744

NVK Marktdag 2007

Op 14 juni 2007 zal de Nederlandse Vereniging voor Kriminologie (NVK) haar jaarlijks congres organiseren. Het congres is bestemd voor iedereen die geïnteresseerd is in criminologische vraagstukken en vindt plaats in het Kamerlingh Onnes gebouw van de Rechtenfaculteit van de Universiteit Leiden. Op deze jaarlijkse marktdag is veel ruimte voor het uitwisselen van recente onderzoeksresultaten en discussie. In thematische sessies worden papers gepresenteerd. Op de website van de NVK

(www.criminologie.nl) staat nadere informatie over de verschillende sessiethema's. Voor inlichtingen kunt u contact opnemen met het congresorganisatiebureau Keynote (e-mail: nvkcongres@keynote.nl) of met de algemeen programmacoördinator, Anton van Wijk (e-mail: aphvanwijk@chello.nl). Voor actuele informatie over het congres kunt u terecht op de website van de NVK.

Voor aankondiging: Young and rebellious; how idealism can lead to fanaticism

Het symposium wordt georganiseerd door het Amsterdams Centrum voor Kinderstudies (ACK). Sprekers: Bernardine Dohrn, Bob de Graaff, Sadik Harchaoui, Doret de Ruyter. Voertaal is Engels. *Datum:* 18 juni 2007, 12.30-17.00 uur *Plaats:* Auditorium VU, Amsterdam *Inschrijving:* Vanaf 7 mei 2007 via de website: www.ack.vu.nl

Methoden en technieken van criminologisch onderzoek

In deze cursus wordt de noodzakelijke basiskennis bijgebracht met betrekking tot het opzetten en interpreteren van empirisch criminologisch onderzoek. Daarbij wordt een

combinatie gemaakt tussen algemene kennis van methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek en specifieke kennis met betrekking tot criminologisch onderzoek. Deze cursus gaat in op vragen als: Wat is, bij een gegeven onderzoeksdoel, de meest geschikte (kwalitatieve of kwantitatieve) onderzoeksmethode? Voor wat voor bijzondere vragen ziet een criminologisch onderzoeker zich gesteld? Wat is een goede manier van steekproeftrekking en hoe groot moet een steekproef zijn in kwantitatief en kwalitatief onderzoek? Tijdens de colleges zal de nadruk liggen op het kritisch beoordelen van empirisch onderzoek, meer dan op het zelf uitvoeren. Docenten: dr. Joanne van der Leun (universitair hoofddocent criminologie Universiteit Leiden); dr. Heike Goudriaan (universitair docent criminologie Universiteit Leiden); dr. Hendrien Kaal (universitair docent criminologie Universiteit Leiden); dr. Johan van Wilsem (universitair docent criminologie Universiteit Leiden). *Datum:* 22 juni 2007, van 10.00 tot 16.30 uur *Plaats:* Leiden *Informatie:* www.law.leidenuniv.nl/org/cleveringa/jpao/cursusaanbod/cursuskalender.jsp

Eergerelateerd geweld

Op dit congres komen de volgende onderwerpen aan de orde: Jaarlijks worden ongeveer honderd mensen slachtoffer van een vorm van eergerelateerd geweld, waarschijnlijk slechts het topje van de ijsberg; veel slachtoffers, vooral meisjes en vrouwen, durven uit angst of schaamte geen aangifte te doen; er bestaan bij hulpverlening, scholen, politie en overheid nog te veel misverstanden over de achtergronden en slachtoffers van eergerelateerd geweld; hulpverlening, scholen, politie en overheid weten vaak niet wat de signalen zijn, wat er aan preventie kan worden gedaan, hoe slachtoffers geholpen kunnen worden en wanneer naar elkaar kan worden doorverwezen. Daarnaast zal gesproken worden over de culturele achtergronden van eergerelateerd geweld, preventie op scholen, signalering, mogelijkheden van politie, voorbeeld succesvolle ketenaanpak, hulpverlening/opvang slachtoffers (zonder dat veiligheid hulpverleners in gevaar komt) en de visie van een politicus op deze problematiek.

Datum: 27 juni 2007

Plaats: WTC te Rotterdam

Informatie en aanmelding:

www.leidscongresbureau.nl/

toekomst, irene@

leidscongresbureau.nl

Mozaïek van culturele criminologie

In kringen van Nederlandse criminologen wordt tegenwoordig vaak over culturele criminologie gesproken. Wat in de Verenigde Staten en Engeland de laatste jaren deel van het criminologische onderzoek en onderwijs is geworden, bereikt langzamerhand ook ons land. Wat is nieuw aan deze stroming? Wat heeft criminologie te maken met cultuur? Culturele criminologie, maar ook de studies die eerder verschenen en niet onder deze vlag gepubliceerd werden, ontleen hun bestaansrecht mede aan het feit dat ze complementair zijn aan de conventionele criminologie. Eén van de kritieken daarop is dat sprake is van een sterke fixatie op cijfers. Culturele criminologie probeert het intellectuele discours nieuw leven in te blazen. Dit gebeurt met levendige en soms provocatieve theoretische stellingnamen. Culturele criminologie legt het accent op groepen, fenomenen, percepties, maar ook menselijke gevoelens, angsten, fascinaties met misdaad. De stagnerende eenzijdige ontwikkeling in de criminologie wordt doorbroken en krijgt nieuwe impulsen.

Datum: 28-29 juni 2007

Plaats: Drift 21, Utrecht

Informatie: dr. Dina Siegel (Vrije Universiteit): d.siegel@rechten.vu.nl. En: www.criminologie.nl/nvk/index.html

Hague Joint Conference on Contemporary Issues of International Law – 2007: Criminal Jurisdiction 100 Years After the 1907 Hague Peace Conference

In 1907, forty-six of the world's leading nations assembled at The Hague to adopt a dozen seminal conventions, declarations and regulations defining the rules of conduct in modern warfare. These rules have since ripened into customary international law, binding on all states. They formed the basis for the later adoption of the 1949 Geneva Conventions and 1977 Additional Protocols, as well as the Biological Weapons and Chemical Weapons Conventions. The 'Martens Clause' of 1907 Hague Convention IV served as a foundation for the concept of crimes against humanity, recognized in the Nuremberg and Tokyo judgments, the Genocide Convention, and the Statutes of the modern war crimes tribunals. The Hague Conference of 1907 also served as a model for the League of Nations and United Nations, and it considered for the first time a proposal to establish a World Court, leading ultimately to the creation of the International Court of Justice.

The 2007 ASIL/NVIR Joint Conference in The Hague honors the centennial anniversary of the Hague Conference of 1907 with a lineup of panels focusing on salient issues in international humanitarian law and criminal jurisdiction.

Datum: 28-30 juni 10.00-17.00

Locatie: Steigenberger Kurhaus Hotel, Den Haag

Informatie en aanmelding: www.asser.nl/hjc/index, conferencemanager@asser.nl, tel: 070-3420310

Research on crime & law enforcement: progress and prospects

Tijdens dit internationale jublieumcongres ter gelegenheid van het 15-jarig bestaan van het NSCR zal een overzicht worden gegeven van de meest recente ontwikkelingen op het onderzoeksterrein van het instituut. Bezoekers kunnen kiezen uit parallelsessies op uiteenlopende terreinen zoals criminele carrières, jeugdcriminaliteit, rechtspsychologie, effectiviteit van sancties en publieke opinie over straf. Tijdens het congres worden Nederlandse onderzoeksresultaten in de context geplaatst van internationale ontwikkelingen door gerenommeerde sprekers uit het buitenland (onder

anderen David Farrington, Michael Tonry, Friedrich Lösel en Daniel Nagin). De voertaal is Engels, maar er zijn ook enkele praktijkgerichte onderdelen die in het Nederlands worden gehouden.

Datum: 27 augustus 2007

Plaats: Kamerlingh Onnes Gebouw, Steenschuur 25 te Leiden

Informatie: (www.nscr.nl)
tel.: 071-5278527.

Opsporingsdiensten: verzelfstandiging of integratie?

Op deze studiedag wordt de relatie tussen de politie en het parket bestudeerd en wordt meer specifiek de werking van de opsporingsdiensten onder de loep genomen en de samenwerking van federale en lokale politie. Er wordt gekeken naar gemaakte afspraken en onderling overleg en de implementatie van richtlijnen over de taakverdeling. De consequenties van minimumnormen in de wet voor de lokale recherche en de verzelfstandiging van gerechtelijke diensten worden ook bekeken.

Datum: 1 september,
09.00-17.00 uur

Plaats: Nog te bepalen

Informatie en aanmelding:
www.police.be/cps

De politieke bedrijfscultuur

De Belgische politiediensten zijn, na de recente integratiebeweging, op zoek naar een gemeenschappelijke identiteit. Een professioneel gerunde organisatie als de politie heeft dit ook nodig, zowel in haar contacten met de gebruikers van haar service, als in het bieden van een degelijk houvast voor haar eigen medewerkers. De filosofie van de gemeenschapsgerichte politiezorg en recentelijk vooral de publicatie en invoering van de deontologische code, moeten die kenmerkende identiteit gestalte geven. Om deze cultuurharmonisering te realiseren, zijn bijkomende tools een vereiste. Deze studiedag gaat in op zowel de politieke cultuur en haar typische identiteit als op de uitgebreide toolbox die in dit verband recentelijk werd ontwikkeld. Leidinggevend op alle niveaus zullen concrete antwoorden krijgen op vragen naar het detecteren en ontwikkelen van gezonde, aanvaardbare professionele standaarden voor hun medewerkers.

Datum: 1 november,
09.00-17.00 uur

Plaats: Nog te bepalen

Informatie en aanmelding:
www.police.be/cps

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoeksresultaten van het WODC zijn alle WODC-rapporten vanaf 1999 in digitale vorm kosteloos beschikbaar op de website van het WODC (www.wodc.nl). Een complete lijst van WODC-rapportenseries en uitgebreide samenvattingen van alle sinds 1997 verschenen rapporten is daar ook te vinden.

In gedrukte vorm wordt een beperkte oplage van de rapporten in de reeksen Onderzoek & Beleid, Cahiers, Memorandum en Fact Sheets gratis verspreid. Er is een vaste verzendlijst van ondermeer universitaire- en gerechtsbibliotheken, alsmede politieke partijen en media. Functionarissen en instellingen binnen het ministerie van Justitie kunnen op aanvraag afzonderlijke rapporten zonder kosten toegestuurd krijgen. Overige belangstellenden kunnen de rapporten in de reeks Onderzoek en Beleid (O&B) tegen betaling bestellen bij Boom Distributiecentrum te Meppel, tel.: 0522-237555, fax: 0522-253864, e-mail: bdc@bdc.boom.nl. Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de O&B-rapporten sinds 2005 en van de sinds 2005 verschenen rapporten in de series Cahiers, Memorandum en Fact Sheets.

Onderzoek en beleid (O&B)

Stokkom, B.A.M. van, H.J.B. Sackers en J.-P. Wils

Godslastering, discriminerende uitingen wegens godsdienst en haatuitingen; een inventariserende studie
2007, O&B 248

Ter voert, M.J., M.D. van Ewijk

Trendrapportage Gerechtsdeurwaarders 2006
2006, O&B 247

Poot, C.J. de, E.W. Kruisbergen

Kringen rond de dader; groot-schalig DNA-onderzoek als instrument in de opsporing
2006, O&B 246

Laan, A.M. van der, M. Blom, met medewerking van C. Verwers, A.A.M. Essers

Jeugddelinquentie: risico's en bescherming; bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005
2006, O&B 245

Ferwerda, H.B., I.M.G.G. van Leiden, N.A.M. Arts en A.R. Hauber

Halt: Het Alternatief? De effecten van Halt beschreven
2006, O&B 244

Sikkel, D., P.G.M. van der Heijden en G. van Gils

Methoden voor omvangschattingen van verborgen populaties, met name illegalen

2006, O&B 243

Faure, M.M.G. en C.A.R.

Moerland

Griffierechten; een vergelijkende beschrijving van griffierechten- en vergelijkbare stelsels in een aantal landen van de Europese Unie

2006, O&B 242

Aebi, M.F., K. Aromaa, B.

Aubusson de Cavarlay, G. Barclay, B. Gruszczynska, H. von

Hofer, V. Hysi, J.-M. Jehle, M.

Killias, P. Smit, C. Tavares

European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics - 2006 (third edition)

2006, O&B 241

Kogel, C.H. de, M.H. Nagtegaal, Rapportage België E. Neven, G.

Vervaeke

Gewelds- en zedendelinquenten met een psychische stoornis; wetgeving en praktijk in Engeland, Duitsland, Canada, Zweden en België

2006, O&B 240

Knaap, L.M. van der, L.T.J. Nijsen en S. Bogaerts

Geweld verslagen? Een studie naar de preventie van geweld in het publieke en semi-publieke domein

2006, O&B 239

Bruin, D.E., C.J.M. Meijerman, F.R.J. Leenders en R.V. Braam

Verslingerd aan meer dan een spel; een onderzoek naar de aard en omvang van kansspelproblematiek in Nederland

2006, O&B 238

Eggen, A.Th.J., W. van der Heide (eindred.)

Criminaliteit en rechtshandhaving 2004; ontwikkelingen en samenhangen

2005, O&B 237

Kogel, C.H., V.E. den Hartogh

Contraire beëindiging van de TBS-maatregel; aantal, aard en verband met recidive

2005, O&B 236

Rovers, G.B., E. de Vries Robbé

Interne criminaliteit in de logistieke sector

2005, O&B 235

Gritter, E., G. Knigge en

N.J.M. Kwakman

De WED op de helling; een onderzoek naar de wenselijkheid de Wet op de Economische Delicten te herzien

2005, O&B 234

Broeksteeg, J.L.W., E.M.J.

Hardy, S. Klosse, M.G.W.M.

Peeters en L.F.M. Verhey

Zicht op wetgevingskwaliteit; onderzoek naar de adviezen van de Raad van State inzake wetgevingskwaliteit

2005, O&B 233

Erp, J.G. van, M.D. van Ewijk
Werklast bestuurlijke boete; determinanten van de werkbelasting in de bestuursrechtspleging
 2005, O&B 232

**Lünnemann, K.D.,
 M.Y. Bruinsma**

Geweld binnen en buiten; aard, omvang en daders van huiselijk en publiek geweld in Nederland
 2005, O&B 231

**Wartna, B.S.J., S. el Harbachi,
 L.M. van der Knaap**
Buiten behandeling; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-terbeschikkinggestelden
 2005, O&B 230

**Wartna, B.S.J., S. el Harbachi,
 A.M. van der Laan**
Jong vast; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-pupillen van justitiële jeugdinrichtingen
 2005, O&B 229

**Wartna, B.S.J., N. Tollenaar,
 A.A.M. Essers**
Door na de gevangenis; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive onder ex-gedetineerden
 2005, O&B 228

**Wartna, B.S.J., N. Tollenaar,
 M.Blom**
Recidive 1997; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van volwassen en jeugdige daders
 2005, O&B 227

**Kogel, C.H. de, C. Verwers,
 V.E.den Hartogh**
'Blijvend delictgevaarlijk'; empirische schattingen en conceptuele verheldering
 2005, O&B 226

WODC-Cahiers

**Erp, J.G. van m.m.v. A. Hendriks
 (eindred.)**

Kwantitatieve ontwikkelingen rechtspraak 2000-2005; informatie ten behoeve van de Evaluatiecommissie Modernisering Rechterlijke Macht
 Den Haag, WODC/CBS, 2006, Cahier-10

WODC/CBS
Integratiekaart 2006
 Den Haag, WODC/CBS, 2006, Cahier-8

Moolenaar, D.E.G.
Capaciteitsbehoefte justitiële ketens 2011; toelichting op de beleidsneutrale ramingen voor de veiligheidsketen
 Den Haag, WODC, 2006, Cahier-7

**Neve, R., L. Vervoorn, F. Leeuw,
 S. Bogaerts**
Eerste inventarisatie van contraterrorismebeleid; Duitsland, Frankrijk, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten – 'research in progress'
 Den Haag, WODC, 2006, Cahier-3

**Neve, R., L. Vervoorn, F. Leeuw,
 S. Bogaerts**
First inventory of policy on counterterrorism; Germany, France,

Italy, Spain, the United Kingdom and the United States – 'research in progress'

Den Haag, WODC, 2006, Cahier-3a

Gestel, B. van, L.M. van der Knaap, A. Hendriks, m.m.v. C.H. de Kogel, M.H. Nagtegaal, S. Bogaerts

Toezicht buiten de muren; een systematische review van extramuraal toezicht op TBS-gestelden en vergelijkbare groepen in het buitenland

Den Haag, WODC, 2006, Cahier-2

Verwers, C., L.M. van der Knaap en L. Vervoorn

Internationale kindervervoering; onderzoek naar de uitvoering van het Haags Kinderontvoeringsverdrag vanuit Nederlands perspectief

Den Haag, WODC, 2006, Cahier-1

Croes, M.T. m.m.v. S.H.E. Janssen en N. Dijkhoff

Niet-judiciële activiteiten van de Rechtspraak

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-20

Hartogh, V.E den, C.H. de Kogel en S. Bogaerts

Psychische en lichamelijke pathologie bij een steekproef van 'blijvend delictgevaarlijke' forensisch psychiatrische patiënten

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-19

Blom, M., A.M. van der Laan en G.L.A.M. Huijbregts

Monitor Jeugd terecht 2005

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-17

Bijl, R.V., A. Zorlu, A.S. van Rijn, R.P.W. Jennissen en M. Blom

Integratiekaart 2005; de maatschappelijke integratie van migranten in de tijd gevolgd: trend- en cohortanalyses

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-16

Laclé, Z.D., B. Krop en N.J.H. Huls

Balansverschuiving? Notarissen over ontwikkelingen in de notariële beroepsethiek na vijf jaar Wet op het notarisambt 1999

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-15

Moolenaar, D., G. Huijbregts en H. van de Velden

Capaciteitsbehoefte justitiële ketens 2010 - Toelichting op de beleidsneutrale ramingen

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-14

Leertouwer, E.C., F.P. van Tulder, B.J. Diephuis, M.

Folkeringa, R.J.J. Eshuis m.m.v. M. van Gammeren, A. van Son,

Y. Visser en N. Dijkhoff

Prognosemodellen justitiële ketens; civiel en bestuur - modelversie 1.0

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-13

Neve, R.J.M., M.M.J. van Ooyen-Houben, J. Snippe, B.

Bieleman, A. Kruize en R.V. Bijl
Samenspannen tegen XTC; tussentijdse evaluatie van de XTC-nota

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-12

Verwers, C., S. Bogaerts

Strafrechtelijke aanpak van jongvolwassenen (18-24 jaar); een verkenning

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-11

Baas, N.J.

Wegen naar het rechte pad; strafrechtelijke interventies voor delinquente jongeren, inclusief verplichte nazorg, en naar het effect van interventies die zich voor een strafrechtelijk kader zouden kunnen lenen, alsmede naar interventiecondities die dat effect beïnvloeden

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-10

Laan, A.M. van der, L.M. van der Knaap en B.S.J. Wartna

Recidivemeting onder jeugdreclasseringscliënten

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-9

Laan, A.M. van der, L.M. van der Knaap, B.S.J. Wartna

Recidivemeting onder de deelnemers aan de Sociale Vaardigheidstraining voor groepen van het Leger des Heils

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-8

Knaap, L.M. van der, A.M. van der Laan en B.S.J. Wartna

Recidivemeting onder deelnemers van nieuw Positief Initiatief

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-7

Knaap, L.M. van der, A.M. van der Laan en B.S.J. Wartna

Recidivemeting onder deelnemers Binnenste Buiten

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-6

Klein Haarhuis, C.M., M.M.J. van Ooyen-Houben, E.R. Kleemans en F.L. Leeuw

Kennis voor beleid; een synthese van 58 (evaluatie)onderzoeken op het gebied van rechtshandhaving

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-5

Klein Haarhuis, C.M.

Naar een conceptueel kader voor de spreiding van rechtspraak; een verkenning aan de hand van inzichten uit onderwijs en zorg

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-4

Mascini, P., M. Verhoeven

Literatuurstudie naar de facilitering van de gewelddadige jihad

Den Haag, WODC, 2005, Cahier-3

Blom, M. (red.), J. Oudhof (red.), R.V. Bijl (red.) en B.F.M. Bakker (red.)

Verdacht van criminaliteit; allochtonen en autochtonen nader bekeken

Den Haag, WODC, CBS, 2005, Cahier-2

Memoranda**Laan, A.M. van der, M. Blom**

WODC-Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit – Meting 2005; documentatie boek; steekproefverantwoording, veldwerk, enquête en vergelijking met eerdere metingen

Den Haag, WODC, Memorandum 2006-3

Moolenaar, D.E.G. en**R. Choenni**

TBS-gestelden 1996-2010; de feiten en de ramingen

Den Haag, WODC, Memorandum 2006-3

Wartna, B.S.J. en L.T.J. Nijssen

National studies on recidivism; an inventory of large-scale recidivism research in 33 European countries

Den Haag, WODC, Memorandum 2006-2

Moolenaar, D.

Expenditure on crime in the Netherlands

Den Haag, WODC, Memorandum 2006-1

Fact Sheets

Laan, A. van der, M. Blom en

S. Bogaerts

Zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit: risico's en bescherming

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-1

Neve, R., S. Bogaerts

Onderzoek anti-terrorisme beleid

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-29

WODC/CBS

The Integration Monitor 2006

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-27a

WODC/CBS

Integratiekaart 2006

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-27

Kogel, K. de

Terbeschikkingstelling (TBS) en forensisch psychiatrische zorg

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-26

Kruissink, M.

Electronic detention

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-25a

Kruissink, M.

Elektronische detentie

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-25

Kleemans, E.R., C.M. Klein

Haarhuis, F.L. Leeuw,

M.M.J. van Ooyen-Houben

Lessons from (evaluation) research into law enforcement

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-24a

Kleemans, E.R., C.M. Klein

Haarhuis, F.L. Leeuw,

M.M.J. van Ooyen-Houben

Lessen uit (evaluatie)onderzoek naar rechtshandhaving

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-24

Knaap, L. van der, S. Bogaerts

Violence Defied Research Synthesis

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-23a

Knaap, L. van der, S. Bogaerts

Research synthese Geweld verslagen

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-23

Smit, P.

The European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2006, third edition

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-22a

Smit, P.

Het European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2006, derde editie

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-22

Ooyen-Houben, M.M.J.,

R.F. Meijer

National Drug Monitor; drug-related crime 1999-2004

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-20a

**Ooyen-Houben, M.M.J.,
R.F. Meijer**

Nationale Drug Monitor; drugs-wetcriminaliteit 1999-2004

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-20

Boom, A. ten

Recent victim research

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-19a

Boom, A. ten

Recent slachtofferonderzoek

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-19

Kleemans, E., H. van de Bunt

Organised Crime Monitor

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-18a

Kleemans, E.

Monitor Georganiseerde Criminaliteit

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-18

**TNS Nipo, adapted by F. Willem-
sen (WODC)**

Business Crime Monitor 2004-2005 (MCB)

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-16a

**TNS-Nipo, bewerkt door F. Wil-
lemssen (WODC)**

*Monitor Criminaliteit Bedrijfsle-
ven 2004-2005 (MCB)*

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-16

**Tollenaar, N., S. el Harbachi,
R.F. Meijer, G.L.A.M. Huijbregts
en M. Blom**

*Monitor veelplegers; samenvat-
ting van de resultaten*

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-12

Wartna, B.S.J., L.T.J. Nijssen
*National studies on recidivism;
an inventory of large-scale reci-
divism research in 33 European
countries*

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-11

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar
*Voorwaardelijk voor onvoor-
waardelijk; substitutie van
onvoorwaardelijke vrijheids-
straffen bij gering recidivegevaar;
een raming van de te besparen
gevangenis capaciteit*

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-10

**Wartna, B.S.J., S. Kalidien,
A.A.M. Essers**

*Replicatie recidivemeting JJI
Den Engh; de uitkomsten van de
SocioGroepsStrategie in termen
van strafrechtelijke recidive*

Den Haag, WODC/CBS, Fact Sheet 2006-9

**Wartna, B.S.J., S. el Harbachi
en A.A.M. Essers**

*Strafrechtelijke recidive van
ex-terbeschikkinggestelden; welk
percentage wordt na beëindiging
van de maatregel opnieuw ver-
volgd voor een ernstig delict?*

Den Haag, WODC, Fact Sheet 2006-8

**Wartna, B.S.J., S.N. Kalidien,
N. Tollenaar en A.A.M. Essers**
*Strafrechtelijke recidive van
jongeren uit justitiële jeugdri-
chtingen; uitstroomperiode
1997-2003*

Den Haag, WODC, Fact Sheet
2006-7

**Wartna, B.S.J., S.N. Kalidien,
N. Tollenaar en A.A.M. Essers**
*Strafrechtelijke recidive van ex-
gedetineerden; uitstroomperiode
1996-2003*

Den Haag, WODC, Fact Sheet
2006-6

Wartna, B.S.J. en N. Tollenaar
*Recidive 1997-2003; ontwikke-
lingen in het niveau van de straf-
rechtelijke recidive van jeugdige
en volwassen daders*

Den Haag, WODC, Fact Sheet
2006-5

**Reeks Derde evaluatie van de
Algemene wet bestuursrecht
2006**

**Schueler, B.J., J.K. Drewes,
F.T. Groenewegen, W.G.A. Haze-
windus, A.P. Klap, V.M.Y. 't Lam,
B.K. Olivier en E.M. Vogele-
zang-Stoute**

*Definitieve geschilbeslechting
door de bestuursrechter*
2007

**Barkhuysen, T., L.J.A. Damen,
K.J. de Graaf, A.T. Marseille,
W. den Ouden, Y.E. Schuurmans
en A. Tollenaar**

Feitenvaststelling in beroep
2007

**Winter, H.B., A. Middelkamp en
M. Herweijer**

*Klagen bij bestuursorganen;
evaluatieonderzoek naar
de klachtbehandeling door
bestuursorganen*
2007

**Laemers, M.T.A.B., L.E. de
Groot-van Leeuwen en
R. Fredriks**

*Awb-procedures vanuit het
gezichtspunt van de burger;
stand van zaken in theorie en
eerder onderzoek*
2007

**Widdershoven, R.J.G.M.,
M.J.M. Verhoeven, S. Prechal,
A.P.W. Duijkersloot, J.W. van de
Gronden, B. Hessel en R. Ortlep**
De Europese agenda van de Awb
2007

**Commissie Evaluatie Awb III,
Ilsink, J.W. (voorz.)**
*Toepassing en effecten van de
Algemene wet bestuursrecht
2002-2006*
2007

